

Кам'янець-Подільський національний університет
імені Івана Огієнка

ЗБІРНИК НАУКОВИХ ПРАЦЬ

«ПОЛІТОЛОГІЧНІ СТУДІЇ»

ВИПУСК 7

ЕЛЕКТРОННЕ ВИДАННЯ

Кам'янець-Подільський
2025

УДК 32:001(082)
ББК 66.0я43
З-41

Ідентифікатор медіа R30-02245
Рішення Національної ради з питань телебачення
та радіомовлення № 132 від 18.01.2024 р.

*Рекомендувала вчена рада історичного факультету
Кам'янець-Подільського національного університету
імені Івана Огієнка (протокол № 7 від 27.08.2025 р.)*

Рецензенти:

Борис Дем'яненко, доктор політичних наук, професор, декан соціально-психологічного факультету Університету Григорія Сковороди в Переяславі;
Василь Марчук, доктор історичних наук, завідувач кафедри політології
Прикарпатського національного університету імені В. Стефаника.

Редакційна колегія:

О. В. Віннічук, кандидат політичних наук, доцент
(відповідальний редактор);
М. П. Плахтій, кандидат філософських наук, доцент
(відповідальний секретар);
С. Г. Вонсович, доктор політичних наук, професор
(голова редакційної колегії);
Г. І. Луцишин, доктор політичних наук, професор;
В. М. Гоцуляк, доктор політичних наук, доцент;
В. В. Кобиляник, кандидат політичних наук, доцент;
В. Ю. Маркітантов, кандидат політичних наук, доцент;
В. Г. Чабанов, кандидат філософських наук, старший викладач.

Збірник наукових праць «Політологічні студії» [Електронний ресурс] / [редкол. О. В. Віннічук (відп. ред.) та ін.].
3-41 Кам'янець-Подільський: Кам'янець-Подільський національний університет імені Івана Огієнка, 2025. Випуск 7. 111 с.

Електронна версія збірника доступна за покликанням:

URL: <http://elar.kpnu.edu.ua/xmlui/handle/123456789/9557>

У збірнику наукових праць висвітлюються найбільш актуальні проблеми сучасної політології. Представлено спектр наукових розробок вітчизняних дослідників.

Збірник адресований фахівцям у сфері політології, докторантам та аспірантам, усім тим, хто цікавиться сучасним станом розвитку політичної науки.

УДК 32:001(082)
ББК 66.0я43

Адреса редакційної колегії: кафедра політології та філософії,
Кам'янець-Подільський національний університет імені Івана Огієнка, вул. Татарська, 14, м. Кам'янець-Подільський, 32300.

Розділ 1

ПОЛІТИЧНІ ІНСТИТУТИ ТА ПРОЦЕСИ

УДК 342.5:352/354.07

Сергій ВОНСОВИЧ,

*доктор політичних наук професор,
професор кафедри політології та філософії
Кам'янець-Подільського національного
університету імені Івана Огієнка
ORCID: 0000-0001-9657-0902*

ВИНИКНЕННЯ ІДЕЙНИХ ЗАСАД ТОТАЛІТАРИЗМУ

У статті акцентується увага на тому, що ідеї, пов'язані з необхідністю повного підпорядкування частини цілому, індивіда – державі, а також здійснення всеохопного контролю над суспільством, мають давню історію. Ідеї, що отримали загальну назву «тоталітарні», зазнавали еволюції, удосконалення та адаптації до нових суспільних умов. Механізми централізованого керівництва розвивалися поступово, реагуючи на зростаючі потреби людства та ускладнення соціальної структури.

У найдавніші часи ідеї всеохопного контролю і підпорядкування особистості колективу або державі ставали відповіддю на виклики, породжені ускладненням процесів розподілу праці та посиленням внутрішньої диференціації суспільства. За таких умов формувалося уявлення про сильну державу як єдиний можливий механізм гармонізації суспільних інтересів і забезпечення справедливості. Держава мислилася як вища інстанція, здатна регулювати усі суспільні процеси та контролювати поведінку індивідів на благо загальної стабільності.

Кожна епоха в історичному розвитку людства залишала специфічний відбиток у процесах політичної організації суспільства. Так, у третьому тисячолітті до н.е. відбулися радикальні зміни в системі суспільних відносин, спричинені появою писемності. Виникнення писемності слід розглядати як переломний момент, який значно підвищив рівень організації влади. Писемність стала інструментом накопичення й передачі знань, досвіду та інформації, що

фактично потрапили під контроль правлячих верств суспільства.

Монополізація знань об'єктивно сприяла посиленню централізації влади. Окрім того, формувався особливий прошарок адміністраторів – писарів, чиновників, перекладачів, які здійснювали передачу наказів, розпоряджень, рекомендацій. Їхня діяльність забезпечувала ефективний контроль над соціальними процесами, сприяючи зростанню залежності широких верств населення від владних інститутів.

Ключові слова: *ідея, контроль, підпорядкування, централізація, знання, розвиток, тоталітаризм, суспільство.*

Вступ. Існують два протилежні погляди на проблему ставлення фашизму до модернізаційних процесів ХХ ст. Згідно з першим, фашизм є консервативним або реакційним рухом, «антимодерністською утопією» (Генрі Ешбі Тернер), мета якої – зберегти і відновити, почасти революційними засобами, традиційні вартості, що їх підриває модерне суспільство (Ренцо Де Феліче, Барінгтон Мур). Згідно іншого, фашизм – це модернізаційний рух, який, особливо в Італії, виконував функції прискорення промислового розвитку, насадження дисципліни, консолідації суспільства в умовах глибоких класових і регіональних поділів (Е. Дж. Грегор). Між цими двома крайнощами існує і третій погляд: фашизм є водночас прогресивним і реакційним, модерним і архаїчним. Він відкидає лише деякі аспекти модерного суспільства – демократизацію, секуляризацію, міжнародну інтеграцію – або певну модель модерності, а саме «раціоналістичну, прогресивну модель Просвітництва» (Еміліо Джентіле), будуючи натомість альтернативну, непросвітницьку модель.

Можна припустити, що «неолітичний комплекс» приніс із собою нову, досі невідому організацію, засновану на авторитарному управлінні з центру. Це зумовило стійкий і потужний контроль меншості. Нова культура владарювання допомагала збагачуватись ї, водночас, проводила експансію колективної власності. Суспільна власність тепер належить Богу (в особі царя). Через царя община користується милістю Богів та перебуває під їхнім захистом. Солідарність між царем і общиною поціновувалася вище лояльності до клану чи сім'ї. Щоб державна організація працювала як єдиний механізм, пристосованість до політичного

ладу людей мала бути автоматично відлагодженою і цілковитою. Про такий стан речей нагадує міф щодо божественної царської влади. По-суті, утворювалася нова структура, складена з живих елементів, кожен із яких мав у ній конкретне місце і завдання. Механізм поведінки людей насильно нав'язувався царями, які діяли від імені Бога і як намісники Бога на землі.

Актуальність проблеми. Зростання авторитарних тенденцій в окремих країнах змушує по-новому переосмислити витоки тоталітарного мислення. Історичний аналіз ранніх ідей про абсолютну владу допомагає краще зрозуміти, як формується культура підкорення. Багато концепцій державності в минулому містили в собі передумови для обмеження свобод людини. Вивчення цих концепцій дає можливість виявити механізми, які ще на етапі ідей закладають загрозу правам людини. Сьогодні, коли світ знову стикається з кризами довіри до демократії, такі дослідження набувають нового змісту. Знання історичних моделей підготовки до тоталітарних режимів допомагає суспільству краще захищатися від нових форм несвободи. Особливо це важливо в умовах цифровізації, коли контроль над особистістю набуває нових форм. Ідеї про «ідеальну державу» часто містили заклики до жорсткої централізації та уніфікації суспільства. Без критичного аналізу таких ідей існує ризик їх повторного некритичного відтворення. Вивчення сприяє глибшому розумінню природи влади та її обмежень. Це також важливо для формування громадянської свідомості та відповідальності. Тому дослідження витоків тоталітарних ідей є необхідною умовою розвитку справжньої демократії.

Мета та завдання дослідження полягають в аналізі розвитку протототалітарних ідей у політичних доктринах стародавнього Сходу, античності та середньовіччя. Завдання включають вивчення концепцій Мо-Цзи, Шан Яна, Платона, а також інших мислителів, які мали вплив на формування тоталітарних моделей держави.

Аналіз дослідження проблеми. Слід наголосити, що в сучасній політичній науці, на жаль, достатньо не артикульовано дослідження проблематики виникнення ідейних засад фашизму концепції естетизації політики в фашизмі. Серед вдалих спроб експлікації цього явища можна назва-

ти У. Ваньковича та Н. Амельченко; частково торкається заданої теми В. Єрмоленко. У зарубіжних працях слід звернути увагу на творчий доробок У. Шмідта та С. Фаласки-Зампоні.

Результати дослідження. Протототалітарна традиція дослідження архаїки ідейних джерел засвідчує наступне. Для того, щоб державний механізм запрацював, потрібна наявність двох чинників. По-перше, організація знань, яка фактично монопольно належала жерцям, по-друге, розвинута система виконання і перевірки наказів, яку мала виконувати бюрократія. З часом протототалітарні механізми управління та панування розвивалися й удосконалювалися, залишивши свій відбиток у найдавніших політико – правових ученнях, державницько-владних доктринах цивілізацій стародавнього Сходу. Ідейне обґрунтування протототалітаризму знаходимо вже у теоретичній спадщині давнього Сходу. Так, у поглядах китайського мислителя Мо Цзи простежується формування ідеальної організації – влади на чолі з сильним правителем. Концепція Мо Цзи утверджувала деспотично – бюрократичну державу, у якій народ був відсторонений від державних справ. Схожі погляди можна помітити і у «легістів» Шан Яна. Останній зазначав, що справжня доброчинність «веде своє походження від покарання». Встановлення доброчинності можливе лише шляхом смертних кар і примирення справедливості із насильством. Держава, за Шан-Яном, функціонує на основі наступних принципів: повного єдинодумства; домінування покарань над винагородами; застосування жорстоких покарань навіть за дрібні злочини; роз'єднання людей взаємною підозрою, стеженням і доносами.

Протототалітарна тенденція в автократичній традиції управління суспільством була властива політичній думці Заходу. Як у цивілізаціях Сходу, так і античності, у міру розширення функцій політичної влади розвивалося й уявлення про ідеальну державу. У проєкті давньогрецького мислителя Платона кожному члену соціуму належало виконувати певну, необхідну і визначену йому роль, а управляти всім повинні були мудреці, вчені, що були спроможними передбачити хід подій та керувати ними. У теоретичній моделі платонівської «Держави» є принципова спорідненість із тоталітарною моделлю. Вона проявляється у тому, що свобода, гі-

дність особи приноситься в жертву утопічному кращому майбутньому. Створюється такий тип соціального устрою, за якого держава привласнює собі функції управління і контролю у всіх царинах суспільного життя. Громадяни ідеальної держави вільні, тому що є внутрішньо усвідомлена необхідність свого становища. Вони рівні, тому що кожна людина в державі займає саме те місце, для якого народжена. Спільність майна, жорстка ієрархія влади, рівність і колективізм є основними принципами людського співжиття в утопії Платона. Водночас варто зауважити, що й інші філософи Стародавньої Греції прагнули створити власний ідеальний варіант держави. Одні підкреслювали важливість максимальної свободи афінських громадян, що була можлива на той час, інші ж захоплювалися суворою системою обмежень Спарти, вбачаючи в ній приклад військової потуги та стійкості цієї держави. Особливо важливим у проблемі «спартанського тоталітаризму» є те, що багатьом авторам, які ідеалізували Спарту, (Ксенофонт, Плутарх та ін.) не були чужими тенденції протототалітаризму, етатизму загалом. Ці погляди поділяв, наприклад, Плутарх, який був у захопленні від платонівського «пафосу суспільного устрою».

Одним з небагатьох античних авторів, які критично оцінювали державний устрій Спарти, залишався Арістотель. Саме він дав оцінку, що розвіює ідеальний ореол спартанців. Арістотель звернув увагу на «дитячий» спосіб обрання ефорів і геронтів, а також на те, що ці посадовці «доступні підкупу» [1]. Проте, як справедливо відзначив Б. Рассел, «в уяві людей збереглася не Спарта Арістотеля, а Спарта Плутарха і філософська ідеалізація Спарти в «Державі» Платона» [5]. Загалом у згадуваних творах античних авторів простежуються такі ознаки, які можна визначити як «протототалітарні». По-перше, держава здійснювала тотальний контроль не тільки над громадським, але й над особистим життям громадян, втручаючись у побутові питання. Життя громадянина цілком підкорялося інтересам держави і приватності як такої не існувало. По-друге, принцип послідовного колективізму та придушення індивідуальних рис почав поширюватися і застосовуватися й на ставлення до власності: спартіати одержували у користування ділянки землі тільки разом із прикріпленими до них ілотами [7]. По-третє, широке використання в соціальній практиці силових методів і

терору стосовно ілотів, що яскраво простежувалося під час криптий, коли знищувалися найсильніші, а тому потенційно небезпечні, раби. По-четверте, закритість, штучна замкнутість спартанського суспільства, прагнення до економічної і культурної автаркії (заборона громадянам селитися ззовні держави, обмеження контактів з іноземцями, використання «неконвертованих» залізних грошей, нерозвиненість ремесла і торгівлі, відторгнення чужоземних впливів і т.д.). По-п'яте, мілітаризація всього життя спартанців (фактично вони постійно перебували в становищі воїнів, що живуть у військовому таборі). Розвиток протототалітарних ідей не припинявся й після загибелі античної цивілізації. Виокремлюючи та аналізуючи ідейні засади протототалітаризму європейського Середньовіччя, необхідно згадати історичну постать Н. Макіавеллі. На формування його політичної теорії значний відбиток мало соціальне життя Флоренції і Італії в цілому, коли країна залишалась протягом тривалого часу роздробленою. Важливо підкреслити, що Н. Макіавеллі прагнув якнайшвидшого покращення життя у державі, де людський егоїзм вимагав створення держави як вищої сили, здатної регулювати поведінку індивідів. Під впливом тогочасних умов він абсолютизував всесильну значимість держави, вважаючи, що держава – «вищий вияв людського духу, а служіння їй – мета і зміст щастя людини» [4]. Особливо актуальною зазначена проблема постала у європейському Середньовіччі, коли під впливом Реформації відбувається послаблення релігійного домінування. На відміну від континентальної Європи, в острівній Англії боротьба аристократії з королем, дрібним дворянством, породжувала невдоволеність існуючим порядком. Такий стан речей набув свого відображення в утопічних теоріях «комуністичного тоталітаризму» Т. Мора і Т. Кампанелли, які прагнули теоретично обґрунтувати краще майбутнє в своїй країні. Проте, і у їхніх творах простежуються ознаки «протототалітаризму». Описуючи «ідеальну державу», Т. Мор зображує суспільний лад, у якому зобов'язані працювати всі громадяни [3]. Загалом, в «Утопії» можна виокремити наступні характеристичні риси тоталітаризму:

1. Поділ суспільства на «корисні» і «некорисні» верстви, примусове залучення «некорисних» із застосуванням сили, до праці.
2. Примусове регулювання природного приросту населення.
3. Чітка владна і соціальна ієрархія.
4. Відсутність приватної власності, зневага до розкоші.
5. Примусова диференціація зайнятості, відсутність у населення свободи вибору роботи.
6. Тотальна політизація населення.
7. Відсутність приватного життя у мешканців країни.

Бачення справедливого порядку, правильного, на думку Т. Кампанелли, облаштування людського суспільства знайшло відображення у його комуністичній утопії «Місто Сонця». У ній пропонувалося скасувати основу соціальної нерівності між людьми – приватну власність. Т. Кампанелла вводить біологічні, астрологічні теорії відтворення людського роду у якості засобу контролю. Спільна і обов'язкова для всіх праця. Як реакція на несправедливу нерівність, що стала гострою в умовах нового соціально-економічного укладу, невдоволеність зародженням капіталістичного укладу знайшла своє відображення у ідеї спільності майна. Протототалітарні тенденції якнайкраще можна помітити тоді, коли Т. Кампанелла у своїй теорії прагне підпорядкувати людей тоталітарному державному керівництву і контролю.

У XVII столітті відбувається зародження «ліберально-статичного» напрямку протототалітаризму, до якого можна віднести Т. Гоббса, а в епоху Просвітництва – Ж. Ж. Руссо. Так, Т. Гоббс силу держави убачав в абсолютизмі, за якого є держава, є підлеглі, але немає громадянина. Саме абсолютна влада держави є гарантом миру і реалізації практичних законів [2]. З його ідей постає уся школа тоталітарних вчень, суть яких полягає у тому, що саме підлеглі є матеріалом для держави.

Доба Просвітництва (кінець XVII – початок XIX століття) відзначалася зміною усталених традицій, відносин, що зумовлено появою нового класу буржуазії, нових цінностей. Характерною також стала інша парадигма світоглядних уявлень. Окреслені об'єктивні зміни змушували мислителів розробляти нові утопічні концепції для посилення як могутності держав, так і кращого життя для більшості народу своїх країн. Так,

Ж. Ж. Руссо в своїй суспільно – політичній доктрині чітко простежує основні тоталітарні ознаки держави. Вони є наступними: примусовий колективізм; очолити державу повинен «вождь»; у швидких соціальних перетвореннях найкращим інструментом мобілізації мас є міф (ідеологія). Водночас Руссо наголошує, для яких саме країн є придатною така теоретична модель, що зазначений міф можна застосувати для народів, які нерозбещені багатством і цивілізацією, мають незрілий політичний досвід, або історична пам'ять народу стерта в наслідок громадянської війни, революції [6]. Важливим, з погляду на тоталітаризм, в теорії Руссо була пропозиція об'єднати законодавчу владу з державною. Це можливо за умови повного одержавлення суспільства, коли будь-який громадянин фактично стає чиновником, що виконуватиме певну функцію.

Друга половина XVIII століття вплинула на розвиток суспільства ідеями Французької революції. Внаслідок промислового перевороту відбувається перехід виробництва від мануфактури до великої машинної індустрії. Кожного разу, коли у розвитку людського суспільства відбувалися помітні зрушення у системі розподілу праці і виникали нові групи потреб, це призводило до певної втрати управління і контролю над суспільними процесами. Тому помітно ускладнене і диференційоване суспільство не одразу знаходило адекватні способи регулювання, що зумовлювало зростання соціальної напруги. Однак влада спочатку пробувала подолати хаос, що виникав на початковому етапі структурних змін системи із застосуванням простих рішень, пошуком ідей, здатної об'єднати усі групи суспільства. Так відбувалося теоретичне приростання ідей тоталітаризму. Про це свідчать теорії французьких філософів Морелі та Г. Маблі, які обґрунтовують утопічно – комуністичне тоталітарне суспільство. Зокрема, Г. Маблі обстоював теорію пристрастей, що як вияв різноманітних почуттів людини, визначають стосунки і відносини у державі. Однак, приватна власність породжує пристрасті, які роз'єднують людей – жадібність, честолюбство. У підсумку, держава має ліквідувати живильну силу «недобрих» пристрастей, що укорінені у приватній власності. Приватна власність, за переконанням Г. Маблі, виконує негативну соціальну роль. За його уявленнями, саме комуністичний лад має засновуватися саме на суспільній власності, а суспільні якості ладу слуватимуть

щастю людей. На думку Морелі, за існування приватної власності усі спроби поліпшення суспільного порядку і суспільної моралі будуть марними, а встановлена шляхом репресій, поліційного насильства влада лише створюватиме ілюзорність порядку. Однак, головним в раціоналістично-комуністичній утопії Морелі є обґрунтування ним законів, покликаних всебічно регулювати життя суспільства. По-перше, ліквідація приватної власності; по-друге, визнання права громадян, передусім права на працю і на існування; по-третє, обов'язок кожного громадянина брати участь у суспільній праці, у виробництві. За цих умов зароджуються нові, раціоналістичні ідеї розвитку суспільства. Спільна воля знаходить свій вияв в певній соціально – політичній ідеології. З точки зору такої ідеології, ідея народу природно обмежується певним колом людей, які ідентифікують себе із спільною метою. Ті ж, хто перебувають поза цим колом людей – «чужі». Така ідейна конструкція втілюється у поглядах, а згодом – і у практичній площині – яacobінців, які до нації відносили санкюлотів.

Натомість для Бабефа націю мав складати лише пролетаріат. По суті справи, і яacobінська диктатура, націлена на інверсію царства чесноти і бабувіська схема егалітарного комуністичного суспільства, були одними із ранніх різновидів сучасного політичного месіанства як ідейної складової тоталітаризму. Вони не тільки породили міф, але й підкріпили його практикою. Йшлося про людину, позбавлену всіх атрибутів, що не вписуються в структуру звичайних людських якостей. Щоб одержати таку людину, належало усунути всі відмінності і подолати соціальні нерівності. В результаті етична сторона прав людини набувала характеру егалітарного соціального ідеалу. Відтепер весь акцент робиться на усунення нерівностей між людьми, усунення соціальних класів, общин, професійних груп чи корпорацій. Тепер ніщо не повинно було стояти між людиною і державою. Потужність держави ставала необмеженою. Такі виняткові відносини між людиною і державою мали на увазі конформізм. Причому цей конформізм протистояв як різноманітності, що йшла від різноманіття соціальних груп, так і різноманітності, що була в людській спонтанності і емпіризмі. В яacobінстві індивідуалізм і колективізм знаходяться поряд, врівноважуючи один одного. Яacobінство, як зауважує Дж. Талмонд, знаменувало собою погляд на сус-

пільство нових, рівних людей, перевихованих державою за універсальним зразком [8].

На відміну від якобінства, комуністичний бабувізм вбачав суть свободи у тотальній, цілковитій власності всього існуючого держави, а соціальне насильство використовуватиметься для забезпечення як однакового розподілу національного доходу, так і духовного конформізму. Слід зауважити, що без тотальності, яка проявлялась на етапах суспільного розвитку, суспільство не могло обійтися і це, зрештою, відображалось у реальному житті.

У більш пізній період обґрунтування моделей державної тоталітарності знаходить свій прояв у працях Г. Ф. В. Гегеля «Філософія права», «Філософія релігії», «Феноменологія духу», «Лекції з філософії історії».

Апологія держави починається у Г. Гегеля від надлюдських легітимацій – сутності історичного життя, сходження до природи (державна як попередня умова природи), до сфери «об'єктивного духу», до якої відноситься держава і трансцендентує разом із нею до царства «об'єктивної ідеї». Як наслідок, держава домінує у царині цілей, засобів і у соціальному оточенні – у царинах вибору, випадковості і помилок у змінюваному світі. Така держава є найдосконалішою реальністю, вона домінує над індивідом, є його втіленням. Володіючи «об'єктивною моральністю», держава не є гуманною. По-суті, держава виступає своєрідним агрегатом, який регулює індивідуальні волі.

Основними положеннями Г. Гегеля, які утворюють сегмент прототалітаризму, були:

- а) ідея месіанства, за якою держава втілює в собі дух самозародження нації; тільки одна вибрана нація приречена на світове панування;
- б) держава як природний ворог усіх інших держав, повинна стверджувати своє існування шляхом війни;
- в) колективна доцільність – як єдиний принцип власної поведінки;
- г) «етична» ідея війни (тотальної і колективістської), «молот» націй проти «старих»;
- д) творча роль великої людини, всесвітньо-історичної особистості, людини великого знання і великої пристрасності.

Г. В. Ф. Гегеля можна вважати одним із перших, хто висловлював ідеї, близькі до концепції тоталітарної держави.

Зокрема, він говорив про так званий «великий народ», маючи на увазі німецький народ. За його думкою, німці були одним із великих народів, здатних визначати долю людства. Гегель вважав, що цей народ, володіючи певним природним початком, мав виконувати важливу роль у процесі розвитку світового духу. Саме німці мали бути панівним народом у світовій історії на певному етапі, і лише один раз могли створити нову епоху. Інші народи, чиї епохи вже минули, не мали більше впливу на хід історії, оскільки не брали участі в розвитку світового духу цього часу.

Саме завдяки ідеям Г. В. Ф. Гегеля та Карла Маркса у постмодернізм увійшло поняття тоталізації (totalization). Вони вважали, що тоталізація є історичний поступ у напрямку до примирення або розв'язання всіх протиставлень, суперечок або незгод через включення у всеохопне ціле. У той час, як домодерні та ранньомодерні концептуальні системи розуміли тотальність як статичне ціле, для Гегеля й Маркса тотальність конституювалася в історичному процесі й через історичний процес. Процес тоталізації передбачає, що історія має:

- 1) *telos*, який гарантує, що початок, середина й кінець ввійдуть до всезагальної тотальності;
- 2) розум або логіку, що лежить в основі кожної події, яка відбувається на цій дорозі, і гарантує її значення;
- 3) єдиний суб'єкт, гегелівський дух.

Таким чином, поняття тоталізації передбачає оптимізм і віру в те, що історичний процес – це процес поступу, а не зачепу. У цьому ж столітті глибоко проникає у німецьку культуру і політику культ міфу, що стане одним із складників тоталітарної ідеології. Це особливо було помітним у мистецтві (Вагнер), філософії (Ніцше), мілітарній традиції.

Зауважимо, що між ідеологіями Просвітництва XVIII ст. та їхньою критикою у XIX ст. виокремилися дві політико-ідеологічні міфології майбутнього і минулого. Німецькі романтики міфологізували минуле (звідси – героїзація славетних предків). Просвітники, за думкою філософа Кассірера, критично оцінювали минуле, орієнтуючись на майбутнє. Вони бачили в історії універсальний досвід, який готував ґрунт для майбутніх подій. Романтики, у свою чергу, відкинули загальні уявлення про історію і намагалися виявити закони історії кожної окремої епохи. Для них міф став основним джерелом культури – історії, мистецтва та поезії. Політичні ідеї німець-

ких романтиків, що спирались на етатизм, підпорядковувалися ідеалам чуттєвості та естетики, формуючи естетичний міф про політику. Влада державця для них перетворювалась на ідеальну гармонію, у якій державець був не лише керівником, а й поетом, режисером і героєм п'єси. Цей гуманістичний погляд романтиків проклав шлях до утворення міфів про тоталітарну державу.

Висновки. Отже, у соціальній і політичній свідомості Європи виникла антиномія різних орієнтацій міфології – романтичної, традиціоналістської, консервативної і футурологічної, яка вбирала надії на здійснення трансформації світу, утворення «нового» суспільства і «нової» людини, безмежності прогресу або / і міфів світового панування та порятунку, расової чи національної перебудови тощо. Про взаємодію цих напрямів свідчить існування так званих «реставраційних» і «реваншистських» міфів – звернень у майбутнє, які виходять із міфів минулого. У XIX столітті історик Т. Карлайль створює новий, романтичний варіант архаїчного героїчного міфу, проголосивши культ героїв найсуттєвішим елементом культури і історії, «вічну надію на організацію світу». Тим самим «героїзація» стає необхідною умовою суспільного буття.

У той же час слід зазначити, що новим кроком у формуванні ідейно-теоретичних засад міфології тоталітаризму стала праця французького автора Ж. Гобіно про нерівність рас. Расизм не був новинкою у світовій історії. Добре відомий імперський расизм Риму, колоніальний – середньовічної і нової Європи. Ж. Гобіно зробив із нерівності рас висновок про їхнє виродження і загибель. Це означало, що цю загибель можна спричинити або здійснити, запрограмувати. Залишалося тільки визначити, яка саме раса виконає цю місію.

Список використаних джерел

1. Аристотель. Політика. Поетика / пер. з давньогр.; передм. С. І. Сергієнка. Харків: Фоліо, 2023. 512 с.
2. Гоббс Т. Левіафан / пер. з англ.; передм. та наук. ред. В. Табачковського. Київ: Основи, 2000. 478 с.
3. Мор Т., Кампанелла Т. Утопія; Місто Сонця / пер. з лат. Й. Кобіва, Ю. Цимбалюка. Київ; Дніпро, 1988. 152 с.
4. Макіавеллі Н. Державець. Флорентійські хроніки / пер. з італ.; передм. і комент. Київ: Лабораторія, 2024. 496 с.
5. Рассел Б. Історія західної філософії / пер. з англ. Ю. Лісняка, П. Тарашука. Київ: Основи, 1995. 759 с.

6. Руссо Ж.-Ж. Про суспільний договір / пер. з фр. Київ: Основи, 2001. 224 с.
7. Ferguson J. Utopias of the Classical World. London: Routledge, 1975. 350 p.
8. Talmon J. L. The Origins of Totalitarian Democracy. London: Mercury Books, 1961. 320 p.

THE EMERGENCE OF THE IDEATIONAL FOUNDATIONS OF TOTALITARIANISM

The article emphasizes that ideas related to the necessity of full submission of the individual to the state and the implementation of total control over society have ancient roots. Over time, these ideas, which came to be known as «totalitarian» evolved, improved, and adapted to new social conditions. Mechanisms of centralized leadership gradually developed in response to the growing needs of humanity and the increasing complexity of social structures.

In ancient times, ideas of total control and subordination of the individual to the collective or the state were a response to challenges caused by the growing division of labor and the increasing internal differentiation of society. In such conditions, the idea of a strong state emerged as the only possible mechanism for harmonizing public interests and ensuring justice. The state was conceived as the highest authority, capable of regulating all social processes and controlling the behavior of individuals for the sake of general stability.

Each historical era left its own specific mark on the processes of political organization. For instance, the third millennium BC saw radical changes in the system of social relations brought about by the advent of writing. The emergence of writing should be seen as a turning point that significantly raised the level of power organization. Writing became a tool for accumulating and transmitting knowledge, experience, and information, which effectively came under the control of the ruling elite.

This monopolization of knowledge objectively contributed to the strengthening of centralized power. In addition, a specific layer of administrators – scribes, officials, and translators – emerged, who were responsible for transmitting orders, instructions, and recommendations. Their work ensured effective control over social processes, contributing to the growing dependence of broad segments of the population on state institutions.

Key words: idea, control, subordination, centralization, knowledge, development, totalitarianism, society.

Ольга ВІННІЧУК,
кандидат політичних наук, доцент,
доцент кафедри політології та філософії
Кам'янець-Подільського національного
університету імені Івана Огієнка

Іван КОЛІНЧУК,
магістр політології

ПРОТИДІЯ ПРОПАГАНДИ РФ У СОЦІАЛЬНИХ МЕРЕЖАХ

Акцентовано на ролі та значенні інформації, інформаційного протистояння задля захисту національних інтересів держави в умовах війни. Актуалізовано на посиленні інформаційного протистояння кібератакам агресора, яке проявляється у фейковій діяльності, дезінформації, розповсюдженні мови ворожнечі на теренах України та у закордонних медіа.

За результатами аналізу контенту в соціальних мережах, окреслено основні способи поширення пропаганди москвії проти України, зокрема: навішування ярликів, створення культу особи, апелювання до авторитету, демонізація ворога. Цілком зрозуміло, що інформаційні атаки в інфопросторі проти України ширилися ще задовго до початку гібридної російсько-української війни. В умовах повномасштабної російсько-української війни актуалізувалися мему про «небезпеку ядерної бомби в руках ультраправих», «ядерні амбіції» В. Зеленського. Протистоянню російській пропагандистській машині у перший рік повномасштабного вторгнення сприяли мережі Facebook, Instagram і You Tube, які масово блокували акаунти російських державних медіа, активізували діяльність з перевірки фактів, обмежили можливість розміщувати рекламу агресором для публічного перегляду.

Протидія супроводжується також блокуванням окремих акаунтів-тролів та новостворених державних медіа у соціальних мережах, шляхом реакції на негативні відгуки від користувачів, прийняттям на законодавчому рівні стратегічних рішень.

Підсумовано щодо протидії російській пропаганді в соціальних мережах. Зокрема, шляхом посилення ролі українських медіа в цифровому просторі, розвитку активної громадської аудиторії, а також створення інфоресурсів, оріє-

нтованих на боротьбу з дезінформацією. Це сприятиме підтримці міжнародного іміджу України та збереженню довіри до українських цінностей.

Ключові слова: пропаганда, дезінформація, соціальні мережі, інформаційне протистояння.

Актуальність проблеми. Інформація для сучасного суспільства виступає стратегічно важливим ресурсом, від раціонального використання якого залежить безпека країни та перспективи формування демократичного суспільства, де реалізуються всі конституційні права та свободи громадян. Адже застосування найновіших інформаційних технологій впливу на свідомість громадян, які спрямовані на розпалювання національної і релігійної ворожнечі, пропаганду агресивної війни, порушення суверенітету і територіальної цілісності України в умовах сьогодення вимагають ерудованості українського суспільства у споживанні інформаційних масивів.

Актуальність проведеного дослідження зумовлена посиленням інформаційним протистоянням в умовах російсько-української війни, кібератаками зі сторони агресора, поширенням фейків, дезінформації, розпалюванням мови ворожнечі.

Російська пропаганда у соціальних мережах розпочалася ще задовго до повномасштабного вторгнення в Україну. Після подій Революції Гідності 2014 року та в умовах втрати впливу на українські території, кремлівська політична еліта, поряд із військовою агресією, ініціювала масштабну інформаційну кампанію з поширення дезінформації, спрямованої проти України. Особливої інтенсивності ці зусилля набули у 2014-2015 роках, коли реакція міжнародної спільноти на окупацію Криму та початок збройного конфлікту у Донецькій та Луганській областях була обмеженою.

Дослідженням інформаційного впливу на суспільство в умовах російсько-української війни займалися українські науковці: Вітюк Н. «Особливості дискурсу політичної пропаганди в умовах інформаційно-психологічної війни» [1], Курбан С. О. «Сучасні інформаційні війни у мережевому он-лайн просторі: навчальний посібник» [3], Маркітантов В., Рибцун О., Віннічук О. В. «Російська гібридна війна: від доктрини до тактики: навчальний посібник» [4], Но-

вородовська Н. О., Вакулич В. М. «Російська пропаганда агресії проти України (2014-2021 рр.)» [5]. Окремим аспектам поширення дезінформації, пропаганди, мови ворожнечі приділяли Даценко А., Дячков Д., Згуровський М., Ільницька У., Ісакова Т.

Варто зауважити, що всі дослідники акцентували на формуванні інформаційного безпекового простору для України як одного з пріоритетних для подальшого її розвитку.

Мета та завдання. Метою дослідження є аналіз дієвості соціальних мереж у протидії російській пропаганді.

Результати дослідження. Аналізуючи контент російських спільнот у соціальних мережах за 2014-2021 рр. щодо України можна окреслити поширення наступних методів пропаганди:

- навішування ярликів (надання негативного змісту подіям у зоні ведення бойових дій, формування негативного образу українських бійців, критичного сприйняття дій провладної еліти), яке викликає негативні асоціації у читача;
- створення культу особи та апелювання до авторитету (возвеличення авторитету лідера (путіна), формування «сліпої довіри» до лідера, вселяння віри в істиність розповідей, коментарів тощо).
- демонізація ворога – висвітлення української сторони в «архінегативному» аспекті [2; 6].

За даними дослідження Оксфордського інституту Інтернету при Оксфордському університеті, за період російсько-української війни відбулося значне зростання обсягів дезінформації, поширюваної російськими державними медіа. Зокрема, публікувалися матеріали, які звинувачували українські збройні сили у нападах на цивільне населення та руйнуванні критичної інфраструктури в районах, контрольованих сепаратистами, або на території росії. Також, щонайменше 30 статей містили безпідставні твердження про ймовірні наміри України розробляти ядерну зброю. У цих матеріалах робилися заяви про «небезпеку ядерної бомби в руках ультраправих» або про нібито «ядерні амбіції» президента України В. Зеленського. Окрім того, російські медіа активно поширювали наративи, які пов'язували Україну з ультраправими організаціями та нацизмом, незважаючи на єврейське походження самого В. Зеленського [7].

З початком повномасштабного вторгнення 2022 року російська пропаганда досягла свого піку, особливо активно використовувала соціальні мережі для просування своїх наративів. Ці зусилля мали на меті ускладнити доступ до достовірної інформації як для українців, так і для міжнародної спільноти, створюючи уявлення про неспроможність України чинити опір і непотрібність підтримки ззовні. Однак, попри ці інформаційні маніпуляції, консолідація українського суспільства та активна позиція міжнародної спільноти зумовили провал пропагандистської кампанії рф.

У перші тижні повномасштабного вторгнення західні технологічні компанії, зокрема Facebook, Instagram і You Tube, під впливом тиску урядів демократичних країн вжили заходів щодо протидії російській дезінформації. Ці платформи заблокували акаунти російських державних медіа, активізували діяльність з перевірки фактів, обмежили можливість розміщення реклами на території рф та встановили прямий зв'язок із українськими офіційними особами для оперативно-го реагування на випадки поширення пропаганди [8].

З літа 2022 року провідні світові інформаційні платформи стали менш активно співпрацювати з українською владою у боротьбі проти російської пропаганди в соціальних мережах. Українські посадовці, які ідентифікували тисячі твітів, відео на You Tube та інших матеріалів як російську пропаганду або антиукраїнську мову ворожнечі, зазначають, що компанії почали рідше реагувати на запити щодо видалення такого контенту. Відповідно до дослідження, оприлюдненого європейською некомерційною ініціативою та переданого The Washington Post, багато з цих запитів залишаються без належного реагування. Більше того, акаунти, які поширюють кремлівські тези, публікують антиукраїнські образи або видають себе за українських посадовців, продовжують функціонувати на ключових соціальних платформах. Як результат, дослідники вказують на відновлення кремлівських наративів, що поширюються по Європі, підтримуючи суспільну підтримку України в державах, які мають стратегічне значення для її оборони [8].

Прикладом такого інформаційного впливу є російська операція щодо нападу на табір військовополонених в Оленівці, де рф намагалася звинуватити Збройні сили України у використанні реактивних систем «М142 HIMARS». Ця ве-

рсія подій мала на меті дискредитувати українські військові дії та представити допомогу від США та Європи як неналежно використану.

Іншим помітним випадком інформаційного втручання стала кампанія російських структур під час виборів до Палати представників США. Напередодні голосування російські агентства, які займаються дезінформацією, розпочали масовану інформаційну атаку проти представників Демократичної партії. Основний акцент робився на критиці фінансової допомоги Україні, спрямованої на підтримку її оборони проти російської агресії, зокрема через поширення карикатур, що висміювали В. Зеленського та його політику. Ці кампанії демонструють, наскільки вразливими залишаються західні політичні системи до іноземних інформаційних впливів, а також те, як постачальники дезінформації адаптувалися до заходів, впроваджених соціальними платформами для боротьби з фейковим контентом. У жовтні Федеральне бюро розслідувань (ФБР) та Агентство з кібербезпеки та інфраструктурної безпеки США оприлюднили попередження щодо поширення дезінформації через «темні медіа-канали», фальшиві онлайн-персони, підроблені вебсайти та інші канали. Ця дезінформація включала заяви про можливе зламвання або компрометацію даних чи результатів голосування. Агентства закликали користувачів уникати взаємодії із сумнівним контентом і не поширювати публікації з недостовірних джерел [9]. Мета зазначених кампаній полягала у дискредитації фінансової та військової підтримки України з боку США та створенні сприятливого для Кремля інформаційного клімату.

Наразі боротьба з російською пропагандою залишається не достатньо ефективною. Адже протидія обмежується переважно блокуванням окремих акаунтів-тролів та новотворених державних медіа у соціальних мережах, що здійснювалося здебільшого завдяки великій кількості скарг від користувачів.

Згідно з дослідженнями, проведеними Європейською комісією, такі заходи виявилися недостатньо ефективними для боротьби з російськими кампаніями дезінформації. Це стало підставою для розробки «Закону про цифрові послуги: Застосування системи управління ризиками до російських дезінформаційних кампаній» (DSA). У цьому документі було

проаналізовано тенденції кількості й змісту акаунтів у соціальних мережах, які перебувають під прямим контролем Москви або у сфері її впливу, за період із лютого по листопад 2022 року. Дослідження охоплює п'ять основних платформ соціальних медіа, зокрема Facebook, Instagram, TikTok, X (раніше Twitter) і YouTube, які класифікуються як «дуже великі онлайн-платформи» відповідно до DSA, та передбачає розширення цього переліку на Telegram.

Пункт 1: Автори звіту зазначають, що найбільші соціальні медіа-платформи взяли на себе зобов'язання зменшити охоплення та вплив дезінформації, спонсорованої Кремлем. Однак ці заходи загалом виявилися недостатніми.

Пункт 2: Аналітики Європейської комісії наголошують на системному характері російської дезінформації, яка не лише є ключовим елементом військової стратегії Росії, але й створює серйозні загрози для громадської безпеки, основних прав людини та демократичних процесів у Європейському Союзі, зокрема напередодні виборів до Європарламенту 2024 року.

Пункт 3: Дослідження ґрунтується на ретельній методології, що охоплює якісні показники (аналіз змісту дезінформаційних публікацій) та кількісні (оцінка охоплення та впливу на аудиторію). Цей підхід дозволяє вимірювати вплив російської пропаганди, дезінформації, а також випадки переслідувань і залякування. Автори зазначають, що методологія може бути відтворена для регулярної оцінки впливу дезінформації як соціальними мережами, так і регуляторами.

Автори звіту підкреслюють, що повне впровадження соціальними платформами заходів, передбачених DSA та вдосконаленим кодексом поведінки, дозволило б значно підвищити ефективність боротьби з російськими інформаційними операціями. Це включає не лише виявлення та блокування джерел дезінформації, але й прозорість у застосуванні алгоритмів модерації та ширший доступ до аналітичних даних для оцінки ризиків [10].

Таким чином, документ визначає ключові напрями вдосконалення політики протидії російській пропаганді та підкреслює необхідність скоординованих зусиль між платформами та регуляторними органами для захисту демократичних процесів і безпеки громадян.

Висновки. Таким чином, у соціальних медіа посилюється вплив і поширення російської інформаційної пропаганди, особливо стосовно України. Ця проблема має негативні наслідки для українського суспільства та міжнародної підтримки держави в умовах повномасштабної війни. Основною метою російської пропаганди є залучення аудиторії, маніпуляція її думкою та поширення дезінформації, спрямованої на зниження рівня підтримки України у міжнародному співтоваристві. Використовуючи маніпулятивні та психологічні підходи, пропагандисти прагнуть порушити єдність українського суспільства та сформувати негативний образ України на міжнародній арені.

Протидія російській пропаганді в соціальних мережах є ключовим елементом стратегії збереження довіри до українських цінностей і забезпечення міжнародної підтримки. Досягнення цієї мети потребує посилення ролі українських медіа в цифровому просторі, розвитку активної громадської аудиторії, а також створення інформаційних ресурсів, орієнтованих на боротьбу з дезінформацією. Важливим напрямом є підвищення рівня медійної грамотності українських користувачів соціальних мереж, щоб вони могли розпізнавати факти, протистояти маніпуляціям, довіряти перевіреним джерелам інформації та активно поширювати правдиві дані про Україну.

Ефективна протидія російській пропаганді також передбачає активізацію співпраці з міжнародними партнерами, зокрема країнами Європейського Союзу та Сполученими Штатами, для обміну досвідом і розробки спільних стратегій боротьби з дезінформацією. Спільні зусилля можуть сприяти збереженню міжнародної підтримки України та захисту демократичних цінностей. Імплементация комплексних заходів із протидії російській пропаганді є невідкладним завданням для українського суспільства та держави, оскільки це сприятиме зміцненню національної єдності та збереженню підтримки України на міжнародному рівні.

Список використаних джерел:

1. Вітюк Н. Особливості дискурсу політичної пропаганди в умовах інформаційно-психологічної війни. *Збірник наукових праць: психологія*. 2019. Вип. 24. С. 29-38. URL: <https://journals.pnu.edu.ua/index.php/psp/article/view/3249/3686>

2. Децик О. Методи пропаганди. Телекритика. URL: <http://www.telekritika.ua/kontekst/2014-08-04/96572>
3. Курбан О. В. Інформаційне супроводження російської гібридної агресії в Донбасі (2014-2016). *Бібліотекознавство. Документознавство. Інформологія*. 2017. №2. С. 66-73.
4. Маркітантов В., Рибцун О., Віннічук О. В. Російська гібридна війна: від доктрини до тактики: навчальний посібник. 2-е вид., перероб. і доп. Кам'янець-Подільський: Кам'янець-Подільський національний університет імені Івана Огієнка, 2023. 248 с.
5. Новородовська Н. О., Вакулич В. М. Російська пропаганда агресії проти України (2014-2021 рр.). *Український інформаційний простір*. Київ, 2023. №1 (11). С. 119-132. URL: https://www.researchgate.net/publication/372016138_Rosijska_propaganda_agresii_proti_Ukraini_2014-2021_rr
6. Семен Н. Соціальні мережі як один з найефективніших засобів протидії інформаційній агресії в українському інтернет-просторі. URL: https://science.lpnu.ua/sites/default/files/-journal-paper/2019/apr/16144/semen_0.pdf
7. Elizabeth Dwoskin, Cat Zakrzewski and Gerrit De Vynck. Major social media platforms ban Russian state media in Europe. URL: <https://www.washingtonpost.com/technology/2022/03/01/youtube-tiktok-facebook-state-media-ban/>
8. Will Oremus. Ukraine says Big Tech has dropped the ball on Russian propaganda. URL: <https://www.washingtonpost.com/technology/2022/07/14/ukraine-takedown-requests-russia-propaganda/>
9. Steven Lee Myers. Russia Reactivates Its Trolls and Bots Ahead of Tuesday's Midterms. URL: <https://www.nytimes.com/2022/11/06/technology/russia-misinformation-midterms.html?search-ResultPosition=8>
10. Stanislas Tarnowski. Social media fail to counter Russian propaganda. URL: <https://incyber.org/en/social-media-fail-counter-russian-propaganda/>

COUNTERING RUSSIAN PROPAGANDA ON SOCIAL MEDIA

The article emphasizes the role and significance of information and information warfare in protecting the national interests of the state during wartime. It highlights the intensification of information resistance to the aggressor's cyberattacks, which manifest through fake activities, disinformation, and the spread of hate speech both within Ukraine and in foreign media.

Based on content analysis of social media platforms, the study outlines the main methods used to spread Russian prop-

aganda against Ukraine, including labeling, personality cults, appeals to authority, and demonization of the enemy. It is evident that information attacks in the info-space against Ukraine began long before the start of the hybrid Russian-Ukrainian war. During the full-scale invasion, certain propaganda narratives gained traction, such as memes about the «nuclear bomb in the hands of the far-right» or President Zelensky's alleged «nuclear ambitions».

In the first year of the full-scale invasion, platforms like Facebook, Instagram, and YouTube played a significant role in countering the Russian propaganda machine by massively blocking Russian state media accounts, boosting fact-checking initiatives, and restricting the aggressor's ability to place ads for public display.

Counteraction also included the blocking of individual troll accounts and newly created state-sponsored media pages on social networks, responding to negative user feedback, and adopting strategic decisions at the legislative level.

The article concludes with an assessment of efforts to counter Russian propaganda on social media-particularly through strengthening the role of Ukrainian media in the digital space, fostering an active civic audience, and creating information resources focused on combating disinformation. These efforts contribute to maintaining Ukraine's international image and sustaining trust in Ukrainian values.

Keywords: *propaganda, disinformation, social media, information warfare.*

Ілля РЕШЕТЮК,
здобувач вищої освіти
другого (магістерського) рівня
1 року навчання спеціальності 052 Політологія
Кам'янець-Подільського національного
університету імені Івана Огієнка

Леся РУДА,
кандидат політичних наук,
асистент кафедри політології та філософії
Кам'янець-Подільського національного
університету імені Івана Огієнка
ORCID: 0000-0001-5008-2751

ФОРМИ, РІВНІ ТА МОДЕЛІ ПРОЯВУ КОРУПЦІЇ

У статті розглянуто корупцію як складне багатовимірне явище, яке становить загрозу сучасному суспільству, оскільки проникає в усі сфери життя – від політики й економіки до соціальних послуг та правосуддя. Складність корупції полягає в багатогранності проявів, тісному зв'язку з культурними та історичними особливостями країни, а також у трансформації форм її проявів і методів боротьби з нею.

У роботі проаналізовано типологію корупції, її форми, рівні прояву та сферу поширення. Особливу увагу приділено класифікації корупційних дій за рівнем централізації, мотивацією, частотою прояву та характером взаємодії суб'єктів. Виділено специфічні типи корупції – гальмівну, прискорювальну та превентивну, а також явища кумівства і фаворитизму як прихованих форм корупційної поведінки. Описано прояви клептократії, що характерні для політичної сфери, та визначено відмінності між внутрішньою і зовнішньою корупцією. Важливим елементом дослідження є аналіз моделей корупції в різних регіонах світу (західно-європейську, азійську, африканську та латиноамериканську) та акцентування на специфіці української моделі, яка характеризується високим рівнем політичної корупції, участю правоохоронних і судових структур у корупційних схемах, а також поширенням тіньової економіки. Підкреслюється необхідність формування цілісної антикорупційної політики на основі глибокого теоретичного аналізу та адаптації міжнародного досвіду до національного контексту.

У результаті проведеного дослідження наголошено на важливості комплексного підходу до подолання корупції шляхом удосконалення законодавчих та інституційних механізмів, запровадження комплексних антикорупційних заходів, орієнтованих на підвищення прозорості, ефективності та підзвітності державних інституцій.

Ключові слова: *корупція, хабарництво, розкрадання, політична корупція, судова система, антикорупційна політика.*

Актуальність проблеми. Корупція є однією з найнебезпечніших загроз для стабільного розвитку держави та суспільства. Її всеосяжний характер виявляється у різноманітні форм, рівнів прояву та сферах впливу – від побутових стосунків до найвищих ешелонів влади. Особливе занепокоєння викликає те, що корупція не лише порушує принципи законності та справедливості, а й підриває довіру громадян до державних інституцій, сприяє економічній нестабільності та соціальній нерівності.

Актуальність обраної теми зумовлена потребою комплексного аналізу цього явища, його типології, внутрішніх і зовнішніх механізмів, а також міжнародного досвіду протидії. Вивчення корупційних практик дозволяє сформулювати системне бачення проблеми й запропонувати ефективні шляхи її подолання в умовах української реальності.

Мета дослідження – комплексне осмислення корупції як системного соціально-правового явища, визначення її основних форм, типів, класифікацій та моделей прояву в національному й міжнародному контексті.

Результати дослідження. Корупція є багатогранним явищем, яке проникає в усі сфери суспільного життя. Її запобігання та подолання – це складний процес, що вимагає ґрунтовного теоретичного аналізу. Важливо чітко відмежувати корупційні діяння від інших правопорушень, щоб розробити ефективну систему заходів для її викорінення.

Акцентуючи увагу на різних аспектах та підходах до дослідження корупції, науковці по-різному трактують саме поняття «корупція». Через складність феномену та численні його прояви, дати єдине універсальне визначення корупції доволі проблематично. Саме тому всі наявні дефініції можна вважати прийнятними.

З урахуванням різноманітних підходів до визначення поняття «корупція» та її основних характеристик, доцільно розглядати її як складне, багатовимірне системне явище, яке проявляється у неправомірному та неетичному використанні особами, наділеними владними чи управлінськими повноваженнями, свого статусу, посадового становища або авторитету для власної вигоди. Це може включати особисте збагачення або отримання інших переваг для себе чи третіх осіб за рахунок державних ресурсів або громадян [2, с. 82].

Різнорічність форм корупційних відносин зумовлює існування багатьох її різновидів. Зокрема, виділяють побутову, ділову та корупцію вищих ешелонів влади. Побутова корупція проявляється у взаємодії громадян із посадовцями або державними службовцями, які ухвалюють важливі для них рішення, наприклад, менеджерами, лікарями, вчителями чи викладачами. Ділова корупція спостерігається у відносинах між бізнесом і державними структурами або між самими підприємствами. Корупція вищої влади характерна для політичних процесів, коли посадовці чи депутати отримують матеріальні або інші вигоди в обмін на голосування чи прийняття певних рішень [5].

Залежно від сфери поширення, корупцію класифікують на: політичну (зокрема, у представницьких органах влади), корупцію у публічній службі (включаючи органи виконавчої влади та сферу надання публічних послуг), корупцію в судовій системі та правоохоронних органах, економічну корупцію (пов'язана з публічними закупівлями, митницею та податковими органами), корупцію в соціальній сфері (освіта, медицина, соціальне забезпечення), у приватному секторі, а також у сфері спорту [4, с. 28].

За рівнем поширення виділяють верхівкову, серединну та низову категорії корупції. Верхівкова корупція притаманна найвищим рівням влади, де створюються корупційні схеми. Серединна охоплює менші фінансові операції та обмежені владні повноваження, залучаючи менше державного майна. Низова корупція поширена серед чиновників на місцевому рівні, які не ухвалюють стратегічних рішень, але займаються оформленням документів, видачею дозволів або контролюючими функціями. Окремо виокремлюють злиденну корупцію, що виникає ситуативно через складне матеріальне становище окремих осіб [6, с. 139].

Корупційні дії можуть мати як внутрішній, так і зовнішній характер. Внутрішня корупція відбувається в межах однієї організації чи установи, коли і той, хто дає хабар, і той, хто його отримує, є її співробітниками. Зовнішня ж передбачає взаємодію між посадовою особою та представником приватного сектору або громадянином [3, с. 48].

Залежно від мети особи, що пропонує неправомірну вигоду, корупцію поділяють на кілька типів. Прискорювальна корупція використовується для сприяння у вирішенні питання на користь хабародавця. Гальмівна корупція, навпаки, спрямована на створення перешкод для реалізації певного рішення. Існує також так звана корупція «заради добрих відносин», коли особа заздалегідь надає посадовцю матеріальні чи нематеріальні вигоди, аби налагодити з ним вигідні зв'язки на майбутнє.

За частотою прояву корупційні практики поділяють на епізодичні (що виникають рідко або разово), систематичні (які мають регулярний характер та є вбудованими в роботу установ) та клептократію. Остання є формою політичної корупції, за якої державні посадовці та політики використовують свою владу для власного збагачення за рахунок суспільства [8].

Корупційні дії можуть відбуватися у двох основних формах:

- 1) коли керівник чи посадова особа вимагає хабар або іншу вигоду;
- 2) коли ініціатором підкупу виступає особа, яка прагне отримати певні переваги.

Залежно від виду неправомірної вигоди, корупція може набувати форми грошових платежів, обміну послугами або матеріальних благ, спрямованих на отримання прибутку чи зменшення витрат.

За рівнем централізації корупційні схеми поділяють на децентралізовані, коли хабародавці діють самостійно без жорсткої системної організації, та централізовані. У централізованій корупції «знизу-вгору» чиновники нижчого рівня збирають хабарі та передають частину коштів керівництву. У варіанті «згори-вниз» керівник виплачує підлеглим додаткові неофіційні винагороди, наприклад, у вигляді завищених окладів чи премій у конвертах, щоб забезпечити їхню лояльність і приховати власні незаконні дії [6, с. 20].

Окрім різновидів корупції, загалом існують її основні форми:

- хабарництво – отримання грошових коштів, матеріальних благ чи інших вигод в обмін на використання службового становища для сприяння хабародавцеві або третім особам;
- розкрадання – незаконне привласнення майна або його використання у власних чи сторонніх інтересах із застосуванням службових повноважень;
- шахрайство – введення в оману приватних або юридичних осіб з метою отримання особистої вигоди чи забезпечення інтересів інших осіб;
- вимагання – примушування до надання матеріальних чи нематеріальних благ або послуг в обмін на певні дії чи бездіяльність посадової особи;
- зловживання владою – використання посадових можливостей для досягнення особистих або сторонніх інтересів;
- кумівство – надання пільг, переваг чи матеріальних благ родичам, друзям або наближеним особам без об'єктивних підстав;
- інші форми корупції – використання службового становища для отримання особистої вигоди, зловживання службовою інформацією (ненадання, затримка чи спотворення даних), неправомірне втручання в діяльність інших посадовців або органів влади з метою впливу на їхні рішення.

Однією з особливих форм прояву корупції, яка потребує окремого аналізу, є кумівство. У науково-юридичній літературі кумівство (або непотизм), як і фаворитизм, часто розглядаються як приховані форми корупційної поведінки, які спричиняють виникнення конфліктів інтересів і збільшують ймовірність корупційних зловживань під час виконання посадових функцій. Такі практики, зазвичай, є наслідком прагнення осіб до особистої вигоди, підвищення соціального статусу або забезпечення працевлаштування близьким людям, що, у свою чергу, призводить до нехтування професійними критеріями під час добору кадрів на керівні посади в державному та муніципальному управлінні [9].

Незважаючи на те, що кумівство та фаворитизм не завжди вважаються прямими формами корупції, вони мо-

жуть призводити до виникнення конфліктів інтересів. Зокрема, особисті або родинні стосунки нерідко впливають на ухвалення рішень, які повинні базуватись виключно на принципах професіоналізму та публічного інтересу. У таких умовах зростає ризик корупції, оскільки державні інституції можуть підпадати під вплив приватних інтересів посадових осіб, що особливо характерно у випадках, коли практикується фаворитизм або непотизм.

Водночас, варто зауважити, що кумівство і фаворитизм не завжди мають виключно негативні наслідки. У певних ситуаціях, наприклад, у межах сімейного бізнесу або династичних компаній, подібні явища можуть бути зумовлені прагненням до підвищення прибутковості та забезпечення стабільного розвитку організації. Однак у системі державного управління та місцевого самоврядування такі практики переважно мають деструктивний характер, оскільки сприяють виникненню умов для зловживання владою і поширенню корупційних механізмів.

У процесі дослідження корупційних явищ науковці не обмежуються лише визначенням її форм і типів, а також аналізують різноманітні моделі корупції, які враховують специфіку соціально-економічних і політичних умов окремих регіонів, історичний розвиток держав, географічні особливості тощо. До найбільш поширених підходів належать західноєвропейська, азійська, африканська та латиноамериканська моделі [1, с. 9].

Західноєвропейську модель вирізняє низький рівень корупційних проявів, що зумовлено високим рівнем правової культури, громадянської свідомості та нетерпимістю суспільства до корупційної поведінки. У країнах на зразок Швейцарії, Франції, Фінляндії та Нідерландів ефективно функціонують антикорупційні механізми, а також спостерігається значна довіра до державних інститутів.

Азійська модель демонструє тісний зв'язок корупції з соціальними структурами – такими як родинні, етнічні або корпоративні зв'язки. У цьому випадку традиційні, культурні та історичні чинники відіграють значну роль у формуванні корупційних практик, які часто інтегровані в соціальні механізми взаємодії.

Африканська модель формується на тлі політичної нестабільності, де корупція є інструментом домовленостей

між владними і фінансовими групами. Така взаємодія сприяє утвердженню олігархічного управління, внаслідок чого корупція стає механізмом підтримання відносного соціального балансу, хоча водночас спричиняє занепад економіки та обмеження розвитку.

У країнах Латинської Америки корупція тісно пов'язана з потужним тіньовим сектором економіки. Криміналізовані структури набувають суттєвого впливу, іноді функціонуючи як паралельні владні утворення, що чинять тиск на політичні рішення та економічні процеси.

Україна демонструє власну, специфічну модель корупції, що включає посилення політичної корупції, залучення правоохоронних і судових органів до корупційних схем, а також тісну взаємодію корупційних практик із організованою злочинністю й тіньовою економікою. У результаті корупція охоплює всі ключові сфери суспільного життя, перетворюючись на невід'ємний компонент функціонування держави. Крім того, спостерігається небезпечна тенденція до формування в суспільстві терпимого ставлення до корупції та використання позаправових засобів для вирішення проблем.

Висновки. Корупція є багатограним і складним явищем, яке проникає в усі сфери життя суспільства, що ускладнює її ефективне запобігання та боротьбу. Розуміння корупції як складної системної проблеми дозволяє глибше осмислити різні форми і види цього явища, що проявляються на різних рівнях влади, у різних сферах та з різною інтенсивністю. Особливу увагу варто приділити внутрішнім та зовнішнім формам корупційних взаємовідносин, а також різним видам вигод, що можуть бути використані в корупційних схемах.

Виявлення та подолання корупції вимагає не лише комплексного підходу, а й ефективних заходів для створення більш прозорих і підзвітних систем у державних установах та приватному секторі. Створення законодавчих, адміністративних та соціальних механізмів, які сприятимуть запобіганню корупції на всіх рівнях, є необхідною умовою для забезпечення стабільного розвитку суспільства та боротьби з цим руйнівним явищем. Ретельне вивчення форм і видів корупції, а також їхніх проявів у різних сферах, допомагає визначити пріоритетні напрямки для рефо-

рмування і підвищення ефективності антикорупційних заходів на національному рівні.

Список використаних джерел:

1. Бабенко К. А., Діденко Н. Г., Кондрашова М. В. та ін. Прояви корупції в системі освіти: запобігання та протидія: навч. мет. посіб. Київ: Грамота, 2015. 184 с.
2. Гура В. В. Поняття корупції як економіко-правового феномену. *Вчені записки Університету «КРОК»: зб. наук. праць*. Київ: ВНЗ «Університет економіки і права «КРОК», 2021. Вип. 4 (64). С. 76-84.
3. Запобігання та протидія корупції: навч. посіб. / А. М. Михненко, О. В. Руснак, А. М. Мудров [та ін.]; за ред. А. М. Михненка. Київ: ДННУ «Акад. фін. управління», 2013. 667 с.
4. Калмиков Д. О., Сінченко Д. В., Сорока О. О., Хавронюк М. І., Шведова Г. А. Запобігання корупції: методичні рекомендації для місцевих активістів. Київ: ФОП Москаленко О. М., 2017. 242 с.
5. Мазярчук В., Федько І. Вплив корупції на економічне зростання: аналітична довідка. URL: <https://feao.org.ua/wpcontent/uploads/2016/11/2016-10-07-Anticorruptionproduct-full.pdf> (дата звернення: 21.03.2025).
6. Пархоменко-Куцевіл О. Теоретико-методологічні підходи до класифікації корупційних відносин в Україні. *Підприємництво, господарство і право*. 2018. №9. С. 138-142.
7. П'ясецька-Устич С. В. Теоретичні аспекти аналізу корупції як системного явища в сучасній українській економіці. *Причорноморські економічні студії*, 2018. Вип. 28-1. С. 19-26
8. Словник іншомовних слів. URL: <https://www.jnsm.com.ua/cgi-bin/m/s2.pl?Article=9654&action=show> (дата звернення: 21.03.2025).
9. Tytko A., Smokovych M., Dorokhina Yu., Chernenzenko O., Stremenovskiy S. Nepotism, favoritism and cronyism as a source of conflict of interest: corruption or not? *Amazonia Investiga*. 2020. №9 (29). Pp. 163-169. DOI: <https://doi.org/10.34069/AI/2020.29.05.19> (дата звернення: 21.03.2025).

FORMS, LEVELS AND MODELS OF MANIFESTATION OF CORRUPTION

The article examines corruption as a complex, multidimensional phenomenon that poses a threat to modern society, as it permeates all spheres of life-from politics and the economy to social services and the judiciary. The complexity of corruption lies in its multifaceted manifestations, its deep entrenchment in

a country's cultural and historical context, and the evolving forms of its expression and the methods used to combat it.

The paper analyzes the typology of corruption, including its forms, levels of manifestation, and spheres of dissemination. Particular attention is given to the classification of corrupt practices based on the degree of centralization, motivation, frequency of occurrence, and the nature of interaction between involved actors. Specific types of corruption-obstructive, facilitative, and preventive – are identified, alongside nepotism and favoritism as covert forms of corrupt behavior. The study also explores manifestations of kleptocracy, particularly in the political sphere, and distinguishes between internal and external forms of corruption.

A significant component of the research is the analysis of corruption models across different regions of the world (Western European, Asian, African, and Latin American), with a particular focus on the Ukrainian model. The Ukrainian context is characterized by a high level of political corruption, the involvement of law enforcement and judicial institutions in corrupt schemes, and the widespread presence of a shadow economy. The article emphasizes the need to develop a comprehensive anti-corruption policy grounded in thorough theoretical analysis and the adaptation of international practices to the national context.

As a result of the study, the importance of an integrated approach to combating corruption is underscored-through the improvement of legislative and institutional mechanisms and the implementation of comprehensive anti-corruption measures aimed at enhancing transparency, efficiency, and accountability within public institutions.

Key words: *corruption, bribery, embezzlement, political corruption, judicial system, anti-corruption policy.*

Борис ШАГІЄВ,
здобувач 1 курсу магістратури
спеціальності 052 Політологія
Кам'янець-Подільського національного
університету імені Івана Огієнка

Науковий керівник: **Ольга Віннічук,**
кандидат політичних наук, доцент,
Кам'янець-Подільського національного
університету імені Івана Огієнка

РОЛЬ ГРОМАДСЬКИХ ОРГАНІЗАЦІЙ У ДЕМОКРАТИЧНОМУ УПРАВЛІННІ

У статті розглядається роль громадських організацій в Україні в контексті державотворення та розвитку громадянського суспільства. Зокрема, підкреслюється важливість цих організацій у забезпеченні демократичних процесів, захисті прав людини та залученні громадян до управління країною. Акцентовується увага на співпраці з органами державної влади, моніторингу соціальних проблем та реалізації соціальних програм. Автор також аналізує зростання кількості організацій, спрямованих на надання правових і соціальних послуг, а також на допомогу внутрішньо переміщеним особам. Приділено увагу важливості підвищення рівня громадської участі в Україні та звертаючи увагу на необхідність активізації громадянської діяльності, розвитку регіональних об'єднань.

Ключові слова: громадська організація, держава, демократія, громадянське суспільство, громада.

Актуальність дослідження. Процес державотворення України як європейської демократичної країни завжди був тісно пов'язаний із прагненням громадян активно долучатися до суспільно-політичних процесів і впливати на внутрішню та зовнішню політику держави. В умовах сучасних соціально-політичних та економічних викликів, які постають перед Україною, розвиток громадських організацій набуває особливої актуальності. Вони відіграють ключову роль у формуванні громадянського суспільства, забезпеченні захисту прав і свобод людини, сприяють розвитку демократичних процесів та залучають громадян до актив-

ної участі в управлінні країною. Зважаючи на складну ситуацію в країні, громадські організації стають не лише важливими агентами змін, а й надійними партнерами для державних інституцій у розв'язанні низки суспільних проблем, таких як правова освіта, реформи в системі охорони здоров'я, боротьба з корупцією та сприяння розвитку місцевих громад.

Метою дослідження є комплексне вивчення ролі громадських організацій у процесі демократичного управління державою, визначення їхнього значення у формуванні та розвитку громадянського суспільства, а також аналіз механізмів їхньої взаємодії з органами державної влади в Україні.

До основних завдань дослідження належать: окреслення теоретико-методологічних підходів до розуміння сутності та класифікації громадських організацій у контексті демократичного управління; аналіз взаємодії громадських організацій із державними структурами, визначення форм та напрямів їхньої співпраці у вирішенні суспільно значущих проблем; дослідження сучасного стану та тенденцій розвитку громадських об'єднань в Україні, їхньої ролі у забезпеченні демократичних перетворень, соціальної стабільності та публічної участі громадян; визначення основних проблем і викликів, з якими стикаються громадські організації у своїй діяльності, та пошук шляхів підвищення ефективності їхнього функціонування.

Результати дослідження. Основні аспекти розвитку громадських організацій та їх взаємодію з соціумом і державою у своїх дослідженнях розглядали такі вітчизняні науковці, серед яких: Вітковська І., Вовк В., Жовніренко П., Корнишова М., Токар М. [3; 4; 6; 8; 12].

Розуміння ролі громадських організацій як невід'ємної складової демократичного управління ґрунтується на їхньому сприйнятті як осередку акумуляції громадянських інтересів. Такі інституції повинні беззаперечно гарантувати громадянам впевненість у захисті їхніх прав як перед державою, так і в межах громадянського суспільства. У цьому контексті формується ідея інструментального представництва народної волі. У сфері публічного управління поняття «народовладдя» часто набуває багатозначного трактування, поступово стаючи формальнішим [14, с. 10].

Проте саме це поняття лежить в основі сутнісного розуміння діяльності громадських організацій. Адже вони, передусім, виступають соціальним представництвом народу, громади, громадян, надаючи глибший зміст поняттю народовладдя. Завдяки таким організаціям громадяни не лише отримують «право на владу», а й можуть на законних засадах брати безпосередню участь у системі публічного управління та процесі державотворення, що закріплено нормативно-правовими актами демократичної держави [1].

Отож, з урахуванням полівекторної діяльності громадських об'єднань під поняттям «громадська організація» можна узагальнено визначити добровільне, незалежне та неприбуткове об'єднання громадян, засноване на спільних інтересах учасників і спрямоване на досягнення суспільно значущих цілей, захист інтересів, а також розв'язання актуальних соціальних проблем громади, окремих соціальних груп та індивідів [3, с. 36; 7].

В контексті аналізу теми дослідження необхідно охарактеризувати особливості діяльності громадських організацій. Де-факто вона спрямована на вплив на державну політику. Співпрацюючи з державними органами влади, громадські організації активно відстежують суспільні процеси, здійснюють моніторинг соціальних проблем, пропонують ефективні рішення актуальних суспільно-політичних питань, сприяють поширенню нових ідей, реалізації важливих соціальних програм та впровадженню соціальних змін. Таким чином, посилення взаємодії та влади з громадськими організаціями, особливо тими, що мають практичний досвід, значно допомагає державному розвитку та встановлює нові суспільні пріоритети [2].

Таким чином, зважаючи на це, підтверджується думка, що громадська організація є одним із ключових складників громадянського суспільства з чітким простеженням його умовного зв'язку із концепцією «третього сектора». Відповідно, «третій сектор» походить від багатосекторної моделі, що поділяє суспільство на управлінські (або такі, що здійснюють вплив) групи (сектори), які взаємодіють між собою та здійснюють контроль над державними і суспільними процесами [8].

Громадська та соціальна складова громадських організацій свідчить про соціальну основу таких об'єднань, що

прагнуть до спільної діяльності, з метою досягнення поставлених цілей. Добровільність і самодіяльність організацій підтверджує демократичний характер їхнього функціонування, адже вони створюються на основі спільних інтересів і самостійного визначення цілей, зокрема задля вирішення суспільно значущих питань та реалізації спільних ініціатив. Автономність і незалежність громадських організацій означає їхнє відокремлення не стільки від держави, скільки їхню органічну належність до громадянського суспільства. Це забезпечує їхню інституційну самостійність, проте не передбачає протистояння державним органам, а, навпаки, сприяє взаємодії з ними для спільної реалізації суспільно важливих завдань. Неполітичний, недержавний та неурядовий статус таких організацій є визначальною характеристикою їхньої суспільної місії. Вони можуть виступати рівноправними партнерами держави в процесах державотворення, однак залишаються поза політичним полем як незалежні громадські утворення, що не є інструментами урядових чи державних структур. Неприбутковий і некомерційний характер діяльності громадських організацій гарантує їхню фінансову незалежність від бізнесу, який нерідко є носієм політичного впливу. Це дозволяє уникнути зовнішнього тиску, забезпечує прозорість фінансування та унеможливує перетворення громадських об'єднань на інструмент для отримання прибутку чи прихованої комерціалізації [12, с. 95].

Характеризуючи стан та перспективи громадських організацій в Україні, варто зазначити на тому, що процес створення та розвитку регіональних громадських організацій має позитивну динаміку. Згідно з даними ЄДРПОУ, опублікованими Державною службою статистики станом на початок 2018 р., в Україні було зареєстровано 80 500 громадських організацій, 27 600 профспілок та їх об'єднань, 16 837 благодійних організацій, 25 200 релігійних організацій, 28 000 об'єднань співвласників багатоквартирних будинків та 1 497 органів самоорганізації населення [13, с. 107]. Дослідники висловлюють слушну думку, стверджуючи, що обумовленість такої динаміки пояснюється розширенням мережі організацій, які сфокусовані на вирішенні найактуальніших проблем часу: питання внутрішньо переміщених осіб з тимчасово окупованих територій та допомога постраждалим внаслідок

подій російсько-української війни військовослужбовцям і цивільному населенню [11, с. 16].

Крім цього, в Україні продовжує зростати кількість організацій, спрямованих на надання юридичних, психологічних та консультаційних послуг, правозахисній діяльності та допомозі внутрішньо переміщеним особам у вирішенні їхніх проблем, організацій, орієнтованих на роботу з місцевими громадами та об'єднаннями, а також з молоддю та підлітками. Однак лише незначна частка громадських організацій в Україні займається питаннями соціально вразливих груп населення, серед яких особи з обмеженими можливостями, люди пенсійного віку, мігранти [9, с. 6]. Варто звернути увагу й на активізацію волонтерського руху серед українського населення та створення в його ході низки волонтерських громадських організацій, окремі з яких користуються авторитетом та підтримкою серед громадян [11, с. 17].

Стосовно питання залученості пересічних українських громадян в ядро тих чи інших громадських організацій, варто звернути увагу на те, що рівень громадської участі українців значно поступається європейському [5, с. 42], тому нерідко значна частка нових українських громадських об'єднань має незначну кількість її членів. Проте процес утворення кожної нової громадської організації характеризується суспільно значущими мотивами [10]. В сукупності це окреслює необхідність активізації громадянської діяльності та сприяє розвитку регіональних об'єднань з боку держави, зацікавлених в цьому приватних осіб, громадських активістів тощо.

Висновки. Отже, громадські організації є важливим елементом демократичного управління державою, адже акумулюють інтереси суспільства та сприяють реалізації принципу народовладдя. Вони також вписуються в багатосекторну модель взаємодії держави, суспільства та управлінських груп, що позитивно впливає на процеси державного управління. Таким чином, діяльність громадських організацій є невід'ємною складовою розвитку демократичної держави та однією з її суттєвих ознак.

Список використаних джерел:

1. Pro spriyannia rozvytku hromadianskoho suspilstva v Ukraini. 2012. № 212. URL: <https://ck-oda.gov.ua/spriyannya-rozvytku-hromadyanskoho-suspilstva>.

2. Бебик В. Держава і громадянське суспільство: партнерські комунікації у глобальному світі: навч.-метод. посібник. Київ: Ін-т громадянського суспільства, 2006. 248 с.
3. Вітковська І. Громадська організація: теоретичні основи визначення. *Габітус*. 2018. Вип. 6. С. 36-39.
4. Вовк В. Надання соціальних послуг організаціями громадянського суспільства та регулювання волонтерського руху. *Соціальна робота в Україні: теорія і практика*. Науково-методичний журнал. Київ, 2007. №4. С. 68-76.
5. Євдокимова І. Тенденції розвитку громадських організацій у сучасній Україні. *Вісник Харківського національного університету імені В. Н. Каразіна. Серія: Соціологічні дослідження сучасного суспільства: методологія, теорія, методи*. 2018. Вип. 41. С. 42-48.
6. Жовніренко П. Діяльність громадських організацій: корисні поради. *Соціальна політика і соціальна робота. Український науковий і громадсько-політичний часопис*. Київ, 1999. №3. С. 140-153.
7. Закон України «Про об'єднання громадян». URL: <http://zakon1.rada.gov.ua>.
8. Корнишова М. Громадські організації в розвитку громадянського суспільства в Україні: проблеми та перспективи. *Науковий блог Національного університету «Острозька академія»*. URL: <https://naub.ua.edu.ua/2010/hromadski-orhanizatsiji-vrozvytku-hromadyanskoho-suspilstva-v-ukrajini-problemy-ta-perspektivy>.
9. НДО у зовнішньому середовищі: організаційні проблеми та можливості розвитку: аналітичний звіт за результатами комплексного дослідження, проведеного на замовлення Форуму НДО в Україні. Київ, 2018. 47 с. URL: <http://www.ngoforum.org.ua/wp-content/uploads/2018/03/-NGOF-NGOanalysis.pdf>.
10. Опитування громадської думки для оцінки змін в обізнаності громадян щодо громадських організацій та їхньої діяльності. Pact Inc., 2015-2018 pp. URL: <https://dif.org.ua/uploads/pdf/11840830095b58982de29a54.07265026.pdf> (дата звернення: 24.07.2018).
11. Про стан розвитку громадянського суспільства в Україні: аналітична доповідь. Київ: НІСД, 2017. 56 с.
12. Токар М. Громадська організація як необхідний елемент демократичного управління. *Efficiency of public administration*. 2019. Вип. 58. Ч. 1. С. 1-12.
13. Україна у цифрах 2016: статистичний збірник. Київ: Державна служба статистики України, 2017. 240 с.;
14. Шипілов Л. Народовладдя як основа демократичної держави: монографія. Харків: Видавництво «ФІНН», 2009. 216 с.

THE ROLE OF PUBLIC ORGANIZATIONS IN DEMOCRATIC GOVERNANCE

The article examines the role of public organizations in Ukraine in the context of state-building and the development of civil society. It emphasizes the importance of these organizations in ensuring democratic processes, protecting human rights, and engaging citizens in the governance of the country. Particular attention is given to their cooperation with state authorities, monitoring of social issues, and implementation of social programs. The author analyzes the growth of organizations focused on providing legal and social services, as well as assistance to internally displaced persons. The article also highlights the importance of increasing public participation in Ukraine and underscores the need to stimulate civic activity and develop regional associations as essential components of a strong democratic society.

Key words: public organization, state, democracy, civil society, community.

Розділ 2

ФІЛОСОФІЯ ПОЛІТИКИ, РЕЛІГІЯ ТА КУЛЬТУРА

УДК 32.019.5:141.7

А. А. БЕЗСМЕРТНА,

викладач Київського фахового
коледжу прикладних наук

ПОЛІТИЧНЕ ВІДЧУЖЕННЯ ЯК ЕКЗИСТЕНЦІАЛЬНА ПРОБЛЕМА

У статті розглядається феномен політичного відчуження як екзистенційна проблема сучасного суспільства, що постає у контексті глобальних технологічних, соціокультурних і політичних трансформацій. Підкреслюється, що розвиток інформаційно-комунікаційних технологій, цифровізація соціального простору та формування суспільства споживання посилюють відчуження індивіда від соціальних інститутів, політичних процесів і власної суб'єктивності. На основі філософії екзистенціалізму (Ж.-П. Сартр, Е. Фромм) продемонстровано, що відчуження є невід'ємною характеристикою людського буття, зумовленою протиставленням «буття-в-собі» та «буття-для-себе», що формує розрив між людиною і світом, суспільством та самою собою.

Виявлено, що екзистенціалісти трактують відчуження не лише як соціально-політичне явище, а як онтологічну умову існування, пов'язану з внутрішнім конфліктом людини між інтуїтивним і раціональним пізнанням. Зазначається, що сучасні процеси глобалізації, війни, міграційні кризи та інформаційні маніпуляції детермінують атмосферу нестабільності, посилюють політичну апатію, втрату довіри до інститутів демократії, сприяючи формуванню елітарної, а не участницької демократії.

Авторка наголошує, що подолання відчуження можливе через відновлення автентичності людського існування, звернення до любові, свободи, творчості, релігійного і морального самопізнання, які дають змогу людині віднайти сенс буття й повернути цілісність власного «я». Таким чином, політичне відчуження розглядається як системне явище, що потребує філософсько-антропологічного осмислення і

нових гуманістичних орієнтирів у політичній культурі сучасного світу.

Ключові слова: політика, філософія, екзистенціалізм, суспільство.

Актуальність дослідження. Загальною тенденцією нинішнього етапу розвитку суспільства є стрімкий розвиток технологій. Але технологічний прогрес призводить до розрізнення індивідів – відчуження. Однією із складних проблем сучасності є зростання негативних наслідків відчуження – девіантної поведінки, погіршення соціального здоров'я, наростання політичної апатії і втрати довіри до суспільних інститутів, неможливості реалізації людиною власного творчого потенціалу.

Метою та завданнями дослідження є комплексне осмислення сутності політичного відчуження в сучасному суспільстві та його впливу на політичну участь індивіда через призму екзистенціальної філософії. Досягнення цієї мети передбачає вирішення низки завдань, зокрема: аналіз концептуальних підходів до політичного відчуження у політологічній та філософській літературі; виявлення проявів відчуження в умовах технологічних та соціокультурних трансформацій; оцінку його впливу на соціально-політичну активність та психологічний стан людини; визначення шляхів подолання політичного відчуження через розвиток автентичності, свободи, творчості та здатності до самопізнання.

Результати дослідження. Філософія екзистенціалізму розглядає відчуження, роблячи акцент на системі відносин між людьми і суспільними інститутами. Французький філософ Ж.-П. Сартр, творчість якого поєднує академізм, здатність до чіткого дискурсу і літературний талант, яскраво описав особистісно-емоційний аспект відчуження. У романі «Нудота» (1938 р.) він характеризував сучасного йому індивіда як відчужену істоту: його індивідуальність стандартизована, підпорядкована різним соціальним інститутам, які немов би «стоять» над людьми, а не походять від нього (наприклад, держава, яка є відчуженим феноменом, оскільки в індивіда відчужена здатність брати участь у спільному управлінні справами). А отже, індивід позбавлений найважливішого – здатності творити власну історію [1].

Цей концепт Ж.-П. Сартр розробляє у знаковому творі «Буття і ніщо» (1943 р.) [4]. Він здійснює аналіз відчуження, відштовхуючись від фундаментальної позиції екзистенціалізму – визнавати найдостовірнішими лише ті якісні стани, які проживає і переживає окремий суб'єкт. Розглядаючи проблематику відчуження, мислитель говорить про два начала: «буття-в-собі» і «буття-для-себе». Перше – це світ, незалежний від людського перебування, йдеться про відсутність свободи і тотальну неможливість бути чим-небудь, окрім матеріалу безпосередньої даності. Цьому світу Ж.-П. Сартр протиставляє «буття-для-себе» – творче, активне начало.

Наслідком протистояння «буття-в-собі» і «буття-для-себе» є зіткнення зі світом в усіх його проявах, що і породжує відчуження, яке є невіддільним від людського існування. Відчуження проявляється у будь-якому бутті свідомості і людини: у відчуженні людини від світу загалом, у розділенні особистості і суспільства, у відчуженні від самої себе. Звідси витікають характеристики людського існування: страх, безпорадність, тривога. Світ – це щось вороже і чуже, але водночас і те, без чого неможливе існування людини, оскільки «бути – значить бути у світі». Але у цьому світі людина абсолютно самотня, вона закинута у цей світ і забута в цьому світі. Свідомості людини притаманне прагнення до самоутвердження і внутрішній розлад, який, на думку філософа, приводить до прикидання.

Стрімкі технологічні зміни, які відбуваються останні десятиліття, (особливо в інформаційно-комунікаційній галузі), безумовно впливають на всі сфери людського буття – економічну, соціальну, духовно-культурну, і звичайно на менталітет соціуму. Змінюється особистість, її потреби, етико-естетичні настанови, моральні, соціальні, політичні цінності. Це все створює передумови для чергової хвилі відчуження. На політичне відчуження людини нині суттєвий вплив має ситуація постправди, коли індивіду у лавинному потоці інформації фактично неможливо досягнути реальності, зрозуміти що ж насправді відбувається.

Е. Фромм у межах екзистенціалізму використовував поняття «відчуження» як такий стан, коли людина втрачає контакт з внутрішнім світом [2]. Відчуження проявляється у вигляді втрати почуття власної значимості. Е. Фромм відмічав, що відчуження у сучасному суспільстві має май-

же всезагальний характер; воно відображається у ставленні людини до своєї роботи, до речей, якими вона користується, до держави, до своїх близьких і до самої себе [3]. Відчуження стосується усіх сторін життя людини: потреби у зв'язках зі своєю сім'єю, іншими людьми, суспільними інститутами, потреби в самоідентифікації і творенні.

Суспільство споживання, яке сформувалося в умовах ліберальної демократії в останні десятиліття XX ст., у масовій культурі пропагує особистий добробут, внаслідок чого людину мало бентежать інші люди і навіть до самого себе вона часом байдужіє. Життєдіяльність людини спрямована лише на задоволення власних потреб, загальнолюдські цінності залишаються поза межами її сприйняття і зрештою вона втрачає емоційний зв'язок зі світом та іншими людьми.

У нинішніх же умовах інформаційно-комунікаційних, технологічних змін сформувалася особлива цифрова культура як породження комп'ютерної революції і глобальної інформатизації. Інтернет став засобом нав'язування системи цінностей суспільства споживання. Особливу небезпеку у цьому сенсі становить масове розповсюдження соціальних мереж. З одного боку, соціальні мережі дозволяють людям знайти один одного, спілкуватися на відстані. Але з іншого – у такому спілкуванні не задіюються багато особистісних факторів, тому воно віддаляє людей. Багато з них не бачить сенсу в особистих зустрічах, коли можна виразити себе через віртуальне спілкування. За допомогою соціальних мереж, інтернету індивід може жити у штучно створеному ілюзорному світі, у комфортній інформаційній бульбашці. Люди таким чином втрачають інтерес один до одного і до живого спілкування, спостерігається тенденція до загального відчуження через технологізацію комунікації.

З погляду екзистенціалістів, причиною виникнення відчуження є конфлікт інтуїтивного і раціонального пізнання, а подолати його можна лише через любов, свободу, творчість, релігію (тобто через все те, що дозволяє людині віднайти сенси свого існування).

Нинішнє наростання глобальної турбулентності у світовому розвитку, відчуття нестабільності, невизначеності майбутнього, руйнування звичного способу життя, який сформувався у демократичному світі протягом попередніх десятиліть, під тиском міграційної кризи, війни в Україні тощо,

спричинюють психологічний дискомфорт / стрес. Усе це провокує розколи / розриви і кризи у суспільстві та призводить до поглиблення відчуження. Виходячи з позицій екзистенціалізму, варто відмітити досить суперечливі і водночас взаємозалежні обставини: принципи технологічної революції накладаються на етнонаціональні (завдяки новітнім комунікаційним технологіям формується єдиний глобальний культурний (у широкому сенсі) простір і водночас активізується тенденція до етнічної / національної ідентифікації спільнот) трансформації, які переживають нині культурні умови існування суспільства, геоекономічний і політичний простори є своєрідною реакцією на ті виклики, загрози і розриви (у тому числі і відчуження), які виникають на цьому етапі.

Серед основних соціальних розколів, спричинених процесами глобалізації і технологізації можна відмітити кілька, які пояснюються з точки зору екзистенційного підходу. Це розкол між людиною і технологіями, які формують нові потреби людини, при цьому рівень задоволеності потреб знижується. Потреби стають одним із головних чинників відчуження людини. Соціальні мережі і віртуальний світ витісняють потребу в реальному спілкуванні, у реальному світі зростає відчуження між людьми. В політичній сфері це призводить до падіння рівня впливу громадських організацій, суспільних / політичних спільнот на формування політичного порядку денного, що дозволяє політичним елітам менше зважати у своїй діяльності на інтереси різних суспільних груп. Тому нині реальним є виклик для ліберальної демократії у тенденції до формування не демократії участі, а елітарної демократії. Інший розкол – це неспівпадіння між реальною структурою світу і суб'єктивною картиною світу (інтерпретацією). Реальна структура світу пов'язана не стільки з цінностями, скільки з технологіями і ресурсами, а суб'єктивна картина світу є відображенням цінностей суб'єкта. Поведінка суб'єкта, яка ґрунтується на інтерпретації світу, відчужує людину від змін, які відбуваються навколо. Людина відчуває себе незатребуваною, розгубленою і прагне знайти рівновагу у власному внутрішньому світі. У політичному процесі такі суб'єкти можуть легко стати об'єктами політичного маніпулювання.

Ці та інші розколи неминучі, оскільки є наслідком різноспрямованих, різношвидкісних змін. Водночас, вони

означають зростання відчуження, розширення зони хаосу і невизначеності, що відображається на ефективності використання ресурсів і рівні реалізації цінностей. Декларовані загальнолюдські цінності не допомогли ліквідувати обмеження і антигуманну спрямованість технологічного прогресу (ресурсна, екологічна кризи, стан ментального здоров'я тощо). Спостерігається ціннісна криза / ціннісний вакуум, актуалізується стратегія зміни цінностей.

Висновки. Отже, з позиції екзистенційної філософії, причиною формування відчуження є конфлікт інтуїтивно-го і раціонального пізнання. Вона вбачає засобами подолання відчуження любов, свободу, творчість, релігію, тобто все те, що дозволяє людині віднайти сенси свого існування. І це є індивідуальним екзистенційним завданням кожного конкретного суб'єкта. Тому ніяка стадія суспільного розвитку, характер політичної системи не гарантують повного позбавлення від відчуження. Демократія, здавалось би, має більше засобів для формування системи залученості людини, але тенденції нинішнього її розвитку в умовах глобалізації, технологізації демонструють нові загрози і виклики відчуження. В нашу епоху людина постає як відчужений індивід, при цьому відчуження усе частіше набуває небезпечних і руйнівних форм. Оскільки людина (людство) опинилася у кризовій ситуації виключно з причини власного закономірного розвитку, можна сподіватися, що люди так само самостійно зможуть подолати недоліки цього розвитку.

Список використаних джерел:

1. Сартр Ж.-П. Нудота / пер. з французької Вл. Борсука, О. Жупанського. Київ: Вид-во Соломії Павличко «Основи», 1993. 464 с.
2. Фромм Е. Мати чи бути? / пер. з нім. О. Михайлова, А. Буряк. Київ: Український письменник, 2010. 222 с.
3. Fromm E. The Sane Society. London; New York: Routledge Classics. URL: <https://historicalunderbelly.wordpress.com/wp-content/uploads/2012/12/erich-fromm-the-sane-society.pdf>
4. Sartre J.-P. L'être et le néant. Expérience de l'ontologie phénoménologique. URL: <https://cdn.vanderbilt.edu/vu-my/wp-content/uploads/sites/470/2019/04/14095407/Sartre-Ltre-et-le-nant-.pdf>

POLITICAL ALIENATION AS AN EXISTENTIAL PROBLEM

The article examines the phenomenon of political alienation as an existential problem of contemporary society, arising in the context of global technological, sociocultural, and political transformations. It is emphasized that the development of information and communication technologies, the digitalization of social space, and the formation of a consumer society intensify the alienation of individuals from social institutions, political processes, and their own subjectivity. Based on existentialist philosophy (J.-P. Sartre, E. Fromm), it is shown that alienation is an inseparable characteristic of human existence, determined by the opposition between «being-in-itself» and «being-for-itself», which creates a gap between the individual and the world, society, and the self. Existentialists interpret alienation not only as a socio-political phenomenon but also as an ontological condition of existence, associated with the internal conflict between intuitive and rational cognition. It is noted that contemporary processes of globalization, war, migration crises, and information manipulation create an atmosphere of instability, intensifying political apathy, the loss of trust in democratic institutions, and fostering the formation of elitist rather than participatory democracy.

The virtualization of communication and the spread of social networks generate new forms of alienation, as individuals replace real interaction with an illusory digital environment, losing emotional connection with the world and their own identity. In this context, political alienation reflects deeper spiritual and existential crises of modernity. The author emphasizes that overcoming alienation is possible through the restoration of authentic human existence, engagement with love, freedom, creativity, religious and moral self-awareness, which allow individuals to find meaning in life and regain the integrity of the self. Thus, political alienation is viewed as a systemic phenomenon requiring philosophical and anthropological understanding and the establishment of new humanistic guidelines in contemporary political culture.

Key words: politics, philosophy, existentialism, society.

Oksana HORISHNA,

*Doctor of Philosophy, Senior Lecturer,
Department of Information Activity and Social Sciences,
Ternopil Ivan Puluj National Technical University*

MANAGEMENT OF THE DEVELOPMENT OF EMOTIONAL COMPETENCE OF TEACHERS AS A TOOL FOR HUMANISATION OF THE EDUCATIONAL ENVIRONMENT IN THE PHILOSOPHICAL ASPECT OF CHANGES AND TRANSFORMATIONS

The article examines the management of the development of teachers' emotional competence as a tool for humanising the educational environment, particularly in the context of social transformations and the ongoing war in Ukraine. The study highlights the importance of emotional intelligence for educators, emphasizing that teachers' ability to understand, regulate, and respond to their own emotions and those of students is essential for creating a supportive, safe, and motivating learning environment. In times of crisis, including war, emotional intelligence allows teachers to manage stress, model resilience, resolve conflicts constructively, and maintain a climate of trust and cooperation within educational institutions. Humanising education requires a comprehensive approach that integrates professional development programs, training on empathy, communication, and emotional regulation, mentoring systems, and the cultivation of a school culture that encourages reflection, self-analysis, and mutual support. The article stresses that developing teachers' emotional competence not only promotes their professional growth but also positively affects students' emotional well-being, academic success, and overall social adaptation. The humanistic approach to education, which prioritizes the emotional, psychological, and social needs of participants, is presented as a necessary condition for ensuring inclusive and effective learning. The study identifies prospects for further research, including exploring the impact of emotional intelligence on the educational process, investigating the relationship between teachers' emotional competence and student achievement, developing humanistic educational models that emphasize emotional comfort, and creating tools for assessing and enhancing emotional intelligence in educational settings. Overall, the article underscores that effective management of teachers' emotional competence is a key factor in fostering a resilient,

empathetic, and human-centered educational environment that meets contemporary challenges and supports the full development of students and educators alike.

Key words: *Philosophical Problems of Modern Ukraine: Philosophy of Science, Philosophy of Religion, Philosophy of Education, Philosophy of Sport, Philosophy of Morality, Philosophy of Beauty.*

Relevance. The philosophy of education in Ukraine is currently undergoing significant changes and developments in response to shifts in socio-economic, political, and cultural contexts. The key drivers of modern education reform include the promotion of inclusive learning environments, the adoption of innovative teaching methodologies, the encouragement of critical thinking, and the humanisation of education. The consequences of military actions, social transformations, regressive processes in the economic, political and cultural environment of Ukraine affect all spheres of life of citizens, including education. The humanisation of the educational environment is becoming a necessary condition for ensuring quality education that meets the needs of students and the requirements of the times, and includes an individual approach, emotional support, involvement in making important decisions and social interaction of all participants in the educational process, and therefore it is particularly important that teachers not only possess professional competencies, but also have a high level of emotional intelligence, which is indispensable for creating a pleasant educational environment.

Purpose and Objectives. The purpose of the study is to substantiate the philosophical and methodological foundations of managing the development of teachers' emotional competence as a key tool for the humanisation of the educational environment in the context of modern social transformations. The research aims to explore how the development of emotional intelligence among teachers can enhance the quality of education, support psychological well-being, and promote a more humane and empathetic learning process. To achieve this goal, the study defines several interrelated objectives: to analyse the philosophical foundations of emotional intelligence and its significance for humanistic education; to identify the structural components and mechanisms for man-

aging the development of teachers' emotional competence; to explore practical tools, forms, and strategies that promote emotional growth and self-awareness among educators, particularly under conditions of war and social instability; and to determine the relationship between the level of teachers' emotional competence and the effectiveness, emotional comfort, and quality of the educational process as a whole.

Research Results. L. Landry defines emotional intelligence as the ability to understand and manage one's own emotions and to recognise and influence the emotions of others [1]. In education, these knowledge and skills are extremely important because teachers with high levels of emotional intelligence are able to better understand the emotional needs of their students. This helps to create a supportive environment where students can talk openly about their fears and concerns. War creates stress and feelings of despair in an entire society, and emotional intelligence allows teachers to be more effective in keeping calm and demonstrating resilience, which is an important role model. Teachers who develop their empathy can better understand students' experiences and respond to their needs. This is important in supporting the mental health of students during difficult times. In war conditions, conflicts can arise both between students and within the teaching staff. A high level of emotional intelligence helps teachers to resolve conflicts effectively and constructively. The ability to understand and regulate one's own emotions helps teaching teams to create an atmosphere of trust and safety, which is critical for learning during a crisis. Teachers with high emotional intelligence can inspire students and help them find meaning in learning, even in difficult circumstances.

Therefore, emotional intelligence is a key resource for educators in times of war, helping them not only to fulfil their professional responsibilities, but also to support students and colleagues during this difficult time. It enables teachers to create a conducive learning environment that takes into account the emotional, social and psychological needs of students, thus ensuring their full development and academic success. In today's world, especially in the context of crisis situations such as war, these aspects become even more relevant and necessary. Humanizing the educational environment requires the creation of a safe, comfortable and motivating

learning space, which is possible thanks to the emotional intelligence of the teacher, who is able to recognise and respond to the emotions of the students.

Using humanistic tools to ensure the successful management of the development of teachers' emotional competence, the heads of educational institutions must implement a comprehensive approach that includes the professional development of teachers. Implement professional development programs that emphasizes the development of emotional intelligence. These may include training, seminars and courses on emotional regulation, empathy and communication. We also believe that an effective tool can be the creation of mentoring programs where experienced teachers can support and mentor colleagues, helping them to develop emotional intelligence through their own experience. It is also important for education managers to create a culture of support and cooperation in schools, where teachers can share experiences, generate different ideas, discuss difficulties and jointly find ways to overcome them. It is also worth remembering the involvement of teachers in the processes of self-analysis and reflection, which allows them to evaluate their emotional reactions, identify weak points and work on their improvement. Using the above tools, leaders of educational institutions should not forget about the development of such an organizational culture, which would be aimed at people and contribute to the formation of an atmosphere of trust and openness, where everyone can express their own emotions without being judged and rely on the understanding and support of colleagues.

Managing the development of emotional competence of teachers is a key element of humanizing the educational environment in the conditions of social transformations. This not only contributes to the professional growth of teachers, but also positively affects the academic achievements of students, their emotional state and general well-being, which is the basis of a humanistic approach in education. Effective development of teachers' emotional competence will be an important step towards creating a more sensitive and supportive educational environment that meets modern challenges.

Conclusions. Prospects for further scientific investigations into the problems of humanization of education and the

development of emotional intelligence of teachers can be distinguished in several directions: the study of the influence of emotional intelligence on the educational process; study of the relationship between the level of emotional intelligence of teachers and the level of education of students; development of humanistic models of education that would emphasize the importance of the emotional comfort of each participant in the educational process; development of tools for assessing the level of emotional intelligence of teachers and the impact of humanistic practices on the educational process.

References:

1. Landry L. Why Emotional Intelligence Is Important in Leadership. *Harvard Business School On-line*. 2019. URL: <https://online.hbs.edu/blog/post/emotional-intelligence-in-leadership>.

УПРАВЛІННЯ РОЗВИТКОМ ЕМОЦІЙНОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ ПЕДАГОГІВ ЯК ІНСТРУМЕНТ ГУМАНІЗАЦІЇ ОСВІТНЬОГО СЕРЕДОВИЩА У ФІЛОСОФСЬКОМУ АСПЕКТІ ЗМІН І ТРАНСФОРМАЦІЙ

У статті досліджується проблема управління розвитком емоційної компетентності педагогів як важливого чинника гуманізації освітнього середовища в умовах суспільних трансформацій і воєнного стану в Україні. Підкреслюється, що здатність педагога розуміти, регулювати та конструктивно виражати власні емоції, а також розпізнавати емоції інших є необхідною умовою формування безпечного освітнього простору. У кризових ситуаціях, зокрема під час війни, емоційний інтелект дозволяє педагогам ефективно долати стрес, зберігати спокій, демонструвати стійкість, конструктивно вирішувати конфлікти й підтримувати атмосферу довіри та взаєморозуміння в педагогічних колективах.

Гуманізація освіти передбачає комплексний підхід до розвитку педагогічної емоційної компетентності, який включає професійне навчання, тренінги з емпатії, комунікації та емоційної саморегуляції, наставництво, а також формування культури підтримки, саморефлексії та співпраці.

Зазначено, що розвиток емоційного інтелекту педагогів не лише сприяє їх професійному зростанню, а й позитивно впливає на емоційний стан, навчальні досягнення та соціальну адаптацію учнів.

Визначено, що гуманістичний підхід до освіти, заснований на врахуванні емоційних, психологічних і соціальних потреб учасників освітнього процесу, є ключовою умовою забезпечення його якості та ефективності. Окреслено перспективи подальших наукових досліджень, зокрема: вивчення впливу емоційного інтелекту на ефективність навчального процесу; аналіз взаємозв'язку між рівнем емоційної компетентності педагогів і навчальними результатами учнів; розроблення гуманістичних моделей освіти, що акцентують на емоційному комфорті; створення інструментів для оцінювання та розвитку емоційного інтелекту педагогів.

У статті підкреслюється, що ефективне управління розвитком емоційної компетентності є необхідною передумовою формування чуйного, стійкого та людиноцентричного освітнього середовища, здатного відповідати сучасним викликам і забезпечувати повноцінний розвиток усіх учасників освітнього процесу.

Ключові слова: *філософія освіти, емоційна компетентність, гуманізація освіти, педагог, емоційний інтелект, освітнє середовище, суспільні трансформації.*

Ольга ВІННІЧУК,
кандидат політичних наук, доцент,
доцент кафедри політології та філософії
Кам'янець-Подільського національного
університету імені Івана Огієнка

Наталі АМЕЛЬЧЕНКО,
бакалавр політології

ОСОБЛИВОСТІ ВПЛИВУ ЦЕРКВИ НА ПРИЙНЯТТЯ ПОЛІТИЧНИХ РІШЕНЬ В УКРАЇНІ

У статті проаналізовано особливості впливу релігійних інституцій на формування та реалізацію політичних рішень в Україні з моменту проголошення незалежності до сучасного етапу. Дослідження охоплює основні періоди трансформації державно-церковних відносин, зокрема вплив УПЦ МП на політичні процеси та державну політику, участь церков у виборчих кампаніях, а також роль релігійного чинника у протистоянні російській гібридній агресії. Значну увагу приділено процесу надання автокефалії Православній церкві України та його наслідкам для національної ідентичності й державної безпеки. Окреслено основні тенденції державно-релігійної політики за каденцій президентів Л. Кравчука, В. Ющенка, В. Януковича, П. Порошенка та В. Зеленського. Встановлено, що релігійний чинник в українському контексті не є нейтральним, а активно використовується як інструмент внутрішньополітичного впливу та геополітичної боротьби. Підкреслюється необхідність державного контролю та стратегічного бачення взаємодії з релігійними організаціями в умовах війни.

Ключові слова: релігійний чинник, російсько-українська війна, Томос, патріархат, Українська помісна православна церква, національна безпека.

Актуальність проблеми. У сучасному українському суспільстві, яке перебуває у стані збройного конфлікту з російською федерацією, релігійний чинник набув особливого значення як у внутрішній, так і в зовнішній політиці. Здобуття автокефалії Православною церквою України, загострення суспільної дискусії навколо діяльності Української православної церкви московського патріархату, а також широке використання церковної риторики в політич-

ному дискурсі свідчать про глибоку інтегрованість релігії в політичне життя держави.

Релігійні інституції в Україні нерідко виступають не лише духовними авторитетами, а й політичними суб'єктами, здатними впливати на громадську думку, легітимізувати або критикувати політичні рішення, брати участь у виборчих кампаніях, а іноді й слугувати каналами іноземного впливу. Особливої актуальності проблема набуває в умовах війни, коли релігійний простір використовується для інформаційної та ідеологічної дестабілізації держави.

У зв'язку з цим вивчення взаємодії між церквою та державою, а також аналіз політичної активності релігійних організацій в Україні є надзвичайно важливим для забезпечення національної безпеки, суспільної стабільності та демократичного розвитку.

Мета та завдання. Метою статті є аналіз трансформації ролі релігійних інституцій у політичному житті України, визначення форм і наслідків їхнього впливу на державну політику, зокрема в умовах російсько-української війни.

Результати дослідження. Формування ефективної моделі взаємодії між державою та релігійними організаціями в Україні розпочалося ще до проголошення її незалежності. Значна активізація релігійного життя на початку 1990-х років, що супроводжувалась процесами демократизації, зумовила необхідність вироблення нових принципів державної політики у релігійній сфері. Виникли правові механізми, які регламентували державно-церковні відносини та були покликані запобігати конфліктам, що могли негативно вплинути на суспільну стабільність.

У цей період релігійні організації почали активно включатися не лише в релігійне, а й у соціальне, культурне та навіть політичне життя країни. Особливо помітною була роль православних конфесій, насамперед Української православної церкви в юрисдикції Московського патріархату, Української автокефальної православної церкви, а також Української греко-католицької церкви. Водночас жодна з цих церков не охоплювала всю територію країни, що унеможливляло їхнє сприйняття як загальнонаціональних релігійних інституцій.

Попри законодавчо закріплений принцип рівності релігій перед законом, фактична політика української влади

в перші роки незалежності передбачала вибіркову підтримку окремих церков. На початковому етапі така підтримка надавалася УПЦ у підпорядкуванні Московського патріархату, згодом – УПЦ Київського патріархату. Це свідчило про прагнення державної влади залучити релігійні ресурси до процесів легітимації політичних рішень та формування національної ідеології.

Характерним прикладом політичного залучення церкви стало висунення духовенства як кандидатів на парламентських виборах 1990 року, внаслідок чого до Верховної Ради УРСР був обраний, зокрема, митрополит Агафангел. Надалі, впродовж 1990-х – початку 2000-х років, релігійні діячі регулярно брали участь у виборчих кампаніях на різних рівнях. Так, у 2002 році в депутати різного рівня балотувались 345 священнослужителів [6, с. 120].

Необхідно зазначити, що вже в період президентства Леоніда Кравчука релігійний фактор почав використовуватись у зовнішньополітичному контексті. Очільник Української держави критично ставився до візитів ідеологів «руського міра», серед яких був патріарх Московський Кіріл, трактуючи їхню присутність як загрозу державному суверенітету України.

Значним викликом у державно-церковних відносинах стали події 18 липня 1995 року, коли під час похорону патріарха Володимира відбулося зіткнення між правоохоронцями та вірянами УПЦ Київського патріархату. Цей інцидент не лише негативно позначився на міжнародному іміджі України, а й продемонстрував глибину конфесійної напруги та політичної залученості релігійного фактору. У відповідь на критику з боку громадськості президент Леонід Кучма почав демонструвати більш збалансований підхід у релігійній політиці, поступово налагоджуючи взаємини як з УПЦ Київського патріархату, так і з УАПЦ.

У політичному дискурсі початку 2000-х років релігійні інституції дедалі активніше висловлювали свою позицію щодо суспільно значущих подій. Митрополит Володимир (Сабодан) закликав вірян до участі у виборах, патріарх Філарет наголошував на необхідності активної позиції церкви в суспільному житті, а патріарх Димитрій висловлював сподівання на «Божу допомогу» у проведенні виборів. Таким чином, церква виступала не тільки моральним орієн-

тиром, а й політичним актором, здатним впливати на вибір громадян.

Показовою в контексті політизації релігії стала виборча кампанія 2004 року. Обидва головні кандидати – Віктор Ющенко та Віктор Янукович – підкреслювали свою релігійність. Однак їхні підходи відрізнялися: Ющенко демонстрував більш універсалістське ставлення до релігії, уникнувши чіткої прив'язки до конкретної конфесії, тоді як Янукович відкрито співпрацював з УПЦ МП, що трактувалося як спроба мобілізації проросійськи орієнтованого електорату.

Під час «Помаранчевої революції» представники різних релігійних організацій – насамперед УГКЦ, УПЦ КП, УАПЦ – брали активну участь у підтримці протестувальників. Богослужіння на Майдані, організовані духовенством, стали не лише актом духовної підтримки, а й символом об'єднання різних християнських традицій навколо ідеї демократичного майбутнього України.

У контексті релігійної політики Віктора Ющенка слід виокремити його зусилля щодо створення єдиної помісної православної церкви в Україні. Президент чітко окреслював державну позицію як таку, що передбачає невтручання у внутрішні церковні справи, але водночас заохочував діалог щодо об'єднання православ'я під егідою Вселенського патріархату [2].

Кардинально інша релігійна політика спостерігалася за президентства Віктора Януковича. Його адміністрація підтримувала винятково УПЦ МП, надаючи їй не лише моральну, а й фінансову підтримку. Систематичні зустрічі з митрополитом Володимиром, участь у церковних заходах, а також протекція з боку наближених до влади бізнесменів, зокрема Віктора Нусенкіса та Вадима Новінського, сприяли розширенню впливу цієї конфесії. Через контрольовані медіа поширювалася ідея «православного слов'янського єднання», яка збігалася з геополітичними інтересами Росії.

Регулярні візити патріарха Кіріла в Україну у 2010-2013 рр. супроводжувалися активною пропагандою концепту «русского мира», що розглядалася як інструмент м'якої сили з боку росії. Українська влада в цей період фактично не реагувала на подібні ідеологічні закиди, що в подальшому сприяло легітимації російського впливу через релігійний простір [3].

Після подій 2014 року стало очевидно, що релігійна сфера в Україні була використана росією як один з інструментів гібридної агресії. УПЦ МП розглядалася як канал впливу на проросійськи налаштоване населення та релігійна структура, що могла сприяти легітимації сепаратистських настроїв. Окремі представники духовенства відкрито пропагували проросійську ідеологію, дискредитуючи інші конфесії та заперечуючи українську ідентичність.

Таким чином, аналіз особливостей впливу церкви на політичні процеси в Україні свідчить про глибоку інтегрованість релігійного чинника в суспільно-політичне життя держави. У різні періоди релігійні інституції виступали або партнерами держави у забезпеченні стабільності, або – у випадку зовнішнього впливу – інструментами політичного тиску. Розуміння ролі церкви у формуванні політичних рішень є необхідним для вироблення збалансованої державної політики в умовах демократії, яка забезпечуватиме як свободу віросповідання, так і національну безпеку.

Із приходом до влади Петра Порошенка у 2014 році політика у сфері державно-церковних відносин не зазнала кардинальних змін. Як і більшість українських політиків, Порошенко не приховував своєї релігійності, позиціонуючи себе як «православного» державного діяча. У перші роки його президентської каденції контакти з Українською православною церквою Московського патріархату (УПЦ МП) зберігалися на відносно нейтральному рівні.

Однак переломний момент настав у 2016 році, коли Верховна Рада офіційно звернулася до Вселенського патріарха Варфоломія з проханням надати автокефалію православній церкві в Україні. Відповідна постанова, ухвалена 16 червня 2016 року, містила заклик до Варфоломія використати свої канонічні повноваження для врегулювання багаторічного церковного розколу. Цей крок ознаменував початок масштабної ініціативи, спрямованої на створення єдиної помісної церкви, що мала б вийти з-під юрисдикції Московського патріархату.

У відповідь УПЦ МП ініціювала масштабну релігійну ходу під гаслом «За мир, любов і молитву за Україну», що було сприйнято українською владою як потенційна спроба дестабілізації ситуації з боку проросійських сил, зокрема російських спецслужб. Вперше відкрито Петро Порошенко розкритикував позицію УПЦ МП, зауваживши її небажання підтримати українську державу у конфлікті з росією [1].

Із цього моменту розгорнулася активна дипломатична кампанія, покликана забезпечити офіційне визнання автокефалії Православної церкви України (ПЦУ). Відбулися численні зустрічі українських високопосадовців із ієрархами Константинопольського патріархату. Метою переговорів було як досягнення порозуміння між православними конфесіями в Україні, так і реалізація геополітичного стратегічного завдання – розрив із церковним впливом Москви.

Кульмінацією цього процесу стало надання Томосу про автокефалію. 6 січня 2019 року, у день Богоявлення, патріарх Варфоломій урочисто вручив митрополиту Єпіфанію – главі новоствореної Православної церкви України – документ, який засвідчував канонічну незалежність ПЦУ [5, с. 87].

ПЦУ була утворена у 2018 році в результаті об'єднавчого собору, на якому об'єдналися кілька православних юрисдикцій, зокрема Українська автокефальна православна церква, більшість УПЦ Київського патріархату та окремі громади, які вийшли з-під юрисдикції Московського патріархату.

Надання Томосу та утворення ПЦУ викликали сильний спротив з боку російської політичної верхівки, РПЦ і прокремлівських медіа. Вдалась росія до масштабної інформаційної кампанії, звинувачуючи Україну в «розколі православ'я» та використанні релігійного чинника у політичних цілях.

Зі зміною влади у 2019 році й приходом до президентства Володимира Зеленського курс на співпрацю з релігійними організаціями зберігся, однак зазнав деякої трансформації. Від початку своєї політичної кар'єри Володимир Зеленський намагався уникати демонстративної прихильності до будь-якої з конфесій. Його виборча кампанія не мала релігійного забарвлення, і він продовжив лінію стриманої, нейтральної політики у сфері релігії.

Показовим прикладом стала ініційована ним зустріч із лідерами основних релігійних спільнот, після якої було оприлюднене відеозвернення до жителів тимчасово окупованих територій Донбасу і Криму. У цьому зверненні представники православ'я, греко-католицизму, ісламу та юдаїзму спільно закликали до єдності, миру та порозуміння.

Разом із тим, уже на початку його каденції окреслились певні суперечності у відносинах із УПЦ МП. Зокрема, погляди цієї конфесії на війну на Донбасі суттєво розходились із державною позицією: тоді як Зеленський чітко окреслював конфлікт як акт російської агресії, УПЦ МП продовжувала інтерпретувати його як «внутрішнє грома-

дянське протистояння». Додатковою причиною напруження стала відсутність чіткого відмежування УПЦ МП від Москви, попри офіційні заяви про «незалежність».

Саме тому у публічних виступах Володимир Зеленський неодноразово висловлювався щодо деструктивної ролі Московського патріархату в Україні. Зокрема, в одному з інтерв'ю західним медіа він наголосив: «московський патріархат – це не про віру, це про політику... Вони десятиліттями працювали на Кремль, благословляли війну, виправдовували агресію. Ми не можемо дозволити, щоб в Україні діяла структура, яка фактично є частиною російської пропагандистської машини» [4].

Висновки. Релігійні інституції в Україні з початку здобуття незалежності поступово трансформувалися з виключно духовних структур у впливових політичних акторів, здатних суттєво впливати на прийняття рішень як на центральному, так і на місцевому рівнях. Аналіз історичних етапів взаємодії держави й церкви засвідчив, що упродовж різних політичних режимів релігійний чинник використовувався владою як інструмент легітимації, ідеологічного впливу та мобілізації електорату.

Особливої ваги релігійний фактор набув в умовах російсько-української війни. З одного боку, відбувся історичний процес створення автокефальної Православної церкви України, що стало важливим кроком до духовної та політичної незалежності. З іншого – діяльність УПЦ МП, яка зберігає тісні зв'язки з РПЦ, виявилася загрозою для національної безпеки через поширення проросійських наративів і підтримку агресивної політики Кремля.

Таким чином, досвід України засвідчив, що релігійна сфера є важливим компонентом суспільно-політичного життя, який потребує уважної державної стратегії. Для забезпечення балансу між свободою віросповідання та захистом суверенітету держави необхідне впровадження системної, виваженої політики в сфері державно-церковних відносин, яка враховуватиме безпекові виклики та сприятиме формуванню єдності українського суспільства.

Список використаних джерел:

1. Брильов Д., Калениченко Т. Релігійний ландшафт України: між репресіями та плюралізмом. URL: <https://www.degruyterbrill.com/document/doi/10.1515/9798887194301-014/>.

2. Екс-президент України Віктор Ющенко переконаний, що Україна прийде до єдиної Помісної православної Церкви. URL: https://risu.ua/eks-prezident-ukrajini-viktor-yushchenko-perekonaniy-shcho-ukrajina-priyde-do-yedinoji-pomisnoji-pravoslavnoji-cerkvi_n48187.
3. Майдан глазами патриарха Кирилла. URL: <http://www.religion.in.ua/main/daycomment/24963-majdan-glazamipatriarxa-kirilla>.
4. Московському Патріархату немає місця в Україні, – Зеленський. 05.02.2025. URL: https://risu.ua/moskovskomu-patriarhatu-nemaye-miscya-v-ukrayini---zelenskij_n154004.
5. Палінчак М. М, Капітан А. І., Мегела Р. Р., Пупена В. В. Історичні та канонічні аспекти отримання Томосу в Україні. *Регіональні студії*. 2020. №21. С. 82-88.
6. Рощина А. Роль православної церкви у формуванні та функціонуванні політичної системи України в 90-ті роки ХХ ст. *Наука. Релігія. Суспільство*. 2010. №3. С. 118-123.

SPECIFICS OF THE CHURCH'S INFLUENCE ON POLITICAL DECISION-MAKING IN UKRAINE

The article analyzes the influence of religious institutions on the formation and implementation of political decisions in Ukraine from the proclamation of independence to the present day.

The study covers the main stages of the transformation of state-church relations, in particular the influence of the Ukrainian Orthodox Church of the Moscow Patriarchate (UOC-MP) on political processes and state policy, the involvement of churches in electoral campaigns, as well as the role of the religious factor in countering Russian hybrid aggression.

Special attention is given to the process of granting autocephaly to the Orthodox Church of Ukraine and its implications for national identity and state security.

The article outlines the key trends in state-religious policy during the presidencies of Leonid Kravchuk, Viktor Yushchenko, Viktor Yanukovich, Petro Poroshenko, and Volodymyr Zelenskyy.

It is established that the religious factor in the Ukrainian context is not neutral, but is actively used as a tool of domestic political influence and geopolitical struggle. The need for state oversight and a strategic vision in engaging with religious organizations during wartime is emphasized.

Key words: religious factor, Russo-Ukrainian war, Tomos, patriarchate, Ukrainian local Orthodox Church, national security.

Тетяна ГРУБІ,
кандидат соціологічних наук, доцент,
доцент кафедри політології та філософії
Кам'янець-Подільського національного
університету імені Івана Огієнка
ORCID: 0000-0002-8844-5842

CANCEL CULTURE ЯК НОВА ФОРМА ПОЛІТИЧНОЇ ЦЕНЗУРИ У ДЕМОКРАТИЧНИХ СУСПІЛЬСТВАХ

У статті досліджується феномен *cancel culture* (культури скасування) як новітня форма соціального та політичного впливу. Актуалізовано увагу на політичному вимірі даного феномену, його трансформації з інструменту громадянської активності та боротьби з дискримінацією у потенційний механізм політичної цензури. Зафіксовано особливості впливу культури скасування на політичну комунікацію, межі свободи слова. Наголошено на тому, що *cancel culture* детермінує нові форми суспільного контролю та виключення, а також ставить під сумнів здатність ліберальних демократій зберігати відкритий публічний дискурс.

У центрі уваги дослідження специфіка прояву культури скасування в українському суспільстві, зокрема в умовах повномасштабної війни з росією. Зокрема, зростаюча підтримка бойкоту російської культури, символічне очищення публічного простору, вимоги до позиціонування митців, журналістів і громадських діячів у зв'язку з війною – усе це розглядається як локалізований прояв глобального явища кенселінгу, що набуває постколоніального, ідентифікаційного та національно-політичного забарвлення. Окрему увагу акцентовано на суперечностях у суспільному сприйнятті *cancel culture*: з одного боку, як прояву моральної відповідальності та боротьби з несправедливістю; з іншого – як інструменту тиску, що може обмежувати свободу думки, унеможливлювати помилку й ускладнювати публічний діалог.

На основі аналізу вітчизняних і зарубіжних джерел, соціологічних даних дослідження окреслює ризики і потенціали культури скасування в демократичних суспільствах. Акцентовано увагу на необхідності критичного переосмислення меж громадського контролю, розробки етичних і правових механізмів стримування зловживань кенселінгом, а також підтримки балансу між свободою слова і публічною відповідальністю.

Підсумовано, що cancel culture як політичний інструмент сучасності є амбівалентним: з одного боку – це потужний інструмент демократичного самозахисту, з іншого – джерело нових форм громадського тиску та обмеження свободи висловлювання в публічному просторі.

Ключові слова: культура скасування, політична цензура, кенселінг, публічне дискурс.

Актуальність проблеми. У сучасному глобалізованому світі, де цифрові технології значною мірою визначають суспільно-політичну динаміку, феномен cancel culture (культури скасування) набуває дедалі більшого поширення, викликаючи жваві дискусії як у наукових колах, так і в публічному просторі. Попри своє виникнення як інструмент боротьби з дискримінаційними практиками та формами соціальної несправедливості, cancel culture поступово трансформувалася у механізм тиску, що дедалі частіше використовується для придушення альтернативних точок зору, незручних висловлювань або небажаних фігур у політичному та культурному дискурсах. Це створює парадоксальну ситуацію: у межах демократичних суспільств, де гарантовано свободу слова та плюраїзм думок, відбувається де-факто цензурування шляхом публічного осуду, бойкотів, цькування у соціальних мережах, а іноді й позбавлення професійних можливостей.

Особливу актуальність дана тема набуває в контексті зростаючого впливу соціальних мереж як головної платформи формування громадської думки, де cancel culture перетворюється на інструмент масової поведінкової реакції. Усе частіше постає питання: чи є культура скасування формою суспільної відповідальності та моральної корекції, чи, навпаки, це новітня форма політичної цензури, яка суперечить основним демократичним принципам, зокрема свободі висловлювання, праву на помилку та можливості для рефлексії й зміни поглядів. З огляду на те, що політична культура та суспільна толерантність тісно пов'язані з рівнем демократичного розвитку держави, вивчення cancel culture як політичного явища є необхідним для розуміння нових форм контролю над інформаційним простором та політичним мовленням.

Крім того, дослідження культури скасування дозволяє критично оцінити стан ліберальної демократії, особливо в

умовах її трансформації під тиском цифрової епохи. Актуальність проблематики зумовлюється також потребою у визначенні меж між допустимою громадською критикою та фактичною цензурою, що здійснюється не державними інституціями, а громадськістю або онлайн-спільнотами. У цьому контексті, розгляд cancel culture як можливої форми політичної цензури є важливим кроком до осмислення нових викликів для демократичних інститутів, свободи слова та політичної участі у XXI столітті.

До лютого 2022 р. cancel culture не входила у політичну площину й у XXI ст. ніколи не ставала політичним інструментом. Із початку повномасштабного вторгнення росії на територію України ця практика набула масового явища. Зіткнувшись із несумісними для XXI ст. масштабами воєнних злочинів, міжнародні компанії почали залишати російський ринок, активно поширюються заклики до бойкоту всього російського, у тому числі культури, спорту та інших соціальних сфер. Усе детермінувало увагу наукової спільноти до феномену «культури скасування» чи «культури відмови».

Мета та завдання. Метою дослідження є осмислення природи феномену cancel culture як технології впливу у системі політичних відносин.

Результати дослідження. Проблема «культури скасування» сьогодні є об'єктом наукових і публіцистичних досліджень багатьох західних культурних діячів, серед яких, наприклад, автори резонансного «Листа про справедливість і відкриті дебати», який підписали відомі представники світової інтелектуальної еліти [2, с. 12]. Автори листа акцентують увагу громадськості на несприятливому кліматі у сучасному культурному житті та засуджують нетерпимість до протилежних думок, публічний шеймінг і остракізм, односторонній розгляд складних політичних питань: «вільний обмін інформацією та ідеями, джерело життєвої сили ліберального суспільства звужується щодня. Тоді як ми звикли очікувати такого від радикальних правих, цензурність усе більше поширюється й у нашій культурі: нетерпимість до протилежних поглядів, мода на публічне ганьблення й остракізм, а також тенденція анігілювати складні політичні питання у сліпій моральній впевненості. Ми підтримуємо цінність міцних і навіть їдких заперечень з усіх

боків, але тепер занадто чути заклики до поспішної та суворої кари у відповідь на лиш вбачувану трансгресію мови і думки. Що ще тривожніше – інституційні лідери, в дусі панічної мінімізації втрат, формують поспішні та непропорційні покарання замість продуманих реформ. Редакторів звільняють за публікації контroversійних творів; книги вилучають за уявну неавтентичність; журналістам забороняють писати на певні теми; професорів переслідують за цитування літературних творів у класі; дослідника звільняють за поширення рецензованого наукового дослідження, а керівників організацій виганяють за те, що іноді є просто незграбною помилкою. Якими б не були аргументи щодо кожного конкретного інциденту, результатом маємо неухильне звуження меж того, що можна сказати без загрози репресій. Ми вже розплачуємося за це посиленням аверсії до ризику серед письменників, художників і журналістів, котрі бояться за своє життя, якщо вони відійдуть від консенсусу чи навіть не проявлять достатнього ентузіазму в загальній конвенції» [2, с. 12].

Ініціатором такого звернення став Томас Четтертон Вільямс, а лист підписали 153 культурні діячі, серед яких Маргарет Етвуд, Джоан Ролінг, Малкольм Гладуелл, Ноам Чомські, Френсіс Фукуяма, Салман Рушді, Стівен Пінкер. Оприлюднення звернення вкотре привернуло увагу науковців і громадськості до цього феномену й активізувало низку дискусій, у яких беруть участь європейські фахівці, зокрема Тайлер Ковен, Аманда Кунтц, Кевін Хіровакі Куромія, Мел Стенфіл. До обговорення долучилися вітчизняні журналісти Д. Булавін, Т. Возняк, В. Кебуладзе, В. Портников, К. Щеткіна, культурологи Т. Лютий, О. Островська-Люта, літературознавці й історики В. Агеєва, О. Гнатюк, Я. Грицак, Т. Гундорова, М. Рябчук, Т. Сverbілова.

Саме поняття *cancel culture* виникло у 2014 р. В одній із серій американського реаліті-шоу «Кохання та хіп-хоп: Нью-Йорк» учасниця шоу під час сварки з хлопцем сказала йому: «Тебе скасовано» (*You are cancelled*). Фраза стала вірусною, її підхопили користувачі Інтернет-простору, адресуючи своїм кривдникам і просто людям, яких вони засуджували.

Справжнім поштовхом до розвитку культури скасування (*cancel culture*) стала епоха *MeToo*, що розпочалася у 2017 році. Її першим гучним випадком стало звинувачення

голівудського продюсера Гарві Вайнштайна у сексуальних домаганнях, яке висунули десятки жінок. У результаті масштабного міжнародного кенселінгу Вайнштайна публічно засудили, з ним розірвали зв'язки численні актори та режисери, а згодом його ув'язнили. Нададі культура скасування торкнулася й інших відомих особистостей і брендів, серед яких Джоан Роулінг, Вуді Аллен, Майкл Джексон (по смертно), Канье Вест, Кім Кардаш'ян, а також компанії Gucci, Dolce & Gabbana, Marc Jacobs та багато інших [1].

Хоча точного автора терміна *cancel culture* наразі не встановлено, у 2019 році це словосполучення було визнане словом року за версією австралійського словника Macquarie Dictionary. Американська видавнича компанія Merriam-Webster, що спеціалізується на довідкових та лексичних словниках і є підрозділом Encyclopædia Britannica, також відреагувала на появу цього поняття. Вона визначила *cancel culture* як практику або тенденцію колективної відмови від підтримки публічних осіб чи знаменитостей, чия поведінка більше не відповідає соціальним нормам. Це розглядається як форма демонстрації суспільного несхвалення й засіб соціального тиску [6, с. 264].

В українському контексті цей феномен науково описують, зокрема, І. Слоневська та С. Пірошенко, які наголошують, що культура скасування актуалізувалася у вітчизняному інтелектуальному дискурсі саме в умовах російсько-української війни. Дослідниці підкреслюють, що *cancel culture* в Україні розглядається не лише як культурологічна чи соціологічна категорія, але й як політичний інструмент, адже відмова від споживання російських культурних продуктів чи співпраці з російськими митцями стала маркером патріотичної позиції та засобом спротиву агресії [6, с. 262]. Така практика отримала навіть окреме позначення – «*cancelled Russian culture*», що уможливило її осмислення як форми культурної та політичної самооборони суспільства.

В Україні практика скасування російської культури реалізується переважно через процеси деколонізації та декомунізації, які охоплюють усі сфери суспільного життя. Найбільш показовим прикладом цього є боротьба з наслідками комуністичної ідеології, зокрема так званий «пам'ятникопад», тобто масовий демонтаж пам'ятників радянським діячам і символам, що уособлюють репресивну політику минулого.

Як фіксують результати дослідження соціологічної групи «Рейтинг», українці чітко визначили свою позицію: понад 65% громадян підтримують перейменування вулиць, назви яких пов'язані з російською або радянською спадщиною, а 71% виступають за знесення пам'ятників, що асоціюються з державою-агресором. Таким чином, українське суспільство усвідомлює, що, за словами О. Ковалевської, очищення символічного простору сучасних міст від застарілих ідеологічних маркерів є необхідною передумовою для звільнення колективної свідомості [5, с. 222].

Поширення практики скасування російської культури (cancelled Russian culture) викликало суперечливі оцінки у світовій спільноті. Хоча більшість країн не заперечує злочинний характер агресії Росії проти України, серед культурних діячів звучать думки, що народ Росії не несе відповідальності за дії свого політичного керівництва, а тому не повинен бути виключений із культурного чи спортивного простору світу. Дехто навіть стверджує, що концепція колективної відповідальності є хибною. Часто для обґрунтування таких позицій наводяться приклади з історії нацистської Німеччини.

Однак події останніх двох років війни показали, що злочини авторитарного режиму не можуть відбуватися без мовчазної або свідомої підтримки населення. Саме масова свідомість, сформована під впливом російської пропаганди, дозволяє путінському режиму легітимізувати свої злочинні дії в очах громадян, кожен із яких, прямо чи опосередковано, стає учасником цього процесу. Це дає підстави говорити про колективну відповідальність, яка базується на національній приналежності та ідентичності. Сьогодні кожен росіянин має зробити особистий вибір: чи підтримувати політику свого режиму, чи відверто її засуджувати. Щодо повного бойкоту російської культури на міжнародному рівні – його можна розглядати як необхідний і усвідомлений крок, що є проявом глобальної солідарності, відповідальності та демократичних цінностей.

Вітчизняні науковці наголошують на амбівалентності цього явища. Т. Гуменюк зазначає, що культура скасування може виконувати позитивну функцію, адже спрямована на привернення уваги до несправедливих дій, дискримінації та утвердження демократичних цінностей. Проте водночас вона породжує серйозні ризики, зокрема небезпеку самоцензури,

звуження простору для публічної дискусії та перетворення на інструмент соціального тиску, який здатен пригнічувати свободу слова [3, с. 62-63]. Дослідниця підкреслює, що дискусії довкола культури скасування в Україні загострюються в умовах війни, коли суспільство схильне трактувати бойкот чужої культури як форму захисту національної ідентичності та символічного відбиття агресії [3, с. 65].

Крім позицій Т. Гуменюк, численні українські та зарубіжні дослідники звертають увагу на те, що культура скасування має не лише етичний або культурний, але й юридичний, соціально-комунікаційний і політичний виміри. Зокрема, у статті «Культура скасування як інструмент суспільного впливу» К. Палій аналізує, як публічний осуд і бойкоти можуть бути використані як спосіб демонстрації ціннісної позиції, але також як засіб дисциплінування публічних осіб, що створює ризик того, що будь-яка помилка або вислів, який не відповідає «домінантній моралі», може стати приводом до жорсткої соціальної каральної реакції [4].

Ірина Слоневська та Світлана Пірошенко в своєму дослідженні «Культура скасування як соціокультурний феномен: українські акценти» відзначають, що український випадок бойкотування російської культури («cancelled Russian culture») демонструє, як культура скасування може бути інтегрованою у постколоніальний дискурс. Водночас авторки підкреслюють, що цей феномен містить небезпеку формування культурного простору, в якому складні історичні, культурні й етнічні зв'язки замовчуються, а дебати ускладнюються через очікування політичної чи соціальної належності або дисциплінарного тиску [6, с. 264].

Юридичний аспект культури скасування аналізує Оксана Яремко у статті «Cancel Culture» and Cyber-Aggression: Issues of Legal Assessment». Вона розглядає, як культури скасування перетинаються з явищами кіберагресії, такими як травля (harassment), булінг, «shaming» у соціальних мережах, і ставлять питання про межі свободи слова, відповідальності користувачів та платформ. Дослідниця підкреслює, що юридичне врегулювання таких випадків має бути дуже обережним, щоб не обмежити право на висловлення, але й щоб запобігти шкоді, яку можуть завдати безпідставні, а іноді й масові – «вкинуті» публічні осуди [7].

Отже, культура скасування сьогодні перетворюється на один із ключових інструментів політичної боротьби,

який з одного боку дозволяє привернути увагу до важливих соціальних проблем, з іншого є потужним інструментом маніпуляцій, тиску або репресій. Ефективність і наслідки цієї практики значною мірою залежать від низки чинників: впливовості та легітимності ініціаторів кенселінгу, специфіки медійного простору, в якому поширюється інформація, а також рівня критичного мислення громадян і їхньої здатності розпізнавати інформаційні маніпуляції та емоційний тиск. У зв'язку з цим наукова спільнота все частіше актуалізує питання необхідності створення збалансованого підходу до аналізу і застосування культури скасування, особливо в контексті демократичного розвитку суспільства.

По-перше, важливо розробити і чітко окреслити культурні, моральні та правові рамки, в межах яких суспільна реакція на певні дії є виправданою. Це дозволить розрізняти реакцію на справді антигуманні, дискримінаційні або кримінальні прояви від політично вмотивованого або емоційного кенселінгу, що часто ґрунтується на спрощених уявленнях, стереотипах чи масовій істерії.

По-друге, необхідним є запровадження процедур справедливості у механізми культури скасування. Ідеться про те, що особа, яка стала об'єктом кенселінгу, повинна мати можливість публічно висловити свою позицію, пояснити свій вчинок або висловлювання, надати контраргументи, а також – у випадку конструктивного діалогу та визнання помилок – отримати право на «відновлення» у публічному просторі. Це сприятиме не лише зменшенню руйнівних наслідків кенселінгу для особистостей і спільнот, але й формуванню більш зрілого суспільного дискурсу, в якому переважає не каральна логіка, а логіка відповідальності, співпереживання й змін.

По-третє, варто посилювати інституційну й освітню підтримку практик діалогу, порозуміння та відновного правосуддя, які здатні інтегрувати суспільні конфлікти, а не поглиблювати їх.

Крім того, актуальною залишається потреба в системному, емпірично обґрунтованому вивченні явища культури скасування у вітчизняному контексті. Йдеться не лише про кількісні соціологічні опитування, які дозволяють оцінити рівень

підтримки кенселінгу серед громадян, але й про якісний аналіз конкретних кейсів – як публічних, так і менш помітних. Такі дослідження мають на меті виявити глибинні механізми, що спричиняють скасування, оцінити його наслідки для індивідів, інституцій та суспільства загалом, а також дати змогу виробити збалансовані стратегії реагування.

Особливу увагу варто приділяти кейсам, пов'язаним із війною в Україні, інформаційною безпекою та політичною мобілізацією. В умовах повномасштабної агресії росії українське суспільство постає перед складними моральними й етичними виборами, зокрема щодо ролі культури, національної ідентичності та відповідальності за колективні дії. Саме тому науковий аналіз культури скасування в Україні повинен враховувати складний баланс між потребою захисту державності та прав людини, між відстоюванням національної суб'єктності та збереженням демократичних цінностей.

Висновки. Таким чином, культура скасування у демократичних суспільствах, зокрема й в Україні, є складним феноменом, що поєднує в собі як потенціал громадянського контролю та відстоювання цінностей, так і загрози для свободи слова та відкритої політичної дискусії. Cancel Culture вимагає не лише емоційної або реакційної відповіді, а ретельного, критичного та етично зваженого підходу. Лише через усвідомлення складності цього явища, розробку чітких критеріїв і процедур, а також підтримку діалогу й дослідження, суспільство зможе уникнути небезпеки радикалізму і водночас зберегти здатність до захисту своїх моральних і демократичних засад.

У сучасних умовах дана практика може виступати у ролі нової форми політичної цензури, яка діє не через державні інститути, а через суспільний тиск та репутаційні санкції. Баланс між цими аспектами є одним із ключових викликів для демократичного розвитку, адже збереження відкритості дискурсу і водночас захист етичних стандартів вимагають тонкого поєднання громадянської відповідальності й поваги до свободи поглядів.

Список використаних джерел:

1. Булавін Д. Cancel culture: український вимір. URL: <https://zaxid.net/cancel-culture-n1539207> (дата звернення 21.09.2025).

2. Грубі Т. В., Чистяков С. А. Cancel culture як соціальна практика у системі сучасних політичних відносин. *Габітус: науковий журнал з соціології та психології. Тематична рубрика: соціальні структури та соціальні відносини*. 2024. Вип. 60. С. 11-15. DOI: <https://doi.org/10.32782/2663-5208>.
3. Гуменюк Т. Культура скасування як нова форма соціального контролю: ризики та потенціал. *Суспільні комунікації: виклики і перспективи розвитку*. 2024. №2. С. 62-65.
4. Палій, К. Культура скасування як інструмент суспільного впливу. *Філософські обрії*, 2024. Вип. 48. С. 61-69. DOI: <https://doi.org/10.33989/2075-1443.2024.48.308068>.
5. Підмогильна Н., Воскобой А. Зовнішні прояви культури скасування в українському символічному просторі. *Вчені записки ТНУ імені В.І. Вернадського. Серія: Філологія. Журналістика*. 2023. Т. 34 (73). №6. С. 218-225.
6. Слоневська І., Пірошенко С. Культура скасування як соціокультурний феномен: українські акценти. *Культурологічний альманах*. 2023. №1 (45). С. 78-84. URL: <https://almanac.npu.kiev.ua/index.php/almanac/article/view/305> (дата звернення 20.09.2025).
7. Яремко О. Cancel Culture and Cyber-Aggression: Issues of Legal Assessment. *Актуальні проблеми правознавства*. 2023. Т. 3. №2. С. 95-104 URL: <https://appj.wunu.edu.ua/index.php/-appj/article/view/1215> (дата звернення 23.09.2025).

CANCEL CULTURE AS A NEW FORM OF POLITICAL CENSORSHIP IN DEMOCRATIC SOCIETIES

The article explores the phenomenon of cancel culture as an emerging form of social and political influence. The political dimension of this phenomenon is emphasized, highlighting its transformation from a tool of civic activism and anti-discrimination efforts into a potential mechanism of political censorship. The study identifies the impact of cancel culture on political communication and the boundaries of freedom of speech. It is noted that cancel culture determines new forms of social control and exclusion, challenging the ability of liberal democracies to maintain an open public discourse.

The research focuses in particular on the specific manifestations of cancel culture in Ukrainian society, especially in the context of the full-scale war with Russia. The growing support for the boycott of Russian culture, symbolic cleansing of public

spaces, and expectations placed on artists, journalists, and public figures to take a clear stance on the war are examined as localized expressions of a global phenomenon. In Ukraine, cancel culture takes on postcolonial, identity-based, and national-political connotations. Special attention is given to the contradictions in public perception of cancel culture: on the one hand, as an expression of moral responsibility and a tool for confronting injustice; on the other – as a form of pressure that can limit freedom of thought, hinder the possibility of making mistakes, and complicate public dialogue.

Based on the analysis of domestic and international sources, sociological data, and current discourse, the article outlines both the risks and the potential of cancel culture in democratic societies. The need for a critical rethinking of the limits of public control is emphasized, along with the development of ethical and legal safeguards against the abuse of cancel practices, and support for a balance between freedom of speech and public accountability.

The study concludes that cancel culture, as a political tool of the present day, is inherently ambivalent: on the one hand, it serves as a powerful mechanism of democratic self-defense; on the other – it poses risks by introducing new forms of societal pressure and restricting freedom of expression in the public sphere.

Key words: *cancel culture, political censorship, cancelling, public discourse.*

Маріанна ПЛАХТІЙ,
кандидат філософських наук, доцент,
доцент кафедри політології та філософії
Кам'янець-Подільського національного
університету імені Івана Огієнка
ORCID: 0000-0001-6789-7711

Борис ШАГІЄВ,
здобувач 1 року навчання
спеціальності 052 Політологія
другого (магістерського) рівня вищої освіти
Кам'янець-Подільського національного
університету імені Івана Огієнка
ORCID: 0009-0004-3061-0421

МІЖКОНФЕСІЙНА СОЛІДАРНІСТЬ І РЕЛІГІЙНА ПОЛІТИКА УКРАЇНИ ПІД ЧАС ВІЙНИ

У ХХІ столітті релігія, попри глобальні секуляризаційні тренди, залишається активним чинником політичних і суспільних процесів. Для України, як держави з багатоконфесійною структурою, міжконфесійні відносини мають важливе значення для формування національної ідентичності, консолідації суспільства та зміцнення державності, особливо в умовах воєнної агресії. Актуальність дослідження зумовлена необхідністю глибшого розуміння ролі релігійного чинника у націотворчих і державотворчих процесах, а також потребою пошуку оптимального балансу між гарантіями свободи совісті й захистом національної безпеки. Метою дослідження є аналіз сучасної конфесійної мапи України, особливостей державної політики у релігійній сфері під час війни та потенціалу міжконфесійної солідарності як ресурсу для подолання внутрішніх конфліктів і зовнішніх загроз. У результаті дослідження встановлено, що автокефалія ПЦУ стала знаковим кроком у зміцненні духовної та політичної незалежності країни, тоді як криза довіри до УПЦ призвела до конфліктів і масових переходів громад. ПЦУ виконує роль не лише релігійної, а й національно-консолідуючої інституції. Держава змушена балансувати між релігійною свободою та питаннями національної безпеки. Попри поляризацію релігійного простору, міжконфесійна взаємодія та діяльність Всеукраїнської Ради Церков і релігійних організацій засвідчують наявність потужного

потенціалу солідарності, що сприяє підтримці національної єдності та стійкості держави у воєнний час.

Ключові слова: *релігійна політика України, міжконфесійні відносини, ПЦУ, УПЦ, автокефалія, держава, війна, націотворення, солідарність, свобода совісті.*

Вступ. У ХХІ столітті, попри секуляризаційні тренди, релігія не лише не зникла з публічного простору, але й повернулася у центр суспільно-політичних подій. Міжконфесійна взаємодія стала предметом політичного аналізу, особливо у державах із багатоконфесійною структурою (Україна, Ліван, Індія, США тощо). Релігія формує цінності, впливає на електоральну поведінку, легітимує владу, і – в разі конфлікту – здатна радикалізувати суспільство. Сучасна політична теорія розглядає релігію як один із ключових чинників соціально-політичної мобілізації та ідеологічного управління. У контексті країн Центральної і Східної Європи релігія часто стає основою національної ідентичності та стратегією внутрішньої консолідації.

Міжконфесійні відносини визначають як систему соціальних і політичних зв'язків між релігійними організаціями, що впливають на конфесійну політику держави, рівень толерантності в суспільстві та стабільність політичної системи. Міжконфесійні відносини є динамічним і багаторівневим процесом, що охоплює як офіційні, так і неформальні форми взаємодії. Їх прояви можуть варіюватися від толерантних і конструктивних до конфліктних або деструктивних. Вони справляють відчутний або прихований вплив на широкий спектр суспільних сфер – духовне життя, політику, право, етнонаціональні та соціокультурні процеси. Водночас ці відносини виступають джерелом формування культурних норм, традицій і цінностей, а також значною мірою визначають міжнародний імідж держави.

Актуальність проблеми. У ХХІ столітті релігія зберігає і навіть посилює свою роль у публічному просторі, попри глобальні процеси секуляризації. Для України релігійний чинник набув особливої ваги у зв'язку з війною проти РФ, що радикалізувала питання релігійної ідентичності, міжконфесійної взаємодії та державної політики у релігійній сфері. Дослідження міжконфесійних відносин, їх впливу на націє- та державотворчі процеси, а також роль релігійної

солідарності у протидії зовнішній агресії є вкрай важливим для розуміння сучасної політичної динаміки та суспільної стабільності України.

Мета та завдання. Метою дослідження є проаналізувати сучасний стан міжконфесійних відносин в Україні, визначити роль і місце релігійного чинника у процесах націє- та державотворення, а також оцінити політико-правові механізми державної взаємодії з релігійними організаціями у контексті воєнного часу. Основні завдання: розкрити особливості конфесійної мапи України та тенденції релігійного плюралізму; проаналізувати процеси автокефалії ПЦУ та їхнє значення для національної безпеки; оцінити кризу довіри до УПЦ та конфлікти довкола неї; дослідити законодавчі ініціативи та політичну практику держави щодо релігійного середовища у воєнний час; визначити роль міжконфесійної солідарності як чинника консолідації суспільства.

Результати дослідження. Релігія залишається активним чинником політики в глобалізованому світі. Міжконфесійні відносини потребують особливої уваги політичної науки через їхній вплив на соціальну стабільність, громадянське суспільство та національну ідентичність. Сучасні демократичні держави шукають баланс між секулярністю і релігійною присутністю в публічному просторі.

Плюралізм і конфесійна мапа України. Україна є державою з високим рівнем релігійного плюралізму. Релігійний плюралізм в Україні є результатом історичної багатоконфесійності, геополітичного становища та тривалих процесів культурного взаємопроникнення. На сьогодні конфесійна мапа України вирізняється високим ступенем розмаїття. Серед найвпливовіших релігійних організацій – Православна Церква України (ПЦУ), Українська Православна Церква (УПЦ), Українська Греко-Католицька Церква (УГКЦ), Римо-Католицька Церква, протестантські об'єднання (баптисти, п'ятидесятники, адвентисти тощо), мусульманські та юдейські громади.

За даними Державної служби України з етнополітики та свободи совісті, станом на 2025 рік в країні зареєстровано понад 34 тисячі релігійних організацій, які представляють більше ніж 100 конфесій, деномінацій та течій [1]. Цей релі-

гійний плюралізм є одночасно викликом і ресурсом для розвитку громадянського суспільства та міжрелігійного діалогу.

Значна частина конфесійної мапи пов'язана з регіональними особливостями: Західна Україна є домінантною територією для УГКЦ та протестантських громад; Центральна і Північна – для ПЦУ; Схід і Південь традиційно мали вищу концентрацію парафій УПЦ, хоча після 2022 року динаміка переходів до ПЦУ суттєво змінила баланс. Такий релігійний ландшафт формує не лише внутрішній дискурс свободи совісті, а й відіграє роль у зовнішньополітичному позиціонуванні держави, зокрема, у питаннях, пов'язаних із міжнародною підтримкою, гуманітарною співпрацею та безпековими викликами.

В контексті сучасних процесів націотворення та державотворення в Україні про визначальне значення релігійного чинника зазначають автори колективно монографії «Релігійний чинник у процесах націє- та державотворення: досвід сучасної України» [2]. Процес інтеграції релігійного виміру в суспільно-політичні трансформації через призму національного наративу та концепції «національної держави» характерний для України.

У роки незалежності церковно-релігійне життя набуло помітної політичної забарвленості: розпочався процес формування політичних рухів із виразною релігійною ідентичністю, а релігійний чинник почали активно використовувати у виборчих кампаніях на різних рівнях. «Уперше такий досвід яскраво проявився 1998 р. під час парламентських та «місцевих» виборів. Тут також простежується не лише намагання політичних сил вплинути на релігійну спільноту, а й прагнення останньої вплинути на виборчі кампанії. Відповідні тенденції проявилися під час Помаранчевої революції та Революції гідності» [3, с. 204].

ПЦУ: автокефалія і державна підтримка. Надання автокефалії Православній Церкві України (ПЦУ) у 2019 році стало знаковою подією не лише у релігійній, а й у політичній історії України. Вручення Томосу Вселенським патріархом Варфоломієм підтвердило канонічну незалежність ПЦУ та було сприйняте українським суспільством як акт духовного звільнення, що збігся з процесами геополітичної деколонізації.

Держава від початку підтримувала процес автокефалізації, розглядаючи його як елемент зміцнення національної

ідентичності та безпеки. Президент України Петро Порошенко, один із головних ініціаторів процесу, публічно назвав утворення ПЦУ «актом історичної справедливості». Офіційна позиція держави визначала підтримку автокефального статусу Церкви як частину ширшої стратегії відокремлення від російського релігійного впливу.

Після 2019 року ПЦУ отримала низку інституційних преференцій: доступ до історичних церковних споруд, підтримку в медіа-просторі, а також сприяння у реєстрації громад, які виявили бажання змінити конфесійну приналежність. У контексті війни з росією (з 2022 року) підтримка ПЦУ з боку держави набрала ще більшого стратегічного значення – як частина політики національної консолідації, інформаційного спротиву та духовної мобілізації суспільства. Разом із тим, активна участь держави у підтримці однієї конфесії викликала дискусії щодо меж релігійної нейтральності влади, співвідношення свободи совісті й національної безпеки, а також рівноправності релігійних організацій.

В умовах вище означеної дискусії постає необхідність релігійного тлумачення канонічної юрисдикції у православ'ї та застосування цього припису в українському контексті.

Православ'я має соборну, децентралізовану структуру – це спільнота автокефальних (тобто адміністративно незалежних) Церков, об'єднаних єдиною вірою, літургійною традицією і канонічними нормами. Кожна автокефальна Церква має власного предстоятеля (наприклад, патріарха, митрополита чи архієпископа) й управляється самостійно, без зовнішнього втручання.

Символічну першість серед православних Церков має Вселенський патріарх (Константинопольський), якого визнають «першим серед рівних» (*primus inter pares*). Він не має адміністративної влади над іншими автокефальними Церквами, але виконує важливі функції – зокрема, може скликати Всеправославні собори, виступати арбітром у міжцерковних конфліктах, а також надавати автокефалію за усталеною традицією.

У канонічному праві православної церкви діє принцип територіальності: кожна автокефальна церква має чітко визначену канонічну територію – тобто географічну зону, в межах якої вона має виключне право на юрисдикцію. Побудова храмів чи заснування парафій іншою церквою без згоди від-

повідної місцевої церковної влади вважається *вторгненням у чужу юрисдикцію* й канонічним порушенням (канонічною агресією). Цей принцип закріплений у низці давніх канонів, зокрема у 2-му правилі II Вселенського Собору (381 р.) та 8-му правилі III Вселенського Собору (431 р.), які забороняють єпископам діяти за межами своєї території.

Отже, у наданому ПЦУ Томосі про автокефалію чітко зазначено, що її канонічна юрисдикція обмежується територією України. ПЦУ не має права засновувати парафії поза межами країни – ці функції надаються Константинопольському патріархату, який діє як «церква-опікун» української діаспори.

Так само, з позиції Константинополя, російська православна церква (рпц) не має права створювати парафії або єпархії на території іншої автокефальної Церкви (наприклад, у Туреччині, Грузії чи Україні) без офіційного дозволу – інакше це вважається *неканонічною діяльністю*.

Поглиблює кризу у православ'ї діяльність рпц. Оскільки «сама рпц перебуває в розколі, оскільки самочинно, без рішення Всеpravославного Собору перестала згадувати ім'я Вселенського патріарха Варфоломія та низку інших предстоятелів Церков (Олександрійського патріарха та предстоятелів Грецької та Кіпрської церков), які визнали автокефалію ПЦУ» [4, с. 19].

Після початку повномасштабної агресії росії у 2022 році Українська Православна Церква (УПЦ), яка зберігала канонічну єдність із московським патріархатом, опинилася в центрі публічної, політичної та міжконфесійної критики. Її зв'язки з рпц були сприйняті значною частиною суспільства як джерело потенційної загрози національній безпеці. Відтак УПЦ зіткнулася з безпрецедентною кризою довіри – як з боку громадськості, так і з боку держави.

Попри заяву про незалежність і самостійність у своєму управлінні (травень 2022 р.), УПЦ не була офіційно визнана як автокефальна Церква ані Вселенським патріархатом, ані іншими помісними православними Церквами. Це зумовило посилення канонічної та легітимацийної напруги в її статусі.

У травні 2022 року УПЦ оголосила про розрив з московським патріархатом, однак: юридично зв'язок залишився не до кінця визначеним; низка ієрархів і досі відкрито симпатизує рпц, що спричиняє гостру критику і конфлікти.

Відповідно до наказу Державної служби України з етнополітики та свободи совісті від 23 грудня 2022 р. № Н-39/11 «Про забезпечення проведення релігієзнавчої експертизи Статуту про управління Української Православної Церкви» була проведена релігієзнавча експертиза Статуту про управління Української Православної Церкви на наявність церковно-канонічного зв'язку з московським патріархатом.

Узагальнений висновок релігієзнавчої експертизи свідчить про те, що: «УПЦ відносно РПЦ має церковно-канонічний зв'язок частини із цілим. Відносини УПЦ з РПЦ не є відносинами однієї самостійної (автокефальної) церкви з іншою самостійною автокефальною церквою. УПЦ також не має статусу автономної Церкви, який би визнавався іншими церквами, а, отже, з точки зору еклезіології та канонічного права є структурним підрозділом РПЦ, що має окремі права самостійного утворення без власної канонічної суб'єктності. Нинішня діяльність чи бездіяльність найвищих органів церковної влади та управління УПЦ свідчить про те, що УПЦ продовжує перебувати відносно РПЦ у відносинах підпорядкування. Вона не діє як самостійна (автокефальна) Церква і не проголошує власної самостійності (автокефалії). Жодних документів чи дій, які би свідчили про трансформацію УПЦ в самостійну відносно РПЦ релігійну організацію, членами Експертної групи не виявлено» [5].

Паралельно активізувалися процеси переходу парафій з УПЦ до ПЦУ, що супроводжувалися конфліктами на місцях, судовими позовами, протистояннями громад і публічною полемікою у ЗМІ. Держава, у свою чергу, запровадила низку законодавчих та адміністративних обмежень щодо УПЦ – зокрема, перевірки статутних документів, заборону діяльності в окремих регіонах, тимчасові арешти духовенства за підозрою у співпраці з ворогом.

Таким чином, УПЦ постала перед складним викликом – зберегти власну ідентичність, довіру пастви та канонічну суб'єктність в умовах, коли суспільна легітимність стрімко знижується, а конфлікт із державою та ПЦУ набуває довготривалого характеру.

Державна політика України у воєнний період. Повномасштабна агресія російської федерації, що розпочалася 24 лютого 2022 року, суттєво змінила пріоритети та харак-

тер державної політики України. В умовах війни ключовим орієнтиром стала безпекова доктрина, в межах якої значну увагу почали приділяти релігійному чиннику – як інструменту суспільної мобілізації, національної єдності, інформаційного спротиву та духовної стійкості.

У 2022-2024 рр. Верховна Рада ухвалила низку нормативно-правових актів, спрямованих на обмеження діяльності релігійних структур, афілійованих із державою-агресором. Зокрема, Закон № 8371 «Про внесення змін до деяких законів України щодо діяльності релігійних організацій в Україні» (ухвалений у грудні 2023 року) [6], що стосується можливості заборони структур, афілійованих з державою-агресором.

20 серпня 2024 року Верховна Рада України ухвалила Закон №3894-IX «Про захист конституційного ладу у сфері діяльності релігійних організацій» [7]. Цей закон, зокрема, забороняє діяльність релігійних організацій, пов'язаних з російською православною церквою (рпц) в Україні, та визначає процедуру їх припинення. Закон також передбачає, що релігійні організації, які мають керівний центр в державі-агресорі, не можуть діяти на території України.

Такі ініціативи супроводжувались активним суспільним обговоренням і міжнародною увагою. Українська Рада Церков та релігійних організацій підтримала закон, вважаючи його захистом духовної незалежності, а не обмеженням свободи віросповідання.

Результати соціологічного опитування, що проводилося соціологічною службою Центру Разумкова за підтримки Представництва Фонду Конрада Аденауера в Україні з 25 по 31 жовтня 2024 року відображають ставлення громадян до державної політики України у релігійній сфері. Переважна більшість (74%) опитаних підтримують положення цього закону, згідно з яким забороняється діяльність в Україні російської православної церкви (не підтримують лише 10%). 80% підтримують положення, згідно з яким пропаганда ідеології «руського міра» як безпосередньо релігійною організацією, так і її органами управління є підставою для заборони такої релігійної організації (не підтримують 6%) [8].

Органи виконавчої влади – зокрема, Державна служба України з етнополітики та свободи совісті, СБУ та обласні військові адміністрації – отримали розширені повноваження щодо перевірки діяльності релігійних громад. Було проведено серію перевірок у лаврах, монастирях та єпархіях

УПЦ, у ряді випадків порушено кримінальні справи за підозрою в колабораціонізмі, зберіганні проросійських матеріалів чи незаконній діяльності.

Водночас державна політика послідовно підтримує Православну Церкву України (ПЦУ) як духовного партнера, що поділяє принципи української державності. Ця підтримка проявляється в інформаційній підтримці, законодавчому сприянні у процесі переходів парафій, а також у риториці вищих посадових осіб.

На тлі загрози зовнішнього втручання та гібридного впливу з боку росії, держава змушена шукати тонкий баланс між захистом національної безпеки та дотриманням фундаментального права на свободу совісті, закріпленого в Конституції України та міжнародних договорах. Це стало предметом критики з боку правозахисних організацій, які попереджають про ризики надмірного втручання держави в релігійне життя.

Хоча у звітах міжнародних правозахисних структур (зокрема ОНЧР, HRW, USCIRF) 2023-2025 років часто фіксувались порушення релігійних прав вірян УПЦ, у частини українських експертів виникли сумніви щодо неупередженості окремих оцінок. Підставою для цього є системна інформаційна кампанія рф у міжнародному гуманітарному середовищі, включно з лобіюванням проросійських наративів через афілійовані НУО, представників рпц та використанням інституційних процедур в межах структур ООН і ОБСЄ.

Організації ОНЧР (Управління Верховного комісара ООН з прав людини) чи USCIRF (Комісія США з міжнародної релігійної свободи) мають статус незалежних інституцій, які формально не підзвітні окремим урядам. Їхня методологія базується на універсальних стандартах прав людини. Проте, їхні звіти часто формуються на основі відкритих джерел, інтерв'ю з усіма сторонами, включно з підозрюваними структурами, що відкриває можливість для поширення упереджених або неперевіраних наративів.

Активно використовує міжнародні правозахисні платформи росія для просування своїх геополітичних інтересів. Лобіювання проросійської позиції у структурах ООН та ОБСЄ включає створення афілійованих аналітичних центрів; присутність у гуманітарних структурах ООН та інформаційні кампанії про нібито «порушення прав віруючих», а також «гонінь на православ'я в Україні».

Попри це, прямі докази тиску росії на міжнародні структури наразі відсутні. Водночас очевидно, що рф намагається використовувати правозахисну термінологію у власних геополітичних цілях – як елемент гібридного впливу. Це підкреслює складність для міжнародної спільноти: відокремити реальні порушення прав від зрежисованої інформаційної маніпуляції.

Державна політика у релігійній сфері у воєнний період також включає діалог із Всеукраїнською Радою Церков і релігійних організацій. Її підтримка державної незалежності, збереження єдності та відкритість до міжконфесійного діалогу стали важливими елементами суспільної згуртованості.

У воєнний період релігійна політика України постає як багатовекторна стратегія, що поєднує інструменти законодавчого впливу, інформаційної політики, безпекового контролю та підтримки національної ідентичності. Її головне завдання – забезпечити стійкість держави в умовах війни, не втрачаючи демократичних принципів та міжконфесійного миру. Ініціативи ПЦУ щодо діалогу демонструють, що релігійні зміни в Україні можуть відбуватися шляхом порозуміння, а не конфронтації.

Попри поляризацію та конфлікти, характерні для релігійного поля України, період повномасштабної війни виявив значний потенціал міжконфесійної солідарності. Спільні звернення, гуманітарні ініціативи, молитовні марафони та міжцерковна координація стали інструментами об'єднання суспільства навколо ідеї спротиву агресії.

Особливу роль відіграє Всеукраїнська Рада Церков і релігійних організацій (ВРЦіРО) – платформа, що об'єднує представників більш ніж 15 релігійних організацій. У численних заявах ВРЦіРО 2022-2024 років наголошується на спільній позиції щодо захисту України, підтримки ЗСУ, духовного єднання народу та відмови від маніпуляцій релігією в інтересах третіх держав. Головуючий у ВРЦіРО, Голова Всеукраїнського Союзу Церков Євангельських Християн-Баптистів – Антонюк Валерій Степанович [9].

Знаковою, на нашу думку, є заява цієї організації, опублікована у березні 2024 року. «Ми, члени Всеукраїнської Ради Церков і релігійних організацій, чії вірні, які боронять сьогодні свободу і саме життя на передовій, змагаються за людську гідність і майбутнє вільного світу на фронті і в тилу, категорично заявляємо, що ніхто і ніколи не примусить наш народ капітулювати» [10].

Зазначена цитата зі спільної заяви Всеукраїнської Ради Церков і релігійних організацій (ВРЦіРО) є прикладом того, як релігійні спільноти в Україні не лише займають духовну нішу, але й відіграють активну суспільно-політичну роль у критичних умовах війни.

Передусім ця заява має символічний і мобілізаційний вимір. Формулювання – «члени ВРЦіРО, чії вірні... боронять свободу і саме життя» – підкреслює нерозривний зв'язок між релігійною ідентичністю, громадянською відповідальністю та національною обороною. Така риторика показує, що релігійні організації не дистанціюються від війни, а прямо асоціюють себе з боротьбою за державність і права людини. Заява акцентує, що українці «змагаються за людську гідність і майбутнє вільного світу». Це виводить релігійну солідарність за межі локального конфлікту і підкреслює його глобальний контекст – боротьбу за демократичні цінності й свободу в ширшому міжнародному масштабі.

Слід підкреслити категоричність і однозначність позиції, висловленої у заяві. Теза: «ніхто і ніколи не примусить наш народ капітулювати» – це не просто духовна підтримка, а релігійно-моральне закріплення ідеї незламності та спротиву. В риторичній цій заяві проглядається свідоме використання релігійного авторитету як етичної опори для суспільства в умовах війни.

На нашу думку, цю заяву можна вважати прикладом міжконфесійної солідарності, адже вона демонструє, що релігійні спільноти різних традицій і конфесій здатні виступати єдиним голосом із питань національного значення. Така єдність підсилює довіру до релігійного сектору як до одного з ключових ресурсів консолідації та морального спротиву в гібридній війні. Ця солідарність є не лише моральною опорою для громадян, а й важливим фактором стабільності в умовах гібридної війни, де релігійний чинник може бути використаний як інструмент дестабілізації.

Висновки. Таким чином, релігія у сучасній Україні залишається одним із ключових чинників політичної мобілізації, консолідації нації та формування громадянської ідентичності. Надання автокефалії Православній Церкві України стало не лише важливим релігійним, а й державотворчим кроком, що зміцнив духовну незалежність країни та посилив її здатність протидіяти зовнішньому впливу. Державна політика у релігійній сфері в умовах повномасштаб-

ної війни орієнтується на пошук балансу між захистом національної безпеки та дотриманням фундаментального права на свободу совісті. Законодавчі ініціативи, спрямовані на обмеження діяльності релігійних структур, афілійованих із державою-агресором, у більшості випадків отримали суспільну підтримку, але водночас стали об'єктом критики з боку міжнародних правозахисних організацій.

Поряд із цим, криза довіри до Української Православної Церкви загострила релігійні протистояння та спричинила активні переходи парафій до ПЦУ. Попри загострення конфліктів, воєнний період продемонстрував значний потенціал міжконфесійної солідарності. Спільні заяви, координація гуманітарних ініціатив, молитовні акції та єдина позиція Всеукраїнської Ради Церков і релігійних організацій засвідчили, що релігійна спільнота здатна виступати чинником суспільної єдності та моральної підтримки. Усі ці процеси свідчать про те, що релігійна сфера продовжує відігравати важливу роль у збереженні стійкості держави, зміцненні демократичних засад і захисті національної ідентичності в умовах гібридної війни.

Список використаних джерел:

1. Державна служба України з етнополітики та свободи совісті (ДЕСС). Статистичні матеріали. Звіт про мережу релігійних організацій. URL: <https://dess.gov.ua/religion>.
2. Войналович В., Єленський В., Кирюшко М., Кочан Н., Рубльова Н. Релігійний чинник у процесах націє- та державотворення: досвід сучасної України. Київ: Інститут політичних і етнонаціональних досліджень ім. І. Ф. Кураса НАН України, 2012. 272 с.
3. Мякінченко І. О., Стельникович С. В. Міжконфесійні відносини та державотворення в Україні (1990-ті – 2010-ті роки). Житомир: Видавничий дім «Бук-Друк», 2024. 296 с.
4. Кобетяк А.Р «Канонічна територія» крізь призму політичного протистояння світових релігійних центрів. *Вісник НТУУ «КПІ». Політологія. Соціологія. Право.* 2022. Вип. 2 (54). С. 17-22.
5. Висновок релігієзнавчої експертизи Статуту про управління Української Православної Церкви на наявність церковно-канонічного зв'язку з Московським патріархатом. URL: <https://dess.gov.ua/vysnovok-relihiiieznavchoi-ekspertyzy-statu-tu-pro-upravlinnia-ukrainskoi-pravoslavnoi-tserkvy/>
6. Закон України №8371 «Про внесення змін до деяких законів України щодо діяльності релігійних організацій в Україні». URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/8371>.
7. Закон України №3894-IX від 19.01.2024 «Про внесення змін до деяких законів України щодо діяльності релігійних організацій». URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3894-20>.

8. Результати соціологічного опитування, що проводилося соціологічною службою Центру Разумкова за підтримки Представництва Фонду Конрада Аденауера в Україні з 25 по 31 жовтня 2024 року. URL: <https://razumkov.org.ua/napriamky/-sotsiologichni-doslidzhennia/riven-religiynosti-dovira-do-tserkvy-konfesiyni-rozpodil-ta-mizhtserkovni-vidnosyny-v-ukrainskomu-suspilstvi-zhovten-2024r>
9. Всеукраїнська Рада Церков і релігійних організацій. Офіційні документи. URL: <https://vrciro.org.ua>.
10. Всеукраїнська Рада Церков і релігійних організацій. Заява Всеукраїнської Ради Церков і релігійних організацій, березень 2024. URL: <https://vrciro.org.ua/ua/statements/statement-of-the-all-ukrainian-council-of-churches-and-religious-organizations>.

INTERCONFESSIONAL SOLIDARITY AND RELIGIOUS POLICY OF UKRAINE DURING THE WAR

In the 21st century, despite global secularization trends, religion remains an active factor in political and social processes. For Ukraine, as a state with a multi-confessional structure, interconfessional relations are crucial for shaping national identity, consolidating society, and strengthening statehood, especially under conditions of military aggression. The relevance of the study is determined by the need for a deeper understanding of the role of the religious factor in nation-building and state-building processes, as well as the need to find an optimal balance between ensuring freedom of conscience and protecting national security. The aim of the study is to analyze the modern confessional map of Ukraine, the specifics of state policy in the religious sphere during the war, and the potential of interconfessional solidarity as a resource for overcoming internal conflicts and external threats. The study reveals that the autocephaly of the Orthodox Church of Ukraine (OCU) has become a landmark step in strengthening the country's spiritual and political independence, while the crisis of trust in the Ukrainian Orthodox Church (UOC) has led to conflicts and massive community transitions. Despite the polarization of the religious sphere, interconfessional cooperation and the activities of the All-Ukrainian Council of Churches and Religious Organizations demonstrate a strong potential for solidarity, which contributes to maintaining national unity and the resilience of the state in wartime.

Keywords: religious policy of Ukraine, interconfessional relations, OCU, UOC, autocephaly, state, war, nation-building, solidarity, freedom of conscience.

Тетяна СУЛЯТИЦЬКА,
кандидат філософських наук, доцент,
доцент кафедри політології та філософії
Кам'янець-Подільського національного
університету імені Івана Огієнка
ORCID: 0000-0002-2100-5412

ЕКЗИСТЕНЦІАЛЬНІ АСПЕКТИ ФІЛОСОФСЬКОЇ КОНЦЕПЦІЇ ВАСИЛЯ СТУСА

Стаття присвячена дослідженню формування екзистенціального світосприйняття українського поета-патріота Василя Стуса, який намагався відстоювати право залишатися собою, завжди бути таким та поводитись так, як почуваєшся. Згодом ці гуманні та етичні прагнення переходять у політичне переконання, формуючи систему: підкорення чи ні. Розмірковуючи над цим питанням, намагаючись віднайти своє місце в цьому абсурдному світі, в світі протистояння, поет занурюється в філософію екзистенціалізму.

Ключові слова: світовідчуття, буття, смерть, воля, свобода, доля, екзистенціалізм, відповідальність, вибір, людина, народ, світ, надія, шлях.

Актуальність роботи зумовлена, насамперед, відсутністю спеціальних аналогічних ґрунтовних досліджень філософських пошуків українського поета-борця-патріота, на відміну від його літературної творчості. Саме тому проблема формування екзистенціального світосприйняття Василя Стуса надзвичайно актуальна.

Мета та завдання полягають у дослідженні філософії українського поета-патріота, екзистенціальних мотивів, що простежуються у творчості Василя Стуса, ім'я якого донедавна було маловідомим суспільній думці.

Результати дослідження. Чималий лінгвістичний і літературознавчий аналіз, здійснений у працях Ю. Шевельова, М. Коцюбинської, М. Цариник, Ю. Бедрика, К. Москалець, Н. Кривки, О. Рарицького, Л. Артеменко, Д. Данильчука дав можливість розкрити особливості лірики та художні прийоми Стуса, дослідити головні ідеї в його творчості. Втім літературний спадок В. Стуса цікавий і своїм філософським екзистенціальним підтекстом.

Василь Семенович Стус (1938-1985) – видатний український поет-шестидесятник, перекладач, публіцист, мислитель, прозаїк, літературознавець, літературний критик, політичний в'язень СРСР, дисидент, правозахисник, член Української Гельсінської групи, активний борець за відродження української національної культури.

Закінчивши філологічний факультет Донецького педінституту, вчителював, працював у газеті. Володіння на високому рівні німецькою мовою, дало йому можливість відкрити для себе німецьких поетів Рільке та Гете, здійснивши переклад сотні їхніх творів. 1963 р. вступив до аспірантури Інституту літератури ім. Т. Г. Шевченка АН УРСР у Києві, звідки його було відраховано за протести проти арештів у середовищі української інтелігенції. 1972 р. В. Стуса арештовано разом з іншими українськими правозахисниками та засуджено до п'яти років таборів і трьох років заслання. Перебуваючи в ув'язненні в Мордовії, продовжував творити поетичні твори, писав заяви-протести проти переслідувань інакодумців в СРСР. 1979 р. повернувся до Києва, але через 8 місяців його знову заарештовано й засуджено на 15 років позбавлення волі. За словами Івана Дзюби він належав до тих, «що за рутинною буденщини бачить трагічні бездоння незбагненого, дошукується неможливої відповіді на вічні питання і застрашений відпочатковою абсурдністю буття перед очима смерті, хоча й може дивитися в них стоїчно» [1, с. 4]. Помер під час голодування в карцері 3 вересня 1985 р. 19 листопада 1989 р. відбулось перепоховання праху Василя Стуса в Києві на Байковому цвинтарі.

Батьки привезли на Донеччину маленького Василя, коли йому було всього півтора року. І так вирішила доля, що ці краї стали для нього місцем, де зміцнів його потяг до свободи, відповідальності за кожне вистраждане слово. Тут він зростав, а разом із ним міцнів та загартовувався його талант. Важко було з дня на день, з року в рік відстоювати право розмовляти рідною мовою, раз у раз помічаючи на собі здивовані, а іноді й відкрито ворожі погляди.

Виплеканий на чистих водах українського слова, Василь Стус не міг змиритися з тим, що пропагувала офіційна ідеологія. Чи не найгіршим було те, що він писав там, де писати вже було злочином. В. Стус – трагічна постать «темної» доби, коли ув'язненими за свої переконання були кра-

щі доньки та сини України. Поет надзвичайно пишався своєю національністю.

Гранична чесність, мабуть, найхарактерніша риса Василя Стуса – поета, особистості, громадського діяча, який не лише прожив героїчне, яскраве життя, а й зумів піднести людину до рівня її долі та покликання у слові.

Позбавлений можливості друкуватися на Батьківщині, видає ряд поетичних збірок за кордоном, серед них перша поетична збірка «Зимові дерева» [2] для якої характерні філософські роздуми над місцем людини у світі, гармонійно поєднані у верлібрах і в римованих віршах, «Свіча в свічаді» [3] стала відображенням внутрішнього світу автора, сповненого метафор душі, спалахів вогню та вірності духовним пошукам. У збірці «Свіча в свічаді» Василь Стус порушує важливі теми, пов'язані з внутрішнім світом людини, її духовним пошуком, боротьбою за свободу та національну ідентичність. Центральною ідеєю, що пронизує всю збірку, є прагнення до істини, справжності та свободи. Стус закликає читачів відкинути брехню й фальш, відважно зіткнутися з реальністю та залишатися вірним своїм переконанням.

Спадщина Василя Стуса, як видатного українського поета, закономірно увійшла в український літературний процес. Його поетичне слово «позначене своєрідним сплавом інтелектуалізму з ліризмом, медитативністю, оригінальним філософським осмисленням буття, нелегким для розуміння, тим паче, що поет часто відходить від усталених канонів образотворення, сміливо формує слова й поняття так, що звична логіка сприйняття художнього твору часом заважає досягнути складності його образів, здебільшого метафоричних» [4, с. 32].

Дослідники життя та творчості Стуса наголошують, що в поезії Стуса поет самотній і його самотність страшна.

Найвизначнішим досягненням поета та глибинним проникненням у внутрішній світ людини є збірка «Палімпсести», над якою поет почав працювати у 1973 році, а вперше «Палімпсести» були надруковані в США в 1986, [5] вже після смерті Василя Стуса.

За задумом поета, книга (про це свідчать кількадесят чернеткових «змістів») мала складатися з трьох розділів.

Перший розпочинається епіграфом «Благословляю твою сваволю, дорого долі, дорого болю». Даний розділ є центральною частиною книги, який є своєрідним чуттєво-образним щоденником буття людини у ворожому світі: *як і яким* бути.

Другий присвячений історичній, реальній людині, що долає звивистий шлях до себе справжньої, подоланню ліричним героєм історичного часу та обставин.

Третій – незакінчений – розділ, роботу над яким увірвав арешт 14 травня 1980 р., присвячений пошукам сенсу буття та існування, співзвучного замислам Творця.

Протягом усього свого життя поет Стус намагався відстоювати право залишатися собою, завжди бути таким та поводитись так, як відчуваєшся. Згодом ці гуманно-етичні прагнення переходять у політичне переконання, формуючи систему: підкорення чи ні. Розмірковуючи над цим питанням, намагаючись віднайти своє місце в цьому абсурдному світі, в світі протистояння, поет занурюється в філософію екзистенціалізму.

Екзистенціалізм – напрям у філософії XX століття, що досліджує людину як унікальну духовну істоту, що здатна до вибору власної долі. Основним проявом екзистенції є свобода, яка визначається як відповідальність за результати свого вибору.

Екзистенціалізм підкреслює, що людина відповідає за свої дії лише тоді, коли діє вільно, має свободу волі, вибору і засобів їхньої реалізації. Формами прояву людської свободи є творчість, ризик, пошук сенсу життя, гра [6, с. 75].

На формування екзистенціального світосприйняття Василя Стуса вплинули такі життєві обставини: зміна традиційного селянського життя, якому були притаманні природність, розміреність, сповільненість, культ батьків; лихоліття Другої світової війни; насильницька індустріалізація країни, особливо Донбасу, де минули дитячі та юнацькі роки письменника; хрущовська відлига, що сприяла пожвавленню літературно-мистецького життя та відкинула практику знеособлення людей як «гвинтиків і коліщат»; існування тоталітарного режиму, який зазнав трансформації після смерті Й. Сталіна.

Одним із перших, хто вказав на екзистенціалізм Василя Стуса та шляхи осягнення цієї філософії був В. Бедрик у своїй праці «Василь Стус: Проблема сприймання» [7, с. 25], де дослідник звертаючись до важливих естетичних проблем намагається віднайти ключ до осягнення світоглядних орієнтирів поета. Літературознавець з Австралії М. Павлишин накреслює перспективні напрямки дослідження творчості поета [8, с. 159] та знімає ідеологічну «позолоту» з об-

разу поета-мученика, зосереджуючи увагу не на тернистому життєвому і творчому шляху письменника, а на його тексті (М. Павлишин зініціював і видав збірник праць молодих науковців під назвою «Стус як текст»). Професор Колумбійського університету (США) Юрій Шерех глибоко проникає в художній світ Стусових «Палімпсестів» [9, с. 229], даючи блискучий аналіз збірки, досліджуючи непросту її мову та вводить автора в широкий літературний контекст.

Від природи Василю Стусу були близькі питання відповідальності вибору та провини, ставлення людини до свого власного покликання, місця в світі, що й склали осердя проблемного поля екзистенціалізму. Ліричному доробку Василя Стуса притаманні такі основоположні проблеми та принципи: проблема вибору, буття, мислячого «я». Саме тому, на основі власного світопочування та духовних настанов видатний український поет у свій спосіб вибудовує цю проблематику та намагається розв'язати екзистенціальні питання. Стус одним із головних своїх завдань бачив занурення в самого себе, в якійсь мірі, це спроба поета якнайглибше осягнути та пізнати світ через власні почуття.

Екзистенціалізм приваблював Стуса ідеєю стоїцизму, утвердженням, що важким умовам існування людина може протиставити свої внутрішні сили, свій духовний потенціал. Так у поезії Василя Стуса сходяться у двобой «біль – білий світ» і дух людини, керований самонаказом: «Стій і стій, допоки скону, допоки світу й сонця – стій і стій» [10]. Поет на собі повною мірою відчув, як суспільство нищить, нівелює людину, намагається обмежити її свободу. І він прагнув протистояти цьому нищенню активною життєвою позицією, високими морально-етичними переконаннями і творчістю, яка, за постулатами екзистенціалізму, дає можливість досягти справжньої свободи. Провідна тема такої творчості – становлення душі, духу. Екзистенціалісти проголошують, що духовність людини є майже єдиною головною її метою. В. Стус був згоден із тим, що людина «твориться, самонароджується», що у важких умовах існування вона знаходить власну сутність. Певною мірою саме уявлення та індивідуально доповнений екзистенціалізм допоміг В. Стусові розпочати цілеспрямовану роботу над творенням себе внутрішнього, справжнього, за якого не соромно [11, с. 6].

Під впливом ідей екзистенціалістів (Камю, Сартра, Ортегі-і-Гасета, Кафки) Стус намагався пояснити песимісти-

чні настрої та саркастично-викривальні мотиви в збірці своїх поезій «Веселий цвинтар». В екзистенціальному освітленні збірки знаходимо «його пошуки історичної правди, пережитої народом, що підсилювалися тотальним трагізмом екзистенціалістського споглядання, а це призводило до певних символічних узагальнень, що суперечило морально-психологічній атмосфері періоду застою» [12, с. 424].

Мені здається, що живу не я
А інший хтось живе за мене в світі
в моїй подобі. Ні очей, ні вух,
Ні рук, ні ніг, ні рота. Очужілий
в своєму тілі. І кавалок болю,
І, самозамкнений, у тьмуцїй тьмі завис [13].

У творчості Стуса, поет (тай сама людина), має докласти зусиль аби творитися.

Для поета зробити вибір – означає здобути свободу. Свободу внутрішню, навіть якщо вона, загрожує муками нового вибору. Митець не вважає, що місія страдника природна і бажана.

У невольничій збірці «Палімпсести» поет обстоює право на внутрішню свободу на рівні людського мислення. Поет постає перед вибором: підкоритися обставинам та втратити внутрішню духовну єдність чи протидіяти їм і в такий спосіб виявити своє людське єство. І знову підтримку у вирішенні цього питання В. Стус віднаходить у філософії екзистенціалізму. «Мій шлях – моя радість», – так формулює поет в одному з листів свій життєвий вибір, підтверджений стоїчним випробуванням. У «Палімпсестах» він знову стверджує: людина, незважаючи на фізичний тиск і страждання, мусить, повинна залишатися собою. Таким чином, у світлі болю і фізичних випробувань вона почувається внутрішньо незалежною. Така установка поета дала можливість М. Коцюбинській зазначити, що «ліричний герой Стусової поезії – людина внутрішньо вільна – завжди апіорі вільна, незважаючи на обставини, всупереч їм». В умовах жорстокого фізичного нищення вона нехтує ідеологічним тиском, виявляючи пріоритетні можливості повноцінного розвитку себе.

У таборових записках Стуса неодноразово зустрічається ще одне проблемне питання екзистенціалізму – тема смерті. В одному із записів є такі слова: «Не знаю, коли прийде загибель для них, але я особисто чуюся смертником. Здається, все, що я міг зробити за свого життя, я зробив» [14].

Смерть для ув'язненого поета розумілась і як альтернатива свободи, і як спосіб звільнення від земних страждань, і як спосіб посмертного єднання зі своїм народом. Образ смерті у вірші створює поетичне кільце: починається вірш словами поетичного героя про те, що він не боїться смерті, а завершується вираженням упевненості, що до народу він повернеться тоді, коли в смерті обернеться до життя – і в смерті з рідним краєм порідниться. Так і сталося.

Тріумфальним та сумним було повернення поета в рідну Україну, якою він жив, марив на чужині. Ця любов була змістом його життя.

«Як добре, що смерті не боюсь я» – філософська медитація, у якій висвітлено екзистенціальні роздуми поета про сенс життя, викладено життєве кредо Стуса, його моральні принципи й окреслений власний життєвий шлях [15].

Тема твору – переживання людиною-патріотом розлуки з Батьківщиною через несправедливість суспільного устрою. Основна ідея: пошук сенсу справжнього буття як заперечення світу зла та насильства; осмислення власної долі, світовідчуття, утвердження вічних вселюдських ідеалів добра, справедливості та чесності; утвердження думки про єдність із народом. Написана поезія у формі монологу. «Як добре те, що смерті не боюсь я...» – це кінцеве слово засудженого героя, звернення до несправедливих суддів, без найменшого натяку на каяття звучать перші рядки твору, що формують образ мужньої людини, борця-патріота, носія високих моральних якостей, який «жив, любив і не набрався скверни, ненависті, прокльону, каяття». В цих рядках мова йде про глибокі переконання українського поета, а саме про тернистий шлях до Бога, визначений духовним подвигом Ісуса Христа, шлях у якому відсутні скарги та нарікання («і не питаю, чи тяжкий мій хрест»). Він зумовлює процес самозаглиблення, відчиняючи в такий спосіб двері до вищих божественних істин. Як слушно зауважує Іван Дзюба «Василь Стус переростає екзистенціальне світопочування, розмикаючи його в переживаннях долі свого народу і у приналежність йому, у подвиг задля нього» [1, с. 19-20].

Формування Стуса-митця відбувалося хоча й паралельно з формуванням Стуса-патріота, але під впливом культури далеко ширшої за патріотичну. Відтак і його світогляд, сам спосіб сприйняття світу хоча й виказував європейки освіченого інтелегента, але такого, який розуміючи і

навіть кохаючись у цьому культурному просторі намагався модернізувати або, принаймні, представити мовою сучасного йому модерного мистецтва [11, с. 31].

Висновки. Глянувши ретроспективно на 40-річну помертну присутність Василя Стуса в культурному просторі Європи та світу, можна помітити, що за цей час постать поета який писав мало кому відомою мовою стала предметом зацікавленості еліт та інтелектуалів, особливо інтерес до постаті українського поета-патріота після 2022 року, коли вся Україна опинилася в центрі уваги світу, істотно зріс. Василь Стус як унікальна особистість, творив себе, творив світ навколо себе, завжди допомагав рідним та друзям реалізовувати та знаходити себе в цьому світі. Живучи «в передчутті невідомих верств», тобто справжнього буття, позбавленого однак суспільного безглуздя, Василь Стус глибоко усвідомлював проміжний характер людської дійсності. Перед ним наче відкрилася безодня, яку потрібно було подолати, здолавши страх. Мова про екзистенціальну ситуацію, тобто важливий та вирішальний вибір, внаслідок чого людина переходить від споглядально-чуттєвого споглядання, до власної сутнісної природи, переживаючи великі душевні муки.

Слова Стуса лунають і нині. Вони залишаються криком боротьби, але вже не з радянською владою, а російською.

Список використаних джерел:

1. Дзюба І. Різьбяр власного духу. *Стус В.С. Під тягарем хреста*. Львів: Каменяр, 1991. 159 с. URL: https://vtoraya-literatura.com/pdf/stus_pid_tyagarem_chresta_1991_ukr_ocr.pdf.
2. Василь Стус Зимові дерева. Перша збірка поезій. Брюссель: Видавництво «ЛІТЕРАТУРА ТА МИСТЕЦТВО», 1970. 207 с. URL: <https://diasporiana.org.ua/wp-content/uploads/books/1667/file.pdf>.
3. Василь Стус Свіча в свічаді. Нью-Йорк: Видавництво «Сучасність», 1977. 125 с. URL: <https://diasporiana.org.ua/wp-content/uploads/books/1723/file.pdf>.
4. Неділько В. Я. Василь Стус. Доля. Життя. Поезія. УМАНЬ. 1992. №2. С. 32-37.
5. Стус В. Палімпсести. Вірші 1971-1979 років. Нью-Йорк: Видавництво «Сучасність», 1986. 480 с. URL: <https://diasporiana.org.ua/wp-content/uploads/books/14938/file.pdf>.
6. Філософія: навчально-методичний посібник для студентів спеціальності 014 Середня освіта. Частина 1 / автори-укладачі: М. П. Плахтій, Т. В. Сулятицька [Електронний ресурс]. Кам'янець-Подільський: Кам'янець-Подільський національний університет імені Івана Огієнка, 2022. 1 електрон. опт. диск

- (CD-ROM); 12 см. (арк. 7,9). URL: <http://elar.kpnu.edu.ua:8081/xmlui/handle/123456789/6054>
7. Бедрик Ю. Василь Стус: Проблема сприймання. Київ: ПБП «Фотовідеосервіс», 1993. 80 с.
 8. Павлишин Марко. Квадратура круга: пролегомени до оцінки Василя Стуса. *Павлишин Марко. Канон і іконостас: Літературно-критичні статті*. Київ: Час. 1997. С. 157-174.
 9. Шерех Юрій. Трунок і трутизна: Про «Полімпсести» Василя Стуса. *Третя Сторожа: Література. Мистецтво. Ідеології*. Київ. Дніпро, 1993. С. 222-264.
 10. Стус В. «Терпи, терпи – терпець тебе шліфує...». *Посестри*. Ча-сопис. 2022. №16. URL: <https://posestry.eu/zhurnal/no-16/statya/terpi-terpi-terpec-tebe-shlifue>.
 11. Дмитро Стус. Василь Стус: життя як творчість. URL: https://chtyvo.org.ua/authors/Stus_Dmytro/Vasyl_Stus_zhyttia_iak_tvorchist/ дата звернення 29.09.2025
 12. Жулинський М. Г. Із забуття – в безсмертя (Сторінки призабутої спадщини). Київ: Дніпро, 1990. 452 с. URL: http://www.irbis-nbuv.gov.ua/cgi-bin/ua/elib.exe?Z21ID=&I21-DBN=UKRLIB&P21DBN=UKRLIB&S21STN=1&S21REF=10&S21FMT=online_book&C21COM=S&S21CNR=20&S21P01=0&S21P02=0&S21P03=FF=&S21STR=ukr0001476
 13. Стус В.С. Дорога болю: Поезії. Київ. Радянський письменник, 1990. 222 с. URL: <https://stus.center/p/taborovii-zoshit-149> да-та звернення 29.09.2025
 14. Василь Стус. Полімпсести. Мультимедійне видавництво Стрельбицького. Київ, 2015. 342 с. URL: https://shron1.chtyvo.org.ua/Stus_Vasyl/Palimpsesty.pdf?

EXISTENTIAL ASPECTS OF VASYL STUS' PHILOSOPHICAL CONCEPTION

The article is devoted to the study of the formation of the existential worldview of Ukrainian poet and patriot Vasyl Stus, who tried to defend the right to remain himself, to always be himself and behave as he felt. Over time, these humane and ethical aspirations turned into political convictions, forming a system: submission or not. Reflecting on this question, trying to find his place in this absurd world, in a world of confrontation, the poet immerses himself in the philosophy of existentialism.

Keywords: worldview, existence, death, will, freedom, fate, existentialism, responsibility, choice, human being, people, world, hope, path.

Розділ 3

МІЖНАРОДНІ ВІДНОСИНИ ТА ГЕОПОЛІТИКА

УДК 322(477)«1991/202»

Анатолій ЧАБАНОВ,
аспірант 3-го курсу
спеціальності 052 Політологія
Кам'янець-Подільського національного
університету імені Івана Огієнка

ОСОБЛИВОСТІ РОЗВИТКУ ВІЙСЬКОВО-ПОЛІТИЧНОГО СПІВРОБІТНИЦТВА УКРАЇНИ ТА США В УМОВАХ РОСІЙСЬКОЇ АГРЕСІЇ: 2014-2025 рр.

У статті здійснено комплексний аналіз розвитку українсько-американських відносин у військово-політичній сфері від початку російської агресії у 2014 році й до початку 2025 року. Розглянуто трансформацію зовнішньополітичного курсу Сполучених Штатів Америки щодо України за президентств Б. Обама, Д. Трампа, Дж. Байдена та повторної інавгурації Д. Трампа. Особливу увагу приділено динаміці американської допомоги у сфері безпеки та оборони, включно з фінансовою підтримкою, постачанням озброєння, підготовкою українських військових кадрів та реформуванням сектору безпеки відповідно до стандартів НАТО.

Проаналізовано ключові нормативно-правові акти США, зокрема *Ukraine Freedom Support Act* (2014), які започаткували нову етапність у відносинах двох держав. Показано, що адміністрація Б. Обама, визнавши прорахунки політики «перезавантаження» з Росією, сформувала основи стратегічного партнерства з Україною. У період президентства Д. Трампа спостерігалася суперечлива динаміка: з одного боку – розширення військово-технічної допомоги, з іншого – прагнення обмежити участь США у врегулюванні українського питання, перекалавши відповідальність на європейських партнерів. У каденції Дж. Байдена було реалізовано безпрецедентний рівень підтримки України, що охоплював військові, гуманітарні та економічні напрями, а також посилення санкційного тиску на Росію.

Окреслено нові тенденції у відносинах після січня 2025 року, коли адміністрація Д. Трампа продемонструва-

ла курс на неоізоляціонізм і пріоритет внутрішніх інтересів. Ця політика створює ризики для сталості стратегічного партнерства та зумовлює необхідність пошуку Україною додаткових форматів міжнародної підтримки.

Ключові слова: *військово-політичне співробітництво, збройна агресія, анексія, сфера безпеки, стратегічне партнерство, глобальні ініціативи, ізоляціонізм.*

Актуальність проблеми. Події 2014 року стали переломними не лише для України, а й для всієї системи міжнародної безпеки. Анексія Криму росією та розгортання бойових дій на Донбасі поставили під сумнів ефективність гарантій територіальної цілісності, закріплених Будапештським меморандумом, і змусили Україну шукати нові форми підтримки з боку західних партнерів. Серед них ключове місце належить Сполученим Штатам Америки, які з 2014 р. суттєво активізували військово-політичне співробітництво з Україною.

У цей період США розглядали українське питання не лише як регіональну кризу, а й як складову глобальної стратегії стримування Росії. Збройна агресія Кремля спричинила масштабне оновлення американської політики безпеки в Європі та дала поштовх до поглиблення партнерства з Україною.

Мета роботи полягає у виявленні особливостей формування та розвитку українсько-американських відносин у військово-політичній сфері в умовах російської агресії, а також у з'ясуванні впливу внутрішньополітичних чинників США на характер цієї співпраці.

Результати дослідження. 2014-2015 роки стали переломними не лише у сприйнятті подій на сході України американською адміністрацією, але й у переосмисленні власних прорахунків у зовнішній політиці часів президентства Б. Обама. Тодішній курс, зорієнтований на зміцнення відносин із Росією, виявився хибним на тлі агресивних дій Кремля – анексії Криму та ескалації конфлікту на Донбасі. Як наслідок, адміністрація Б. Обама переглянула концепцію «перезавантаження» двосторонніх відносин.

За свідченням Надзвичайного і Повноважного Посла США в Україні Джеффри Пайєтта, 2015 рік став ключовим у розвитку українсько-американського партнерства, зок-

рема у сфері безпеки та фінансів. На прохання Києва США започаткували програму підготовки українських військових за участю американських інструкторів, що мало посилити оборонні спроможності Збройних Сил України в умовах гібридної агресії.

У стратегічному вимірі Україна почала розглядатися Вашингтоном як центральний елемент формування майбутнього пострадянського простору. Відхід України від впливу Кремля оцінювався американськими експертами як спосіб обмежити неоімперські прагнення РФ та звести її роль до рівня регіональної держави. Ще на початку 2000-х Г. Кіссінджер визначав Україну як буфер між Заходом і Росією, здатний відігравати роль стабілізуючого чинника у Східній Європі [8, с. 59].

Важливим сигналом зміни підходів США стало ухвалення Сенатом у грудні 2014 року закону Ukraine Freedom Support Act, який закріпив офіційну готовність надати Україні комплексну допомогу. Згідно з документом, передбачалося виділення 350 млн доларів на зміцнення обороноздатності, включаючи технічне забезпечення, навчання кадрів та протидію зовнішній агресії.

Починаючи з 2014 року, українсько-американське співробітництво у сфері безпеки перейшло на новий рівень. США поступово розширювали допомогу: від гуманітарних та економічних програм – до постачання оборонного обладнання, обміну розвідданими та тренування військових підрозділів. Значна увага приділялася адаптації українського сектору безпеки до стандартів НАТО, що в перспективі мало сприяти інтеграції до трансатлантичної спільноти.

З метою координації допомоги у 2014 році Відділ оборонного співробітництва (ODC), що діяв у структурі Європейського командування ЗС США, отримав ключову роль у забезпеченні передачі військової підтримки Києву, ставши головним посередником між Пентагоном і Міністерством оборони України.

Загалом у період президентства Б. Обами було зафіксовано зростання співпраці між двома державами. У 2014-2016 рр. обсяг офіційної допомоги США досяг 1,4 млрд доларів, з яких понад 630 млн. спрямовано безпосередньо на

оборонний сектор. Ці кошти мали вирішальне значення для підвищення боєздатності армії та модернізації інфраструктури [11, с. 111].

Розвиток відносин підтверджували й численні офіційні візити. Україну відвідували віце-президент Дж. Байден (шість разів), держсекретар Дж. Керрі, а також інші високопосадовці. Водночас до США здійснили офіційні поїздки президент П. Порошенко (2014, 2016) та прем'єр-міністри А. Яценюк і В. Гройсман.

Проте підтримка Вашингтона мала і свої обмеження. У квітні 2017 року держсекретар Р. Тіллерсон запропонував передати основну відповідальність за врегулювання українського питання ЄС, що викликало негативну реакцію європейських дипломатів. Як засвідчили витоки інформації, серед західних урядів існувало небажання брати на себе фінансові та політичні зобов'язання щодо подолання глибоких криз в Україні.

Варто також зазначити, що позиція США та НАТО у російсько-українському конфлікті була часто непослідовною. Адміністрація Обами намагалася консолідувати альянс для посилення східного флангу НАТО, проте допомога Україні залишалася обмеженою. Це пояснювалося побоюваннями, що надмірна підтримка може бути розцінена Москвою як пряме втручання США та призвести до подальшої ескалації [12, с. 123-124].

Обрання Д. Трампа у 2016 році відкрило новий, суперечливий етап у розвитку відносин. Зовнішньополітична стратегія його адміністрації спиралася на принципи національного егоїзму й економічного протекціонізму. Значну увагу було зосереджено на перегляді економічних угод зі стратегічними партнерами, що поєднувалося зі скептицизмом щодо трансатлантичної єдності.

Попри побоювання, перший рік президентства Д. Трампа виявився для України загалом сприятливим. На думку експертів, Вашингтон не вніс радикальних змін у політику щодо Києва та Москви. У 2014-2019 рр. США надали Україні понад 2 млрд доларів фінансової допомоги, що сприяло як обороні, так і стабілізації економіки [2].

Поглибленню співпраці сприяли й візити на найвищому рівні. Перші переговори президентів П. Порошенка та

Д. Трамп відбулися 20 червня 2017 року. Україна отримала гарантії підтримки у збереженні суверенітету й територіальної цілісності. Сторони обговорили реформи, енергетику, військово-технічну взаємодію та врегулювання конфлікту на Донбасі. Американська сторона підтвердила готовність допомогти у звільненні українських заручників.

Важливим етапом стала зустріч лідерів у Нью-Йорку під час 72-ї сесії Генасамблеї ООН, де були присутні ключові представники урядів обох держав. Подальші переговори у Брюсселі 12 липня 2018 року відбулися в межах саміту НАТО. Попри скасування багатьох зустрічей президента США, переговори з П. Порошенком таки відбулися. Сторони обговорили питання безпеки, серед яких – будівництво «Північного потоку-2», що розглядалося як загроза енергетичній незалежності Європи, а також ситуацію на сході України.

У листопаді 2018 року в рамках Паризького форуму заради миру відбулася зустріч лідерів України та США, яка мала важливе значення для розвитку двосторонніх відносин. За її результатами було досягнуто домовленості щодо відновлення діяльності Комісії стратегічного партнерства на рівні міністрів закордонних справ – міжурядової структури, створеної десять років тому для поглиблення політичного діалогу та стратегічної взаємодії. Наступне засідання Комісії було заплановане на 16 листопада у Вашингтоні.

У 2019 році співпраця в сфері безпеки розширилася: посилилася протидія зовнішньому втручання у вибори, проведено спільні військові навчання та активізовано співпрацю в кібербезпеці. США продовжували надавати Україні оборонну допомогу, включно з постачанням озброєння, проведенням навчань і консультацій, що сприяло підвищенню боєздатності Збройних Сил України.

Проте, на тлі позитивного розвитку відносин у військово-політичній сфері, виникали і кризові моменти. Улітку 2019 року тодішній президент США Д. Трамп тимчасово призупинив військову допомогу Україні, мотивуючи це високим рівнем корупції та потребою стимулювати ЄС до більш активної підтримки [13]. Пізніше, після звернення сенатора Р. Портмана, допомогу було відновлено, а 19 вересня 2019 року Палата представників схвалила виділення 250 млн доларів на оборонну підтримку України [7].

У жовтні 2019 року США передали Україні сучасні протитанкові комплекси Javelin та відповідне технічне оснащення [9]. У Києві відбулися оборонні консультації за участю заступниці міністра оборони А. Фролової, де обговорювалися трансформація оборонного сектору та подальша підтримка США [4, с. 79]. Однак політичний скандал у США, пов'язаний із розмовою між президентами двох країн, ускладнив стабільність дипломатичної взаємодії.

Загалом адміністрація Трампа демонструвала суперечливу політику: з одного боку – стратегічне партнерство у військово-політичній сфері, з іншого – Україна не завжди була пріоритетом, а конфлікт з Росією розглядався переважно як регіональна проблема, що потребує залучення європейських партнерів.

У 2021 році президентом США став Джо Байден, який оголосив курс на відновлення провідної ролі США у світі. Його зовнішня політика передбачала активізацію глобальних ініціатив, включно з поверненням до Паризької кліматичної угоди, зміцненням трансатлантичної співпраці та ініціативою створення оборонного альянсу AUKUS. Стратегія Байдена акцентувала підтримку демократій та протидію авторитаризму, зокрема шляхом зміцнення міжнародної коаліції проти агресивних режимів, включаючи підтримку України у протистоянні російській агресії [1].

Офіційний візит держсекретаря США Е. Блінкена до Києва 6 травня 2021 року підтвердив стратегічне партнерство, акцентуючи на внутрішніх реформах, посиленні обороноздатності та демократичних перетвореннях [6]. США підтримували реформи державного управління та верховенство права, наголошуючи, що лише через системні зміни Україна зможе реалізувати інтеграційні орієнтири.

Загострення безпекової ситуації наприкінці 2021 року спонукало США до практичної оборонної підтримки: 22 жовтня надано пакет допомоги на 60 млн доларів, включно з високоточними протитанковими засобами та медичним обладнанням. У січні-лютому 2022 року підтримка набула системного характеру, організовано «повітряний міст» для щоденних поставок озброєнь, серед яких комплекси Javelin та боеприпаси [14].

Початок повномасштабної агресії Росії 24 лютого 2022 року не став несподіванкою для США, адже американ-

ська адміністрація попередньо інформувала про загрозу. Вашингтон розглядав цей момент як критичний, що потребував рішучої реакції у координації з союзниками по НАТО, G7 та ЄС. Вже в перші години після вторгнення президент Дж. Байден підтвердив безумовну політичну підтримку України, засудив дії Кремля та пообіцяв всебічну допомогу [3].

Одним із перших кроків США стало введення масштабного санкційного режиму, включно із заморожуванням активів російських банків (зокрема ВТБ) та експортним контролем на високотехнологічну продукцію, що мало послабити військово-промисловий потенціал РФ. Крім того, провідні російські фінансові установи були відключені від системи SWIFT, що стало безпрецедентним кроком у глобальному фінансовому регулюванні [5].

26 лютого 2022 року США виділили Україні екстрену допомогу на 600 млн дол., а наступним кроком стало ембарго на постачання російських енергоносіїв. До 15 березня був оголошений масштабний пакет підтримки на 13,6 млрд дол., який охоплював військові, гуманітарні та макроекономічні потреби України. Таким чином, з початку війни США реалізували багаторівневу стратегію підтримки, що включала санкції, військову допомогу, гуманітарну підтримку та мобілізацію міжнародної солідарності.

Співпраця у сфері безпеки та оборони охоплювала три ключові напрями: стримування агресії РФ, реформування сектору безпеки та оборони за стандартами НАТО та модернізацію ЗСУ. Протягом 2023 року США залишалися головним стратегічним партнером України, передавши 34 партії військової допомоги на понад 24 млрд дол., включно з сучасними системами протиповітряної оборони Patriot. Підтримка сприяла зміцненню обороноздатності та реалізації довгострокової стратегії оборони.

У 2024 році допомога зазнала тимчасової паузи через затримки в Конгресі США, проте вже у березні було виділено 300 млн дол. на закупівлю ракет для HIMARS та артилерійських снарядів. Надалі постачання здійснювалося регулярно, а в вересні 2024 року було надано рекордний транш на 8,525 млрд дол., включно з системою Patriot, підготовкою пілотів для F-16 та іншим високотехнологічним озброєнням. Загальна міжнародна допомога до 2024 року досягла близь-

ко 287 млрд дол., з яких США надали 103,9 млрд дол., переважно у формі безповоротних грантів [3].

Упродовж каденції Байдена США забезпечили безпрецедентну підтримку України, мобілізувавши міжнародну коаліцію, надаючи військово-технічну, фінансову та гуманітарну допомогу, а також формуючи санкційну політику проти Росії. Разом із тим, окремі затримки в постачанні озброєння та нерішучість у визначенні «червоних ліній» для РФ свідчили про обмеження американської стратегії.

Після інавгурації Дональда Трампа у січні 2025 року спостерігається істотна зміна зовнішньополітичного курсу США щодо України, що значною мірою зумовлено трансформаціями у внутрішньополітичному середовищі країни. Адміністрація Трампа, спираючись на принципи неоізоляціонізму та підкреслюючи пріоритет національних інтересів під гаслом «Америка понад усе», ініціювала переоцінку форматів міжнародної допомоги, зокрема підтримки України.

Особливу увагу привертає заява президента, де він говорить про необхідність самостійного вирішення Україною своїх внутрішніх і зовнішніх проблем. Подібна риторика, разом із критичними висловлюваннями щодо президента України Володимира Зеленського, якого Трамп охарактеризував як «надмірно впертого», свідчить про охолодження двостороннього політичного діалогу. Ці сигнали, що пролунали на фоні особистої зустрічі лідерів у Білому домі, різко контрастують із активною політикою адміністрації Джо Байдена, яка забезпечувала значну військово-політичну та фінансову підтримку Києву в умовах російської агресії [10, с. 262].

Не менш важливим є аналіз внутрішньополітичної динаміки США, зокрема посилення позицій Республіканської партії в Конгресі, що демонструє зростаючу орієнтацію на ізоляціоністські підходи у зовнішній політиці. Така трансформація політичного середовища створює ризики зменшення американської участі у забезпеченні безпеки в Східній Європі та зниження стратегічного інтересу до підтримки України на тлі глобальних викликів.

Додатково, зростання впливу представників американського бізнесу та технологічних еліт, які відстоюють прагматичний підхід до міжнародних відносин та закликають зосереджувати ресурси всередині країни, посилює тенденції до перегляду зовнішньої політики. Сукупність цих факторів формує нову парадигму американо-україн-

ських відносин, де пріоритети адміністрації Трампа дедалі більше орієнтуються на внутрішні виклики США, що у перспективі може ставити під сумнів сталість стратегічного партнерства між двома державами.

Висновки. Українсько-американські відносини у 2014-2024 рр. характеризувалися поступовим зростанням рівня співпраці, зумовленим необхідністю реагування США на агресивну політику росії. Адміністрація Б. Обама переглянула політику «перезавантаження» з Москвою та започаткувала масштабну підтримку України. У період президентства Д. Трампа спостерігалися як позитивні зрушення (поглиблення оборонного партнерства, постачання летальної зброї), так і кризові моменти, пов'язані з коливаннями зовнішньополітичного курсу. За каденції Дж. Байдена Сполучені Штати мобілізували міжнародну коаліцію та забезпечили безпрецедентні масштаби військової, фінансової й гуманітарної допомоги. Водночас інаугурація Д. Трампа у 2025 році засвідчила нові виклики для двосторонніх відносин, зокрема тенденцію до неоізоляціонізму та орієнтацію на внутрішні пріоритети США.

Таким чином, американська політика щодо України залишається одним із ключових чинників забезпечення її безпеки, проте має суперечливий характер: поєднує значну підтримку з обмеженнями, зумовленими внутрішньополітичними трансформаціями у Вашингтоні. Подальші перспективи співпраці визначатимуться балансом між стратегічними інтересами США на євроатлантичному просторі та їх внутрішнім політичним курсом.

Список використаних джерел:

1. Biden Agrees Putin Is a Killer, Says He'll Pay for Meddling. *Bloomberg*. 17.03.2021. URL: <https://www.bloomberg.com/news/articles/2021-03-17/biden-agrees-putin-is-killer-says-he-ll-pay-price-formeddling>.
2. Remarks by President Trump to the 73rd Session of the United Nations General Assembly. *The White House*. September 25, 2018. URL: <https://www.whitehouse.gov/briefings-statements/remarks-president-trump-73rd-session-united-nations-general-assembly-new-york-ny>.
3. Антоновська О. Скільки фінансової допомоги дали Україні з початку великої війни. *Новини Live*. 24.02.2025. URL: <https://novyny.live/vijskova-ekonomika/skilki-finansovoyi-dopomogi-dali-ukrayini-z-pochatku-velikoyi-viini-235469.html>.

4. Бегма В., Шемаєв В., Радов Д. Нові напрями військово-технічного співробітництва Україна-США. *Стратегічні пріоритети*. 2019. №3-4. С. 76-82.
5. Бернацький Б. Вплив міжнародних санкцій на політику та економіку рф у 2024-2025 рр. *Аналітичний портал*. URL: https://analytics.intsecurity.org/russia-sanctions-impact/#_ftnref65.
6. Войтюк Т. Перший візит в Україну: Держсекретар США зустрівся з Кулебою. *Суспільне новини*. 06.05.2021. URL: <https://suspihne.media/128224-derzsekretar-ssa-priihav-do-kieva/>.
7. Демократи США закликають Пентагон розслідувати затримку допомоги Україні. *Європейська правда*. 26.09.2019. URL: <https://www.eurointegration.com.ua/news/2019/10/3/7101484>.
8. Дудко І. Феномен стратегічного партнерства США і України: ретроспектива і сучасність. *Актуальні проблеми всесвітньої історії: стратегії партнерства і співробітництва в міжнародних відносинах*: збірник наукових праць. Київ, 2015. С. 57-67.
9. Збройні сили України отримали ракети Javelin. *Укрінформ*. 24.06.2020. URL: <https://www.ukrinform.ua/rubric-ato/30508-93-zbrojni-sili-ukraini-otrimali-raketi-javelin.html>.
10. Крупеня І. Україна та Сполучені штати Америки: двосторонні відносини та стратегічне партнерство на сучасному етапі. *Консенсус*. 2025. №1. С. 256-265.
11. Пашков В. Динаміка українсько-американських відносин за часів адміністрації Б. Обама (2014-2016). *Міжнародні та політичні дослідження*. 2021. Вип. 34. С. 107-122.
12. Толстов С. В. Українсько-американські відносини в контексті зовнішньополітичних пріоритетів США. *Проблеми всесвітньої історії*. 2019. № 1 (7). С. 117-144.
13. Трамп заявив, що заблокував допомогу Україні через «вражаючу корупцію». *Європейська правда*. 03.10.2019. URL: <https://www.eurointegration.com.ua/news/2019/10/3/7101484>.
14. Черниш А. Роль США в російсько-українській війні. *Аналітичний центр ADASTRA*. 17.05.2022. URL: <https://adastra.org.ua/blog/rol-ssha-v-rosijsko-ukrayinskij-vijni-yak-i-chomu-vashington-pidtrimuye-ukrayinu>.

FEATURES OF THE DEVELOPMENT OF MILITARY-POLITICAL COOPERATION BETWEEN UKRAINE AND THE UNITED STATES UNDER CONDITIONS OF RUSSIAN AGGRESSION: 2014-2025

The article provides a comprehensive analysis of the development of Ukrainian-American relations in the military and political sphere from the beginning of Russian aggression in 2014 up to the

beginning of 2025. It examines the transformation of the U.S. foreign policy course toward Ukraine during the presidencies of Barack Obama, Donald Trump, Joe Biden, and the renewed administration of Donald Trump after his second inauguration. Particular attention is paid to the dynamics of U.S. assistance in the field of security and defense, including financial support, arms supplies, military training for Ukrainian personnel, and the reform of Ukraine's security sector in line with NATO standards.

The article analyzes key U.S. legislative acts, particularly the «Ukraine Freedom Support Act (2014)», which marked a new stage in bilateral relations. It demonstrates that President Obama's administration, recognizing the shortcomings of the «reset» policy with Russia, laid the foundations for a strategic partnership with Ukraine. During Donald Trump's first presidency, the cooperation exhibited a contradictory dynamic: on the one hand, military-technical assistance expanded; on the other, there was a tendency to limit U.S. engagement in resolving the Ukrainian issue, shifting responsibility to European partners. Under Joe Biden's administration, an unprecedented level of support for Ukraine was implemented – covering military, humanitarian, and economic dimensions – alongside the strengthening of sanctions pressure on Russia.

The paper also outlines new trends in relations after January 2025, when the renewed Trump administration demonstrated a course toward «neo-isolationism» and prioritization of domestic interests. This policy poses risks to the stability of the strategic partnership and necessitates Ukraine's search for additional international support frameworks to ensure national security and sustainability of its defense capacity.

Key words: military-political cooperation, armed aggression, annexation, security sector, strategic partnership, global initiatives, isolationism.

УВАГА!

Автори статей несуть відповідальність за зміст, грамотність і оформлення поданих статей. Статті, які не відповідатимуть вказаним вимогам, друкуватися не будуть. Автори без науково ступеня подають рецензію на публікацію за підписом доктора (кандидата) наук, засвідчену печаткою закладу (установи).

ВИМОГИ ДО ОФОРМЛЕННЯ СТАТТІ У ЗБІРНИКУ «ПОЛІТОЛОГІЧНІ СТУДІЇ»

Редакційна колегія приймає до друку статті виключно за умови їх відповідності вимогам МОН України.

Для опублікування статті у збірнику наукових праць «**Політологічні студії**» необхідно до відправити на електронну адресу (kaf_politology@kpnpu.edu.ua) наступні матеріали:

- 1) статтю;
- 2) довідку про автора.

Редакція журналу здійснює внутрішнє рецензування статті – розгляд статті одним із членів редакційної колегії (single-blind review – рецензент знає автора, автор не знає рецензента). На підставі проведеного рецензування автор може отримати одну з таких відповідей: – статтю прийнято до публікації, – доопрацювати статтю, – автору відмовлено в публікації. **Публікація** статей в межах черги надходження та зареєстрованого обсягу журналу **є безкоштовною**.

Технічні вимоги до оформлення статті

Формат А 4; поля – 2 см (нижнє) х 2 см (верхнє), 2 см (ліве) х 2 см (праве); абзац – 1,25 см; міжрядковий інтервал – 1,5 см; шрифт – Times New Roman; кегль – 14. У тексті слід використовувати символи за зразком: лапки «...», дефіс (-), тире (–), апостроф ('). **Орієнтовний обсяг статті**, включаючи ілюстрації та таблиці – 16-20 тис. друкованих знаків разом із пробілами.

Структура статті

1. Ліворуч вказується **УДК**.

2. Ім'я, прізвище, по батькові, інформація про автора(ів) (ORCID ID, науковий ступінь, вчене звання, посада, назва та адреса організації, в якій працює(ють) автор(и)). Максимальна кількість авторів у статті – три особи.
3. Назва статті.
4. Резюме (від 1500 до 1800 символів з пробілами) та ключові слова українською мовою (5-10 слів). Резюме має містити такі **обов'язкові** елементи: **актуальність проблеми, мета та результати дослідження**.
5. Наукова стаття обов'язково має містити такі структурні елементи:

Вступ.

Актуальність проблеми.

Мета та завдання.

Результати дослідження.

Висновки. Висновки не повинні містити дані, яких немає в основному тексті статті.

Література завершує статтю і публікується під заголовком «**Список використаних джерел**». Бібліографічний опис списку оформлюється у порядку згадування з урахуванням розробленого в 2015 році Національного стандарту України **ДСТУ 8302:2015 «Інформація та документація. Бібліографічне посилання. Загальні положення та правила складання»**.

6. Ім'я, прізвище, по батькові, інформація про автора(ів) (науковий ступінь, вчене звання, посада, назва та адреса організації, в якій працює(ють) автор(и)) **англійською мовою**.
7. Назва статті англійською мовою.
8. Резюме (від 1500 до 1800 символів з пробілами) та ключові слова англійською мовою (5-10 слів). Переклад засобами онлайн-сервісів є неприпустимим.

До публікації в журналі приймаються наукові праці, які раніше не були опубліковані. За точність цитування та наведених у статтях наукових фактів, цифр, інших відомостей відповідають автори. Редколегія може не поділяти світоглядних переконань та концептуальних позицій авторів. У разі необхідності редакційна колегія може відправити статтю автору на доопрацювання. Редколегія залишає за

собою право редагування текстів статей. Статті, автори яких не мають наукового ступеня, супроводжуються **зовнішньою рецензією кандидата або доктора наук за фахом публікації**.

Заборона використання наукових праць країни-окупанта. Забороняється цитування в тексті та внесення до бібліографічних списків тих джерел, які опубліковані російською мовою в будь-якій країні, а також джерел іншими мовами, якщо вони опубліковані на території росії та білорусі.

Довідка про автора. Стаття обов'язково супроводжується **авторською довідкою** із зазначенням прізвища, імені, по-батькові (повністю); ORCID-ідентифікатора, наукового ступеня, вченого звання, посади, місця роботи, а також робочої, домашньої адреси і телефонів, адреси електронної пошти; назви статті.

ЗМІСТ

Розділ 1. ПОЛІТИЧНІ ІНСТИТУТИ ТА ПРОЦЕСИ

ВОНСОВИЧ Сергій

ВИНИКНЕННЯ ІДЕЙНИХ ЗАСАД ТОТАЛІТАРИЗМУ3

ВІННІЧУК Ольга, КОЛІНЧУК Іван

ПРОТИДІЯ ПРОПАГАНДИ РФ
У СОЦІАЛЬНИХ МЕРЕЖАХ..... 16

РЕШЕТЮК Ілля, РУДА Леся

ФОРМИ, РІВНІ ТА МОДЕЛІ ПРОЯВУ КОРУПЦІЇ25

ШАГІЄВ Борис

РОЛЬ ГРОМАДСЬКИХ ОРГАНІЗАЦІЙ
У ДЕМОКРАТИЧНОМУ УПРАВЛІННІ34

Розділ 2. ФІЛОСОФІЯ ПОЛІТИКИ, РЕЛІГІЯ ТА КУЛЬТУРА

БЕЗСМЕРТНА Л. Л.

ПОЛІТИЧНЕ ВІДЧУЖЕННЯ
ЯК ЕКЗИСТЕНЦІАЛЬНА ПРОБЛЕМА.....41

HORISHNA Oksana

MANAGEMENT OF THE DEVELOPMENT OF EMOTIONAL
COMPETENCE OF TEACHERS AS A TOOL FOR
HUMANISATION OF THE EDUCATIONAL ENVIRONMENT
IN THE PHILOSOPHICAL ASPECT OF CHANGES AND
TRANSFORMATIONS48

ВІННІЧУК Ольга, АМЕЛЬЧЕНКО Наталі

ОСОБЛИВОСТІ ВПЛИВУ ЦЕРКВИ
НА ПРИЙНЯТТЯ ПОЛІТИЧНИХ РІШЕНЬ В УКРАЇНІ..... 54

ГРУБІ Тетяна

CANCEL CULTURE ЯК НОВА ФОРМА ПОЛІТИЧНОЇ
ЦЕНЗУРИ У ДЕМОКРАТИЧНИХ СУСПІЛЬСТВАХ.....62

ПЛАХТІЙ Маріанна, ШАГІЄВ Борис

МІЖКОНФЕСІЙНА СОЛІДАРІСТЬ І РЕЛІГІЙНА
ПОЛІТИКА УКРАЇНИ ПІД ЧАС ВІЙНИ73

СУЛЯТИЦЬКА Тетяна

ЕКЗИСТЕНЦІАЛЬНІ АСПЕКТИ

ФІЛОСОФСЬКОЇ КОНЦЕПЦІЇ ВАСИЛЯ СТУСА86

***Розділ 3. МІЖНАРОДНІ ВІДНОСИНИ
ТА ГЕОПОЛІТИКА***

ЧАБАНОВ Анатолій

ОСОБЛИВОСТІ РОЗВИТКУ ВІЙСЬКОВО-ПОЛІТИЧНОГО

СПІВРОБІТНИЦТВА УКРАЇНИ ТА США В УМОВАХ

РОСІЙСЬКОЇ АГРЕСІЇ: 2014-2025 рр.....95

Міністерство освіти і науки України
Кам'янець-Подільський національний університет
імені Івана Огієнка

НАУКОВЕ ВИДАННЯ

ЗБІРНИК НАУКОВИХ ПРАЦЬ
«ПОЛІТОЛОГІЧНІ СТУДІЇ»

ВИПУСК 7

ЕЛЕКТРОННЕ ВИДАННЯ

Підписано 13.11.2025. Формат 60x84/16. Гарнітура «Книжник».
Об'єм даних 1,68 Мб. Обл.-вид. арк. 5,9. Зам. № 1211.

Кам'янець-Подільський національний університет
імені Івана Огієнка,
вул. Огієнка, 61, м. Кам'янець-Подільський, 32300.
Свідоцтво серії ДК № 3382 від 05.02.2009 р.

Виготовлено в Кам'янець-Подільському національному
університеті імені Івана Огієнка,
вул. Огієнка, 61, м. Кам'янець-Подільський, 32300.